ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARINDAN

LVII

İSLÂM DÜNYASI

DÜN VE BUGÜN

Osman KESKİOĞLU
Diyanet İşleri Bşk. Müşavere Kurulu Üyesi ve
A. Ü. İlâhiyat F. Öğretim Görevlisi

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1964

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARINDAN

LVII

İSLÂM DÜNYASI

DÜN VE BUGÜN

Osman KESKİOĞLU
Diyanet İşleri Bşk. Müşavere Kurulu Üyesi ve
A. Ü. İlâhiyat F. Öğretim Görevlisi

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1964

İÇİNDEKİLER

Giriş: İslâmın uyanışı, hürriyet ve bağımsızlık uğrunda yeni hareketler, Türkiyenin rolü 1

I. Bölüm: Çağlar boyunca İslâmiyet: .....
Başlangıçtan bugüne kadar her çağda türlü olaylar, ilim ve fikir hareketleri 11

II. Bölüm: Mezhepler, doğuşları, yayılışları: .....
Hanefi, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî, Mezhepleri, bu dört mezhebe hizmet edenler, Şia, Zeydiyye, İsmailiyye, Nusayriyye, Yezidiyye, Haricî Mezhepleri. Yeni hareketler: Vehhâbi, Senûsi, Kadiyâni, Bahaîlik cereyanları 27

III. Bölüm: İslâmın kıt'alara yayılışı: .....

1 – Asya'da, Türkistan'da İslâmın yayılışı, Türkler ve İslâmiyet, Çinde, Hindistan'da, Birmanya'da, Siyam'da, Malaya'da, Filipin'de, Endonezya'da, (Sumatrada, Cava da) ve sairede İslâmın yayılışı 51

2 – Balkanlarda ve Avrupa'da Müslümanlar 56

3 – Amerika'da ve Avusturalya'da Müslümanlar 60

Afrika'da İslâmın yayılışı 63

IV. Bölüm: Bağımsız İslâm Devletleri: (33 devlet) 71

V. Bölüm: Yeryüzündeki İslâm nüfusu: Cedveller, harita: 85

1 – Bağımsız müslüman Devletleri cetveli: 33 devletin nüfus toplamı 390 milyondur .....

2 – Müslümanlar çoğunlukta oldukları halde ecnebi idaresinde yaşayanlar, 20 kadar yerde olup nüfusu 30 milyon

3 – Dünyanın birçok yerlerinde azınlık halinde yaşayan müslümanlar, 45 kadar yerde olup nüfusları 130 milyon civarındadır .....

4 – Nüfusu 150.000 den fazla olan İslâm ülkeleri, 70 kadar yer sıralanmıştır. .....

5 – Asya'daki İslâm Ülkeleri .....

6 – Afrika'daki İslâm Ülkeleri .....

7 – Mezheplere, milletlere göre nüfus miktarı .....

8 – Yeryüzündeki Türkler .....

9 – Yeryüzündeki Müslüman devletlerin ve bölgelerinin yerleri, İslâm âleminin neresine düştüklerini gösterir harita ki, Afrika, Yakın Doğu, Uzak Doğu, Orta Asya ve Bal kanlar olmak üzere müslümanların bulundukları 80 kadar yeri burada bulmak mümkündür .....

SÖZBAŞI

İslâm Dünyasının coğrafî durumu, nüfus miktarı hakkında yazılmış derli toplu, güvenilir bir eser, esefle söyleyelim ki, yok. 1962 de Kudüs'de toplanan İslâm Kongresinde bulunduğum sırada bunu daha çok hissettim ve eskidenberi topladığım notlarımdan faydalanarak bu konuda bir eser yazmağa karar verdim. Hemen işe başladım. Birbirine uymayan çeşitli kaynaklar arasında ne yapacağımı şaşırdım. Bu iş çok yorucu oldu. Bir rakam için bir kaç yere baş vurmak gerekiyordu. Muhtelif raporlar, istatistikler, yıllıklar ve bu konuda yapılan yayınlardan faydalandım.

Bazı rakamlar mübalâğalı olabilir. Çünkü bu hususta kesin birşey vermek mümkün değil. İslâm Dünyasının bir çok yerlerinde hâlâ istatistik bile yapılmamıştır. Meselâ Yemen bunlardan biridir. En eski bir İslâm toprağı olan Yemen böyle olunca Afrikayı var kıyas et. Bir çok yerlerde İstatistiklerde din, ayrı olarak gösterilmez. Bazan da kasden Müslümanları az göstermek siyâsî bir âdettir. Nüfus miktarı hergün değişen birşey olduğundan bu hususta kesin bir şey söylemek zaten güçtür. Yeni yeni bağımsızlığına kavuşan İslâm Devletleri, bunlarda hergün değişen ahvâl, oluşum içinde bulunan İslâm Dünyasında henüz istikrar bulmamış durumlar; bütün bunlar karşısında ben bulduklarımı topladım, bildiklerimi yazdım. Okuyanlara faydalı olabilirsem, benim için ne mutlu.

GİRİŞ

Fas'dan Endonezya'ya, Sibirya'dan Zengibar'a kadar üç eski kıt'a üzerine yayılmış ve yeni kıt'alara da kol atmış olan İslâmiyet, beşerin en son ve en mütekâmil dinidir. İslâmiyet insanlık tarihinin en mühim dönüm noktalarından biridir. Hiç bir din, onun kadar çabuk gelişmemiş, kısa bir zamanda bu kadar geniş sahalara yayılmamıştır. Bu, ancak, İslâmiyete nâsip olmuş bir keyfiyettir. Zira bu, onun fıtrî bir din oluşundan, insanın yaradılışına uygun gelişindendir. Tek Tanrı İnancı Müslümanlıkta en üstün noktasına ulaşmıştır. Bu din insan düşüncesini köstekleyen bağları söküp atmıştır. İnsan haklarına yenilikler getirmiş, eşitlik, adalet, hürriyet, kardeşlik prensiplerini geliştirmiş, hoşgörürlük sâyesinde milletleri kendine bağlamıştır. Basit ve kolay olması da insanları kolayca kendine çekmiştir. İnsanların ruhlarını ve akıllarını tatmin etmiştir. Bütün bunlar, bu dinin, tarihte eşi görülmedik bir şekilde sür'atle yayılmasını sağlamıştır. Yoksa İslâm aslâ cebir kullanmamıştır. Herkesi kendi dininde serbest bırakmıştır. Târih bunun canlı bir şâhididir. Mısır'da Kıbtîler, yani yerli Mısır halkı; Suriye'de Mâronlar, Hristiyan Araplar bu güne kadar kendi dinlerini muhâfaza etmişler, Müslümanlarla bir arada yaşamışlar, hiç bir zorlama ve tazyik görmemişlerdir. Afrika'nın Kuzeyinde Berberîler, İspanya'da Hristiyanlar ve Yahudiler, Osmanlı Türkleri idaresinde yüz yıllar boyunca yaşamış olan gayr-i müslimler serbestçe yaşamışlar, dinlerini bırakmağa zorlanmamışlardır. Bunlardan Müslüman olanlar, kendi arzulariyle Müslüman olmuşlar, isteyenler kendi dinleri üzere kalmışlardır.

İran, Maverâünnehir, Türkistan halkı, kendi arzulariyle Müslümanlığı kabul ettiler. Ve bu tedricen oldu. Kuzeydeki Türk kabîleleri H. III, M. IX. yüzyılda Müslüman olmuşlardır.

Pakistan ve Hindistan'da, Kısmen Çin'de Müslümanlığın yayılışı fütûhât yoluyla değil, irşad ve va'iz yoluyla olmuştur. Afrikanın ortalarında da Müslümanlığın yayılışı ayni yoldadır. Bugün de bütün Afrikanın her tarafına İslâmın ışık salması, dinî irşad ve tebliğ yoluyla olmaktadır. Buralara İslâmı yaymakta muhâcirlerin ve hattâ tâcirlerin de dinî mürşidler kadar payı vardır.

Hindistan'dan, Malaya'dan gelen göçmenler, işçiler vardıkları yerlerde dini de yaymaktadırlar. 19. yüz yılda köle ticaretinin yasak edilmesinden sonra, (1) Afrikâ'nın doğusunda ve batısında Müslümanlık daha sür'atle yayılmağa başlamıştır. Çünkü ondan önce köle tâcirleri, yerli putperest halkı Müslüman yapmak istemezlerdi, çünkü Müslüman olunca din kardeşi sayılan bir kimseyi köle diye alıp satmağı kendisine yakıştırmazdı.

Endonezya birliğine dahil adalarda Müslümanlığın yayılması, oralara ticaret için giden Müslümanlar sayesinde olmuştur. Müslümanlığa kılıç dini nazarı ile bakanlar; Müslümanlığın buralarda hep irşad yoluyla yayıldığını bilmiyorlar mı? Malaya Yarımadası için de durum aynıdır.

Anadolunun İslâmlaşması Türkler sayesînde olmuştur. Balkanlara ve Avrupa'ya İslâmiyeti yayanlar yine Türklerdir. Trakya, Makedonya, Arnavudluk, Dobruca, Bosnahersek, buraları tamâmiyle Müslüman olmuştur.

Kafkaslarda, Kırım'da Türkistan'da, Rusya'nın muhtelif yerlerinde dağılmış bir halde Müslümanlar yaşamaktadırlar.

19. ve 20. yüzyıllarda Kuzey ve Güney Amerika şehirlerine göçmen olarak giden müslümanlar çoktur.

Japonya'da, Pasifik'te, bir çok adalarda göçmen Müslümanlar vardır.

Müslümanların çoğu Asya ve Afrika kıt'alarındadır. Avrupa'nın Güney doğusunda da vardır. Dünyada Müslüman nüfusu artmaktadır. Doğum nisbeti Müslümanlar arasında en yüksektir. Hz. Muhammed, Ümmetinin çokluğuyla iftihar eden bir peygamberdir. Dünya nüfusunun % 20 si müslümandır. Yeryüzünün 1/6 sında müslümanlar yaşar. İktisadi bakımdan İslâm ülkeleri önemlidir. Gıda, pamuk, yün istihsal edenler müslümanlardır. Dünyanın keten, teneke ,kauçuk ihtiyacının yarısından fazlası. akaryakıt ihtiyacının üçte biri islâm ülkelerinden temin olunur. 33 bağımsız İslâm Devleti vardır. 550 milyon müslüman azımsanamaz bir varlıktır.

*

Son asırların İslâm Dünyası çok mühim ve pek enteresan olaylarla doludur. Avrupa'nın üstünlüğü karşısında İslâm âlemi kendi varlığını koruyabilmek için hamleler yapmak zorundadır. Bunu duyan bazı mütefekkirler İslâm âlemini uyandırmağa çalışmışlardır. Efganlı Cemaleddin, Mısır Müftüsü Muhammed Abduh bunlardandır.

Geri kalmış milletlerde görüldüğü gibi, Müslümanlar arasında türlü maksatlarla türlü cereyanlar baş göstermiş, nüfuz sağlamak için baş olmak

1) 1888 de Brükselde toplanan köleliği kaldırma konferansına Türkiye, İran ve Zengibar gibi İslâm Devletleri de delege göndermişler ve köleliğin kaldırılmasını istemişlerdir.

sevdasına kapılanlar olmuştur. Bunlar, acıklı durumdan etrafındakileri kurtarmak için harekete geçmiş halaskârlar rolünde görünerek kendilerini mazur göstermeğe çalışabilirler. Fakat en doğru hükmü veren tarih karşısında hesap vermek zorundadırlar. Tarih, milletlerin mukadderatiyle oynayanları hiç affetmez. Safdil insanların temiz duygularını kötüye kullananlar âmme vicdanında dâima mahkûm olurlar.

Son asırlardaki dinî cereyanlara bir göz atalım:

İslâmı saran hurâfeler, dine karışan bid'atler karşısında dini, bid'atlerden ve hurâfelerden temizleme nâmına harekete geçenlerden biri Muhammed b. Abdulvahhab (1703–1792 M.) olmuştur. Vahhâbîlik adiyle anılan bu mezhebden ileride biraz bahsolunacaktır. Yine aynı devirde Afrika'da Ahmedî Muhammed Muhtar b. Sâlim (1737–1815) Ticânilik nâmiyle bir tarikat ortaya çıkarmış ve binlerce saf halkı arkasından sürüklemiştir. Yine Afrika'da Muhammed b. Ali, (1787–1858) Vahhabîlikten ilham alarak, dini, bid'atlerden ayıklama nâmına Senüsîlik adiyle zâviyelere, tekkelere dayanan bir devlet kurmağa çalışmıştır. Bunların üçünün de eserleri bugün yaşamaktadır. Vahhabîlik Necid Çölünde doğduğu gibi Ticânilik ve Senüsîlik de Afrika çöllerinde doğmuştur.

İran'da Bâb adıyle anılan Ali Muhammed (1821–1850) Bâbîlik nâmiyle yeni bir cereyan açmış, bu, müridi Bahâullah Mirza Ali Nuri (1817–1892) tarafından işlenerek Bahaîlik adıyle yeni bir din şeklini almıştır. Sudan'da Muhammed b. Abdullah (?-1885) 12 inci İmam Mehdi diye ortaya çıkmış, halkı başına üşürmüş, nice kan dökülmesine sebep olmuş, devlet ordularını kendisiyle uğraştırmıştır. Hind'de Mirzâ Gulâm Ahmed Kadıyanî de Mehdi, Mesih-i Mevud nâmiyle türemiş, acaîb ve garîb şeyler ortaya atmıştır. Bütün bunlar İslâm âleminde yeniden bölünmelere, parçalanmalara sebep olmuş, zaten dağınık olan İslâm dünyası hepden karışık bir manzara almıştır. Burada dikkatı çeken bir husus var: Hind'de Seyyid Ahmed Han gibi bir müceddid ve ıslâhatçı çıktığı gibi Mirzâ Gulâm Ahmed Kadiyânî gibi birisi de orada çıkmıştır. İranda Efganlı fikirlerini yaydığı gibi Bâbîlik ve Bahâilik de orada doğmuştur. Muhammed Abduh Nil boyunda yetiştiği gibi Sudan Mehdisi de Nil kenarında bitmiştir. Üçler bu topraklarda at oynatmışlardır. Üçü ıslâhât yaparak İslâma hizmet etmişler, diğer üçü de ıslâhat nâmı altında perde arkasında oynamışlardır. Vahhâbî, Senûsî, Ticânî üçgeni de bunlara eklenirse son asırlarda İslâm âleminde ne kadar türlü düşünceler doğduğu, neler olduğu daha açık görünür. Türkiyemizde bu türlü din perdesi arkasında oynayanlar barınamamıştır.

*

İslâm âleminin daldığı derin gafletten (x) faydalanarak çeşidli namlarla ortaya çıkıp yeni yeni fırkalar doğuranları Yeni Âlem-i İslâm yazarının Vahhâbîliği mazur gördüğü gibi, mazur görecek değiliz. Ancak umumiyetle Müslümanların son asırlardaki durumu çok kötü idi. Yeni Âlem-i İslâm yazarının görüşü şöyle: "Dinin özü sönmüş, ruh ve gayesi unutulmuş, ortada kuru bir şekil kalmış. Hurâfeler, dervişlik bunun üzerine kabuk bağlamış, ibâdetler heyecansız şekliyata bürünmüş. Câhiller, yoksul dervişler, bir lokma, bir hırka kanaatına saplanmış miskinler her yerde dolu idi. Boyunlarında mıskalar, ellerde tesbihler, dudaklarda efsunlar, insanlara büyü, tılsım yapan bir hurâfe dünyası. Bâtıl inançlar yayılmış, mezar ziyaretleri, ölülerden yardım

---

x) İslâm Şairi M. Âkif merhum, şarkı bize şöyle tasvir ediyor:

ŞARK

Musallat, hiç göz açtırmaz da garbın kanlı kâbusu,
Asırlar var ki, İslâmın muattal, beyni, bâzusu.
"Ne gördün, şark'ı çok gezdin," diyorlar. Gördüğüm: yer yer,
Harap iller; serilmiş hânumânlar; başsız ümmetler;
Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar; yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler; tersiz alınlar; işlemez kollar;
Bükülmüş beller; incelmiş boyunlar; kaynamaz kanlar;
Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar;
Tegallüpler, esaretler; tahakkümler, mezelletler;
Riyalar; türlü iğrenç ibtilalar; türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar;
Cemaatsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
"Gaza" namiyle dindaş öldüren biçare dindaşlar;
Ipssız âşiyânlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrumu günler; fikr-i ferda bilmez akşamlar.....

Geçerken; ağladım geçtim; dururken; ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda baş vurdum.
Mezarlar, âhiretler, yükselen karşında dura dur;
Ne topraktan güler bir yüz, ne göklerden güler bir nur!
Derinlerden gelir feryadı yüzbinlerce âlâmın;
Ufuklar bir kızıl çember, büküük boynunda İslâmın!
Göğüsler hırlayıp durmakta, zincirler daralmakta;
Bunalmış kalmış üçyüzelli milyon cansa gırtlakda!

İlâhi! gördüğüm âlem mi insaniyetin mehdi?
Bütün ümranı tarihin bu çöllerden mi yükseldi?
Şu zâirsiz bucaklar mıydı vahdâniyetin yurdu?
Bu kumlardan mı, Allahım, nebiler fışkırıp durdu.
Henüz tek berk-ı İman çakmadan cevvinde dünyanın,
Bu göklerden mi, yâ Rab, coştu, sağnak sağnak, edyânın?
Serendipler şu sahiller mi? Cûdiler bu dağlar mı?
Bu iklimin mi İbrahim'e yol gösterdi ecramı?
Haremler, Beyt-i Makdisler bu topraktan mı yoğruldu?

beklemeler. Afyon, esrar içenler, kafaları ve kalbleri dumanlanmış sarhoşlar. Ahlâk, hayâ, iffet, fazîlet, insanlık kaybolmuş. Müslümanlık bir yanda, Müslümanlar bir yanda kalmış [2]..

Bu acı ve belki de haksız sözler, birçok yerler için mübalâğalı olabilirsede bazı yerler hakkında doğru olabilir. Müslümanların geri kalmalarının sebepleri elbette bu gibi şeylerdir. Bugün bile Afrika, Hindistan, Çin, Endonezya gibi yerlerde din bir çok hurâfelerle karışıktır. Bu gibi hallerden şikâyetçi olmayan münevver bir müslüman yoktur. Sömürgecilere maşalık eden, Müslümanı müslümana saldırtan müslüman kıyafetinde kimseler bulunduğunu kim inkâr edebilir. "Kocaman sarıklı, uzun taylasanlı [3]... bazı kimseler, İslâm âleminin her tarafında münevverlerin nefretini kazanmıştır. Geriliğe, vatanlarının felâketine sebep olmuşlardır.

İbn-i Suud, "Müslümanlar birbirine düşman kesildi, ben Müslümanlar için yabancılardan değil, Müslümanlardan korkarım. İngilizlerle harbe tutuşsam, karşıma Müslüman askeri çıkar." demişti. Hâsılı Müslümanların geriliğinden, bugünkü durumlarından herkes şikâyetçidir. Gerici, mezâr taşı gibi câmid bir zümre Müslümanları bu hale sokmuştur. Bütün bunların başı cehâlettir. ilim sahibi milletler geri kalamaz ve gerici olamaz. İslâm âleminde ilim seferberliğine şiddetle ihtiyaç vardır. Milletleri kurtaran irfandır. "Hayatta en hakikî mürşid ilimdir- Kemal Atatürk" Onun için Müslümanlar kendilerini uyandıracak âlimler istemektedir. 19 uncu yüzyılda üç âlim, dinî müceddid olarak tanınmaktadır. Bunlar Hindli Seyid Ahmed Han, Cemaleddin Efganlı, Mısır Müftüsü Muhammed Abdu'dır. Seyid Ahmed Han hakkında biraz söz edenler vardır. Cemâleddin ,ayağının bastığı yerde zelzele yaratan bir adamdır. Bakışları, karşısındakilerin kalblerinde dalga dalga alev yaratırdı. O İslâm birliği resulüydü, İslâmı uyandırmak için çalıştı. İki düşmanı vardı: Avrupalı sömürgeciler, Şarklı gericiler. Garba: İslâm ül-

---

Bu vâdiler mi dem tuttukça bihûş etti Davudu?
Hıralar, Turisinalar bu afâkın mı şehkârı?
Bu taşlardan mı, yer yer, taştı ruhullahın esrarı?
Cihanın garbı vahşetzâr iken, şarkında Karnaklar,
Heremler, Seddi Çinler, Tak-i Kisralar, havernaklar,
İremler, Sûr-i Babiller semâ peymâ değil miydi?
O mâziler, İlâhi, bir yıkık rüya mıdır şimdi?
Ne yapsın, nâümit olsun mu şarkın intibahından,
Perişan ruhumuz, hâib, dönerken bârigâhından-?
Bu haybetten usandık biz, bu hüsran artık elversin!
İlâhi! nerde bir nefhan ki, donmuş hisler ürpersin,
Serilmiş sineler kabûsu artık silkip üstünden,
"Hayat elbette hakkımdır!" desin, dünya "değil" derken?

İstanbul - 19 Eylül - 1334

2) Yeni Âlem-i İslâm, Ali Rıza Seyfi tercemesi, 28-29 sayfalara da bak!
3) Şekib Arslan, Limâzâ. Teahhara'l-Müslimûn, s. 32.

kelerinden çıkın, dönün! diye bağırdı. Şarka, siz de uyanın, anlaşın! diye haykırdı. Islâhât için ne lâzımsa yaptı. En büyük eseri Muhammed Abdu'yü yetiştirmesidir. Abdu tam bir ilmî otorite idi. İslâm ıslâhâtının lideri Efganlı idi, fakat bu işin fikriyatını ve ilmini Abdu yaptı. O asrın ruhuna göre İslâmcıdır. Zamanın ihtiyaçlarını takdir eder. Kitap ehlinin yemekleri ve kestikleri yenir, onların elbisesi giyilir diye fetva verdi. Transval[4] fetvası diye meşhur olan bu fetvası gericilerin gürültü koparmasına sebep oldu. Biriktirme sandıkları kurulmasına cevaz verdi. Banka muamelesini caiz gördü. Ezheri ıslâh etti, oraya fen dersleri koydu, dinî, ilmî uyanışı o yaptı.

Tükiye'de siyasî sahada Reşid Paşa, Âli Paşa, Midhat Paşa uyanıklığa dâvetettiler. Ahmed Midhat Efendi boyuna yazdı. Şâir Mehmed Âkif, Abduden makaleler terceme yaptı, Efganlının ve Abdu'nun fikirlerini yaydı. Ziya Gökalp Türklüğü uyandırdı, yeni yeni fikirler ve cereyanlar başladı, İslâm âlemi uyandı. "Fikirleri ve dimağı prangalamak, ümmeti için aslâ değişmeyen donmuş nizamlar vaz'etmek Hz. Peygamber'in aslâ hatırından geçmemiştir. O körü körüne taklidden nefret ederdi. Kur'an-ı Kerim, inananlar için bir hidâyet kitabıdır. O toplumun ilerlemesi, ahlâkı, mânen yükselmesi, düşüncesi önüne dikilmiş bir mania değildir..."

"Şimdiki İslâmiyet bir sınıf-ı mahsus ulamâsiyle, kaba taassubu ile., yaygın cehl ve bigâneliği ile bâtıl âdet ve inançlariyle, hakîkaten Hz. Muhammedin ilân ve talim ettiği İslâmiyet için büyük bir leke teşkil eder..."

"Acabâ İslâmiyet İnsanların terakkisine karşı mıdır? Bu suale kemâl-i kuvvet ve kanaatla hayır diye cevap vereceğim. İslâmiyet din ilmi nâmına izâfe edilmiş olan ilâve ve zehablardan kurtarıldığı taktirde çok sâf ve sade bir dindir. İslâmın esas akîdesi ve temeli: Allah'a ve Hz. Muhammedin Peygamber olduğuna İman etmektir....."[5]

"Asya'nın Garb cihetini hâl-i harâbiye getiren ve bugünkü keder verici hâli doğuran âmil, İslâmiyet ve İslâmiyetin hükümleri değildir. Bu âmil, İslâm Hükümdarlarının istibdâdı olup bunlar Peygamberin öğretilerini kendi arzu ve inadlariyle tahrif etmişler, Kur'an'dan kendi müstebid hükümetlerinin dayanacağı hükümler arayıp çıkarmışlardır. Bu hükümdarlar, din işlerinde en hafif ve küçük şüphe ve taharriye müsaade etmeyip bütün hürriyet esaslarını, lâzım addettikleri vechile, tebdil ve tahrif eyleyerek bir İslâm, rönesansının doğuşunu meneylemişlerdir[6].

---

4) Afrika'nın Güneyinde bir bölgedir. Bu fetvayı ora halkı istemişti,

Alman müsteşriklerinden Max Horten'e göre Abdu'nün zamanında bir meş'ale gibi parlaması, çevresinin çok karanlık içinde bulunmasından ileri gelmiş bir keyfiyet imiş!

5) Hindli Hudâ Bahş'ın, İndian and İslamic Essays, Londra, 1912, adlı eserinden naklen Yeni Alem-i İslâm Tercemesi, s. 43/44

6) Yeni Âlem-i İslâm S. 160/161. Yazar, Müslümanların geri kalmasında dinin bir tesiri bulunmadığını kabul ediyor. Barthold ve bir çok müsteşrikler de geri kalmağı aslâ dine atfetmezler. Başka sebeplerle izah ederler. İslâmın gerilikle bir alâkası yotur. İslâm dini yeryüzünde en büyük inkılâbı yapmış bir hamleler dinidir.

İslâmın Afrika'da, Endonezya'da ve diğer yeni yeni sahalarda süratle yayılması, bu dinin insanın yaradılışına uygun bir din olmasından ileri gelmektedir. İslâm dini sadedir, kolaydır. Aklın kavramıyacağı, havsalanın alamıyacağı şeyleri emretmez. İslâmın insanlara çağrısı şudur: Allah-u Ekber= Tanrı Uludur. Özü ise Allah'a teslim olmaktır. Alman şairi Göthe: İslâm eğer bu ise, hepimiz İslâm inancı içinde yaşıyoruz, demişti. İslâm bütün insanların dinidir. Akla, fıtrata uygundur. İnsan tabiatının esasında değişiklik olmaz. İnsan her zaman o insandır. Ruh ebedîdir. Ruhun ihtiyaçları vardır. Din İnsanla beraber doğmuştur. Allah-u Teâlâ, insanlara doğru yolu göstermek için zaman zaman Peygamberler göndermiştir. Hazreti Muhammed beşerin son mürşididir. Hidâyet ve basiret yoluyla insanları şuurlu îmana dâvet etmiştir. Kur'an-ı Kerim, lirik ifadesiyle, yüksek âhengiyle hisleri okşar. Hz. Muhammedin irşadına uyan, Kur'an'ın bu sesini duyan için, husran yoktur. Ruhun maddeye, İmanın şüpheye galip gelmesi en büyük zaferdir. İslâm dini işte bunu sağlar. Kalbden şüphe, tereddüt tohumlarını söküp atıp oraya îman, itmi'nan doldurmalıdır. İşte ozaman insan hayır, saadet, huzur içinde yaşar. Yoksa karanlık içinde yolunu şaşırmış bir halde şaşkın şaşkın dolaşır durur. Yolunu şaşıran insanlık :Allaha îman etse, Onun ezelî inayetini, rahmetini dâima dilese, ruhun ebediliğini düşünse, kurtuluşa erer, gerçekten mes'ud olur. İnsanın iç ve dış duyguları, düşünceleri, arzuları, emelleri, hattâ hayâlleri var. Bunların hepsi onun varlığını yoğurur. Din duygusu bunların hepsinin başında gelir ve en tatlısıdır.

İmandır o cevher ki, İlâhî ne büyüktür.
İmansız olan paslı yürek sînede yüktür.

Mehmet Âkif Ersoy

İslâm dini beşerin en son ve en mütekâmil dinidir.

Asırlarca İslâm âleminin müdafiî Türkler olmuştur. Türk bu hizmeti şerefle yapmıştır. Tarih buna şahittir. Türk müsâmahakârdır. Temiz duyguludur. Dini hurafeleştirmez. En sâf ve temiz Müslümanlık Türkiye'dedir. Türk ,dinin sınırlarını aşmamış, din nâmına aşırı gitmemiş, taassub da göstermemiştir. Fâtih Sultan Mehmed, İstanbulu alınca Yunan kilisesinin koruyucusu olduğunu ilân etmiş, Patrike ferman vermiştir. Onlara bir çok imtiyazlar tanımıştır. Türkler bu toleransı, hoşgörürlük ruhunu her yerde devam ettirmişlerdir. Türcken Sehrifft kitabının yazarı Şifler 1663 de şöyle diyor: Türk şiddet göstermekten ziyade ustalıkla İslâma çeker. Hristiyanlığı insanların kalbinden kurnazlıkla alır. Zorla hiç bir yer halkını Müslümanlığa sokmamıştır. İşte tarih: Hristiyanları memleketlerinden mi kovdu, onları zorla Türk mü yaptı? Müslüman olanlar kendi arzulariyle Müslüman olmuşlardır.

Tomas Arnold da İslâma Dâvet eserinde Türklerin bir kişiyi Müslüman-

lığa dâvet etmeyi, irşad yoluyla yapmağı en büyük hayır saydıklarını kaydeder. (Eserin arapça tercemesi, s. 140)

Türk, İslâmın yegâne müdafii olduğu için Hristiyan Avrupa onunla uğraştı, durdu. Türkler hakkında insaflı konuşan Avrupalılar olduğu gibi şiddetli konuşanlar da vardır. Biz burada onların mukâyesesini yapacak değiliz. Ancak acı bir noktaya işaret edeceğiz. Geri kalan milletler başkalarının elinde oyuncak olmaktan başka bir şey yapamıyorlar. Nasıl ki gerilik çukuruna dalmış olan Müslümanlar da öyle oldu. Sömürgeciler onları robot gibi kullandılar. Bunun en acı misâlini Birinci Cihan harbinde görüyoruz. Türk Ordularının karşısında sömürgeciler, Müslümanlardan kurdukları ordularla çıktılar. İşte İslâm âleminin hazîn bir manzarası.....

Roger Labonne, Revue de Paris'in Nisan 1923 sayısında şöyle diyor: "Hindli, Sudanlı, Berberî, Arab din kardeşlerinden 1,5 milyon asker, Halifenin Ordularının karşısındaki cephede yer alarak Müslüman kardeşlerine kurşun attılar. Mukaddes Cihad fetvasını dinlemediler. Merakeş ve Fas şeyhleri kendi ümmetlerinden olan din kardeşleri Türklerin Mukaddes Cihad fetvasına karşı fetva verdiler. Harb sona erdiği zaman Osmanlı diyarı, müttefiklerin bayrağı altında çarpışan İslâm askerleriyle dolu idi. Şeyhul'İslâmın fetvası bunların kulaklarına ne değdi, ne de girdi....." [7]

Şerif Hüseyin'in isyanı İslâm kardeşliğine en ağır darbeyi indirdi. Türkler harbden mağlup çıktılar. Asırlarca İslâmın müdafii olan Türkün diyarı düşmanlar tarafından paylaşıldı. Kara günler gelip çattı. Bundan daha kötüsü, baştaki Sultan da düşmanlarla birlik olmuştu. Mustafa Kemâl'in açtığı yeni bayrak altında toplanan Türk kuvvetleri iç ve dış düşmanın belini kırıp çökerttiler. Türk yurdu her türlü düşmandan temizlendi, yepyeni bir Türkiye doğdu: Türkiye Cumhuriyeti. İzmir zaferinde Mısırlılar şenlik törenleri yaptılar. Mısır'da İsmail Sıdkı Bey o zaman şöyle haykırmıştı: "Bu davullar anlatıyor ki, Türk kardeşleri, vatanlarını kurtardıkları gibi, Mısırlılar da Mısırı kurtaracaklardır" [8].

Türkiye İslâm âleminin ümid kaynağı idi. Gazi Mustafa Kemâl'in resimleri Mısırlıların evlerinde ve ellerinde idi. Türklerin zaferine İslâm âlemi sevindi. Cezayir ve Fastan Hindistan'a kadar Müslümanların gözü Ankara'ya çevrilmişti. Silâh kuvvetiyle hakkını alan kahraman Türk Milletine hayran idiler. Diğer mazlum milletler de haklarını ayni yolda alabilirlerdi, Ankara îman ve kuvvet kaynağı, Gazi Mustafa Kemâl de emel ve zafer sembolü oldu. Mısır, Irak, Tunus, Cezayir, Fas, Pakistan, Afganistan, Türkiye'den örnek aldılar. İstiklâl harbimiz, bütün İslâm âlemine ümid ve ışık oldu. Bunu İslâm dünyası

7) Hâzır'ül-Âlem El-İslâmî c. II, s. 305
8) Hâzır'ül-Âlem El-İslâmî c. II, s. 324

büyükleri her münasebetle açıklamaktadırlar[8a]. Bütün İslâm Dünyası Türkiye'nin tuttuğu yolu tutacaklar, ayni yoldan geçeceklerdir[9]. Türkiye Cumhuriyet idareyi kabul ettikten sonradır ki, İslâm devletlerinden çoğu krallıktan, İslâmiyette asıl hükümet şekli olan Cumhuriyete geçmişlerdir.

Türkler yalnız Türkiye sınırları içinde toplanmış değildir. Balkanlardan Çin'e kadar muhtelif bölgelerde geniş sahalara yayılmışlardır. Yunanistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Kırım, Kafkaslar, Azerbaycan, Volga Kıyıları, Kazan, İdil, Ural, Türkistan, Mançurya, Çin, Hind, Afganistan, Pakistan, İran, Irak, Japonya, ve başka yerlerde milyonlarca Türk yaşamaktadır. Türkiye Türklerinin iki misli olan bu dış Türklerin kalbleri, Türkiye Cumhuriyetindedir. Duyguları buraya bağlıdır. 80 milyonu bulan bu Türk kitlesi muazzam bir kuvvettir. Yer yüzündeki Müslüman nüfusunun 1/6 ni tutar. Müslüman Devletleri içinde hiç biri Türkiye kadar ileri ve kuvvetli değildir. Onunla hiç biri boy ölçüşemez. Nüfusunun % 98 i Türk ve müslüman olması itibariyle de temiz ve mütecanis bir İslâm kitlesine sahiptir. Türkiye en temiz bir İslâm diyarıdır. İslâm milletleri ondan örnek almalıdırlar.

İslâm âleminde siyasî sahada birçok değişiklikler olmaktadır. Yeni yeni istiklâle kavuşan devletlerin sayısı günden güne artıyor. Fikir sahasında da İnkılâplar olmaktadır. İslâmı, asrın ruhuna uygun anlamak arzusu kuvvetlenmektedir. İslâm Şairi Âkif: "Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâmı" demişti. Nijeryalı biri, Yeni Alem–i İslâmın nakline göre Afrikanın bir köşesinden şöyle sesleniyor: "Din âlimlerinin müctehid olmasını istiyoruz, Kur'an'dan ve Hadisten doğrudan hüküm almalı, yoksa başkasının yettiği

8a) Türkiye Cumhuriyeti...millî kurtuluş hareketlerine geçen İslâm dünyası milletlerine örnek olmuştur. Tunus, Mısır ve Irak istiklâl beyannamelerinde Türk doktrininin te'siri okunur. T. Tunaya, İslâmcılık Cereyanları s. 278.

9) Muhammed İkbâl, Türk inkılâbını alkışlayanlardandır. The Reconstruction of Religions Thought in İslâm adlı eserinde inkılâpçı fikirlerinden dolayı Ziya Gökalp'i övmekte, Türklerin yaptıkları inkılabı, İslâm âlemine örnek göstermektedir: "İslâmın uyanışı gerçek bir şeyse–ki ben buna inanıyorum–Türklerin yaptıklarını günün birinde bizim de yapmamız behemehal lâzımdır." (Adı geçen eser, s. 176) "Gerçekten Türkiye, gafletten silkinip uyanarak, donmuş fikirlerden kendisini kurtaran tek İslâm milletidir." (Aynı eser, s. 186)

Buhârî mütercimi ve değerli din bilgini Kâmil Miras, Ahmed Hamdi Aksekinin Diyanet İşleri Başkanlığınca 1936 da basılan *Yeni Hutbelerim* kitabına koyduğu takrizde, Cumhuriyetimiz ve onun kurucusu Atatürk hakkında şu satırları yazmaktadır:

"Şunu da şükranla yâd ederiz ki, bize bu serbest mesaî kudretini bahşeden, hiç şüphesiz Cumhuriyet rejimidir. Halk idaresidir. Şu on beş senelik millî hayatımızda her şuurlu ve insaflı insanın görebileceği kadar geniş ve yüksek terakki hamleleri ve ilerleme hareketleri nasıl Cumhuriyetin birer eseri kudreti ise, bu da o cümleden birisi ve onun bir tuhfe–i inayetidir. Bu vesile ile Cumhuriyetimizin bekâ ve itilâsını Cenabı Hakdan dilerken, onun büyük ATASINI derin saygılarımla selâmlarım."

Dersiâmdan Afyonlu Kâmil Miras, Yeni Hutbelerim, s. 556

bir köre benzeriz ve bir uçuruma düşeriz" Bu sözlerde asrın ruhuna göre yeni bir anlayış çığırı açan Muhammed Abdu'nun sesi dalgalanmaktadır. Afrikalı bile ictihadlar istiyor. İctihad kapısı kapalı olmaz diyor. Mezheplerin birleşmesini arzu ediyor. Bu, İslâmın uyanışına bir emâredir. Çağlar arasında dâimâ bir benzeyiş sezilir. 13 ve 14 üncü asırlar Hristiyanlar için bir uyuma devri olduğu gibi İslâmın 14 üncü asrı da Müslümanlar için bir uyanış devri olacaktır. Bu başlamıştır bile. İslâm Dünyasındaki siyasî inkılâblar ve istiklâle kavuşmalar bu asırlar zincirinin baş halkalarıdır. Bunları her sahada inkılâblar ta'kip edecektir ve bunda ilk ve en büyük şeref Türk Milletinin payına düşmektedir. İstiklâl Harbimiz bütün İslâm âlemine ümid vermiş ve ışık tutmuştur. O zaman Gazinin zaferleri dilden dile, ilden ile naklolunurdu. Dünyanın dört bucağından Hacca gelenler dönüşlerinde , memleketlerine Türkiyenin zafer haberlerini götürürler, Türkiyenin zaferine mevlûdler okunurdu. (Bak: (Yeni Âlem–i İslâm) Mısırlı Şair Ahmed Şevki kasîdeler yazarak "Ey Türk kahramanı Gâzi, sen Arab kahramanı Halid'i yeniden dirilttin" diyordu [10].

Arap yarımadası şirkten temizlendiği gibi Millî Mücadele, İstiklâl Harbimizde de Anadolu düşmandan temizlenerek gayri müslim unsurlar kalmamış, tam mânasiyle bir İslâm diyarı olmuştur. İslâm Milletlerinin hiç birisi Türkiye kadar temiz ve mütecânis bir İslâm diyarı değildir. İslâm Milletleri bu hususta da örnek aramaktadırlar. Bu şerefli örneğe daha çok lâyık olmağa çalışmalıyız.

---

10) "Allahu Ekber, bu zaferde nice hayranlıklar uyandıran şeyler vardır.
" Ey Türklerin kahraman Hâlid'i, sen Arabların şanlı Hâlid'ini yeniden canlandırdın
" Ey Gâzi, sana selâmlar ve zafer mûcizelerinden dolayı tebrikler ki, bunlar asırlarca duracaktır.
" Bir ordunun döküntülerinden, bir memleketin enkazından, bir milletin kalıntısından sen şaşılacak şeyler meydana getirdin."

الله اكبر كم في الفتح من عجب — يا خالد الترك جدد خالد العرب
تحيـــة ايهـــا الغازي وتهنئة — بآيـــة الفتح تبقى آية الحقب
من فل جيش ومن انقاض مملكة — ومن بقية قوم جئت بالعجب

قاهرة – مصر
احمد شوقي

Ahmed Şevki

I Bölüm

ÇAĞLAR BOYUNCA İSLÂMİYET

Hicrî I., Milâdî VII. Yüzyıl
(— 81 Hicrî / — 700 Miladî)

Hz. Muhammed zamanında (571–632) Arabistan'a komşu iki kuvvetli devlet vardı: Bizans ve İran devletleri. İslâmiyet bu iki devlete komşu olan Arabistan yarımadasında doğdu.

İslâmiyete, başlangıçta Müşrikler karşı geldi. 622 de Medine'ye hicretten sonra İslâm, Yahudilerle ve Hristiyanlarla da karşılaştı. Medine'de İslâmiyet kuvvetlendi, bir çok kabîleler Müslüman oldular. Halife Hz. Ebû Bekir (632–634), Hz. Ömer (634–644), Hz. Osman (644–656) zamanlarında İslâm fütuhatı genişledi. Suriye, İran, Mısır, Şimali Afrika fetholundu. Diğer taraftan Kafkaslara, Ceyhun Nehrine, Sind'e dayandılar. Hz. Osman 644 de Dağıstanı fethetti.

Fetholunan yerler halkını Müslümanlığa zorlamadılar, isteyenler kendi arzulariyle Müslüman oldular.

Hz. Ali'nin hilâfeti zamanında (656–661) Muaviye'nin Şam'da istiklâlini ilân etmesi üzerine genç İslâm devleti ikiye bölündü, nihayet Emevîler hâkimiyeti ele aldılar. Ve yeni fütuhâta koyuldular.

Emevîler 666 Milâdî yılında ve 674–680 yılları arasında İstanbulu muhasara ettiler.

Bu devirde Sicilya, Girit, Rodos, Kıbrıs adalarına Müslümanlar ayak bastılar. Merakeş, Cezayir, Tunus, Trablus, Berka, Mısır, Suriye, Irak, İran, Horasan, Afganistan fetholundu.

Hicrî II, Milâdî VIII. Yüzyıl
(81–184 H/ 701–800 M.)

Emevîler bu asrın ilk yarısında fütuhâta devam ettiler.

İspanyayı aldılar. (Târık b. Ziyad, Musa b. Nuseyr tarafından 711–718 senelerinde) Ermenistan, Tabaristan, Mâverâünnehir, Efganistanın tamamı, Sind İslâm ülkelerine katıldı.

Afrika'da Berberîler Müslüman oldu.

750 de Emevî hilâfeti sona erdi. (660–750). Abbasîler iktidara geçti. (750–1258) Ancak Endülüs'de Emevî hâkimiyeti devam etti, Abbasîlere katılmadı, Marakeş ve Cezayir'de İdrisîler Şîa hâkimiyetini kurdu.

Harun Reşid zamanında Abbasî İmparatorluğu en yüksek noktasına ulaştı, başka milletlerin ilmî eserlerini terceme sâyesinde ilim ve felsefede Bizansla yarışa geçtiler.

716–717 Mesleme ordusu İstanbulu muhasara etti.

Dağıstan tamamiyle İslâm hâkimiyetine girdi.

Rodos, Kıbrıs Müslümanların elindedir.

Merakeş, Cezayir, Tunus, Trablus, Berka, tamamile Müslümanların idaresindedir. Sahraya Müslümanlar yayılmağa başladı.

Sudan ve Habeş sâhillerinde Müslümanlar vardır.

İslâm Orduları Toroslara dayandı.

Kafkaslar Müslümanların elindedir.

Horasanlı Kumandan Ebû Müslim Abbasîleri iktidara getirdi. Kuteybe orduları Belh şehrini tekrar aldı. (705)

Efganistan'da ve Mâverâünnehir'de Türklerle savaş devam ediyor. Kuteybe Orduları yeni yeni yerler alıyor. 751 de Taşkend alınıyor.

Hicrî III, Milâdî IX. Yüzyıl
(184–288 H/801–900 M.)

Bu asır, İslâmın parlak devridir. Siyasî buhranlar varsa da ilim ve san'at ilerlemektedir. Aristo, Hippocrate, Calinos, Batlamyos, Eoclid ve sair ilim adamlarının eserleri arabcaya çevrilmiştir. Nastorî Hristiyanlar, Yahudiler, hattâ Mecûsiler bu terceme hareketinin başındadırlar. Din gâyet müsamahakârdır. Çoğu arab olmıyan birçok müslüman âlimler, değerli eserler vermektedirler. Bağdad ilim merkezidir. Beytülhıkme adıyle bir ilimler akademisi kurulmuştur. Hendese, cebir âlimi Hârezmî; hesap, müsellesât; Felek âlimi Bettânî; Coğrafya, maden ilmi, Kimya âlimi Câbir b. Hayyan; Basariyat, nebat, Tıp âlimi Râzî bu asırda yaşadılar. Felsefede Kindî yetişti. Tarihler, seyahatnâmeler, coğrafyalar yazılmış, şiir ve edebiyat, Tefsir, hadis, fıkıh hareketleri canlanmıştır. Bu devir, büyük müctehidler devridir. Mûtezile, ilmî hareketi canlandırmıştır. Artık tasavvuf hareketleri başlıyor. İsmaililer, Karmatîler ortaya çıkıyor.

Bundan önceki asırdaki coğrafî durum devam ediyor. Bir aralık Malta ve Girit Müslümanların eline geçiyor.

Mısır'da Sünnî Tolon Oğulları Devleti kuruluyor.

Hicrî IV., Milâdî X. Yüzyıl
(288–391 H./901–1000 M.)

İspanya'da İslâm fütuhâtı duraklamıştır. Durum, Kafkaslarda, Mâverâünnehirde de aynıdır. Afrika'nın Doğusunda ise ilerliyor. Tunus'ta Fâtimîler (910), Endülüs'de Emeviler (929) hilâfet iddiasındadırlar.

Endülüs'de parlak bir İslâm medeniyeti doğmuştur. Kurtuba kültür ve umrânın yüksek noktasındadır. Hulefâ saraylarında Müslüman ve Yahudi âlimleri doludur.

Sicilya, İslâm idaresinde şerefli bir yer almıştır.

Fâtimîler Şiiliği yaymağı hedef tutmuşlardır. Tunus, Merakeş, Sicilya ellerindedir. Mısır'ı ve Güney Suriye'yi almışlardır. 972 senesinden itibaren Kahire merkezleridir.

Karmetîler Bağdad'ın başına belâ kesilmişlerdir. 930 da Mekke'yi almışlardır. Eş'arî, Mezhebini kurarak Ehli sünnet akidelerini sağlamlaştırmıştır. İlmî ilerleyişe cephe alanlar olmuştur. Bağdad Adudu'd-Devle, Şerefü, d-Devle zamanında yine kültür merkezidir. Hey'et ve riyâziye ilerlemektedir.

Haleb ve Musul'da Hamdânîlerin sarayları, Mâverâünnehir hâkimleri Saman oğullarının sarayları fikir ve ilim sahiplerine açıktı. Her sınıftan âlimler buralarda rağbet görüyordu.

Meşhur târihçi ve coğrafyacı Mesûdî; târihçi ve müfessir İbn-i Cerir Taberî; şair Mütenebbî; feylesof, mûsikîşinas, geniş kültürlü Farâbî, şiir divanlarını toplayan Egânî sahibi Ebû Ferec İsfahânî; Fihrist sahibi İbn-i Nedim; heyetşinas ve riyaziyeci Ebul-Vefâ Bozcanî; Cerrah Kasım; Tabib Ali B. Abbas; kelâm âlimleri Mâtürîdî ve Eş'arî ve daha niceleri bu devrin mühim simalarındandır.

1001 gece masalları bu devrin malıdır. Araplar Ensab ilmini işleyerek kendi üstünlüklerini isbata çalıştılar. (Vasful'Büldân) ilmî de bununla ilgilidir. İhvan-ı Safâ risaleleri yeni Eflatoniliğe dayanarak ilim yaptı.

Korsika, Sicilya, Malta Müslümanların elindedir.

İslâm haritasında bir değişiklik yok gibidir. Araplar Nil Vâdisinde ikinci şelâleye kadar ilerlediler. Mısır'da bidâyette Tolon Oğulları, sonra Abbasîler hâkimdi. 969–972 de, Fatımîlerin eline geçti. Suriye'de de Ihşid Oğulları, Tolon Oğulları, Abbasîler, Hamdânîler, Fâtimîler el değiştirmektedir.

Siyasî durum her tarafta karışıktır: İran'da Abbasîler, Alevîler, Saffârîye, Saman Oğulları, Buveyhîler, Gaznelîler târih sahnesindedirler. Horasân Saman Oğullarının ve Gaznelilerin elindedir. Efganistan'da Saffârîler, sonra Saman Oğulları hâkimdir. Mâverâünnehir Saman Oğullarının elindedir. Sonra İlhânîler, Karahanlar hâkimdir.

Hicrî V, Milâdî XI. Yüzyıl
(391–494 H./1001–1100 M.)

Afrika'da Sahrâ sâkinleri Tavârık kabîleleri Müslüman oldular, Mürâbîtler adını aldılar. Merakeşten Cebel-i Tarıka geçip İspanyollarla savaştılar. Endülüse hâkim oldular. Afrika içlerinde Gana'ya kadar gittiler. Batı Afrika'da İslâmı yaymağa koyuldular.

Dokuz Oğuz Türklerinden Selçuklular Türkistanın batısından göç ederek Maverâünnehiri geçtiler ve Müslüman oldular. İranı geçerek Irak ve Suriye'ye geldiler, sonra da Anadoluya geldiler. Malazgird harbini (1071) kazanarak Anadoluyu Müslüman ülkesi yaptılar. Güney Batı Anadolu Selçukluların oldu.

Gazneli Mahmud Kuzey Hindistanı alarak İslâm dâiresine kattı.

Müslümanlar Sicilya ve Sardinya adalarını kaybettiler, Fâtimî Halifeleri Şimâlî Afrikayı isyan bastırma bahanesiyle yağma ettiler.

İlim ve kültür hareketleri devam etti. Bu asırda İslâm Dünyasına rakîb olacak başka devlet yoktur. İlmî ve siyasî sahada üstünlük Müslümanlardadır. Bağdad'da nizâmiye medresesi kuruldu [11].

---

11) İslâm medeniyetine dair batılı bir yazarın sözlerini dinleyelim:

" Arapların siyaset kabiliyetleri azdı, siyaset, tecrübeleri ise hiç yoktu. Onun için Arap Devletleri Emeviler çabuk dağıldı.

" Bizi burada ilgilendiren husus, İmparatorluğun siyasi inhilâli değil, insanlığın zekâsına ve beşer nev'inin mukadderatına olan te'siridir. Arap düşüncesinin dünyaya yayılışı bin sene evvel Yunan düşüncesinin yayılışından çok daha sür'atlı olmuştu. Dünyanın Çin'in batısında kalan kısmı bir fikir rönesansı idrak ediyor, eski düşünüs, tarzlarının yerini yenileri alıyordu.

"Öğrenmeğe haris Arap zekâsı İran'da yalnız Manizm, Zerdüştlik ve Hıristiyanlık fikirleriyle değil, yunanca metinlerde ve Suriye dilinde yapılmış tercemelerde muhafaza edilmiş Yunan bilim literatürü ile temasa geldi. Araplara Yunan kültürü Mısır vasıtasıyle de intikal etti.

" Arapların her fethettiği ülkede bilim gelişti. Sekizinci yüzyılında, arablaşmış olan bütün ülkelerde öğretim ve eğitim teşkilâtı mevcuddu. 9 uncu Yüzyılda İspanya'daki Cordoba (Kurtuba) mektebindeki bilginler, Kahire, Bağdad, Buhârâ ve Semerkand'daki bilginlerle muhabere ediyorlardı.

"Aristo'nun ve İskenderiye Müzesinin saçtığı, fakat pek uzun bir zaman kısır kalmış olan tohumlar şimdi filizleniyor, meyvelerini vermeye başlıyordu. Matematik, tıb ve fizik bilimleri alanlarında büyük ilerlemeler oldu. Biçimsiz Roma rakamlarının yerini bugün

Âlim ve coğrafyacı Bîronî, Tabib ve ilim adamı İbn-i Sînâ, basariyyat mutahassısı, tabiiyyât âlimi İbn-i Heysem, Sofî, mütekellim ve feylezof Gazâlî, heyetşinas ve müsellesat âlimi İbn-i Yunus, riyaziyeci Kerhî, coğrafyacı Bekrî, kelâm ve fıkıh âlimi Endülüslü İbn-i Hazm, feylezof şair Ebul-Alâ Maarrî ve daha niceleri bu asırda yetişti.

Bu asırda farsca yazanlar çıkıyor. Firdevsi Şehnâmesini, Ömer Hayyâm Rübaîlerini farsca yazdı. Fâtimîlerin donanması Trakya ve Dalmaçya sâhillerini talan etmiştir.

Sardinye ve Sicilya, Malta Fâtımîlerin elindedir, Ege adalarına Fâtımî Donanması hücum etmiştir. Afrika'nın Doğusunda ve Sahrâda Müslümanlık yayılmaktadır.

Anadolu Selçukluların, Danişmend Oğullarının elindedir.

Fâtımîler, Gazneliler, Selçuklular, İlhânîler târih sahnesindedirler.

Hicrî VI, Milâdî XII. Yüzyıl
494-597 H/1101-1200 M.

12 inci Yüzyıl ondan öncekine bakarak biraz sâkin geçmiştir. Afrika'da Murabitler yerine Muvahhıdler gaçti, Fâtimilerin yerini Eyyûbîler aldı. Selçukluların yerine İranda Hârzemşahlılar geçti. Gaznelilerin yerini Guriler aldı. Haclılar boşuboşuna yol çiğnediler, bir netice alamadılar.

Doğu ve Batı Afrika'da Müslümanlar bazı yerler aldılar.

İlim ve fikir hareketleri devam etti. Avrupalılar da uyanmağa başladılar, geçen iki asırda Müslümanların kendilerinden çok ileri olduklarını görerek gözleri açıldı.

İlim ve fikir hareketleri devam etmekle beraber eskisi gibi üstün değerli ulemâ yetişmez oldu. Eskilerin bıraktıklarından faydalandılar, yeni birşey bulamadılar. Cedelci kelâmcılar, muhafazakâr fukahâ durgunluk halinde kaldılar.

Endülüs'de büyük bir kültür hareketi vardı. Taklidin kösteklediği ve aczin dondurduğu şarktan üstün idiler. İbn-i Ruşd gibi feylezof bir tabîb,

---

hâlâ kullandığımız Arap rakamları aldı. Sıfır işareti ilk defa icad edilip kullanılmağa başlandı. Cebir kelimesi Arapçadır. Kimya kelimesi de öyledir. El-gül, El-Dabarin gibi yıldız adları Arapların göklerdeki fütûhâtının izlerini taşıyan kelimelerdir. Arap felsefesi, Fransa'nın İtalya'nın ve bütün Hıristiyan âleminin Ortaçağ felsefesine yeni bir hayat kazandırmıştır. Metal sanayiî ve teknik âletler alanlarında yine son derece değerli keşifler yaptılar; metal karışımları ve boyalar keşf ettiler; damıtma, esans çıkarma, optik camlar yapma usullerini keşfettiler. Fakat varmak istedikleri başlıca iki şey için boşuna çalışmış oldular. Bunların biri (felsefe taşı) denilen ve bir metali başka bir metal hâline getirmeyi temin edecek ve böylece sun'î altın yapma imkânı verecek olan madde, diğeri de hayatı tazeleyip sonsuz olarak uzatacak olan hayat iksiri idi.

H. G. Wells, Kısa Dünya Tarihi, Varlık yayını, s. 161/163.

İbn-i Tufeyl, İbn-i Zöhr başta idiler. Heyetşinas Hazinî, Hamse şairi Nizamî bu devirde yaşamışlardır.

Coğrafyacı İdrisî, hem Sicilya ve hem de Endülüs kültürünü Avrupada yayandır. Büyük Sahranın Güneybatısına Mali Zencileri hâkimdir.

Afrika'nın Doğusunda Becat kabîleleri, sahillerdeki Zenciler Müslüman oldu. Zengibara kadar sâhil boyunca Müslümanlık yayıldı. Mısırda Fâtımilerin yerine Eyyûbîler geçti.

Anadoluda Selçuklular, Danişmendler devam ediyor. Selçukîler Kafkasları aştılar.

Diyarbakır'da Artık Oğulları, Musul'da Zengi Oğulları vardır, Atabeyler Kürdistana hâkimdirler. İslâm Dünyası bir dağınıklık içindedir., Kendisine uzanacak bir el bekliyor.

Hicrî VII, Milâdî XIII. Yüzyıl
(597-700 H/1201-1300 M)

Bu devir, Moğolların garba hücumu devridir. Arabistan, Afrika, İspanya Mogol istilâsına uğramadan kaldı. İspanya'dan Müslümanlar çekiliyor, Şimalî Afrika'da Müvehhidler üçe bölündü ve birbirine saldırdılar. Haçlılar İstanbulu yağma ettiler. Mısır'da Kölemenler meydana çıktı.

Hülâgû 1258 de Bağdadı alarak Abbasî Halifeliğine son verdi. Hülâgûnun torunları İlhânîler 1295 de Müslüman olarak bu dine hizmet ettiler.

Garb kültür sahasında üstünlük sağlamak yolundadır.

Müslümanlarda eski değerler azalmakla beraber yine de bazı zatlar yetişmiştir.Tabiî ilimlerde meşhur nebâtatcı ve ot ilâççısı İbn-i Baytar, Riyaziye âlimi ve feylezof Nasîruddin Tûsî, tabiat ve heyet âlimi Kutbuddin Şîrâzî, başta gelen isimlerdir. Târihte ve coğrafyada Yakut Hamevî, İbn-i Esîr, Cüveynî yetişti. Acâib'ül - Mahlûkât sahibi Kazvînî, Coğrafyacı İbn-i Hallikân, Gülistan ve Bostan sahibi Sa'dî Şîrâzî, Mesnevî Mübdiî Büyük Türk şâiri Mevlâna Celâleddin bu devrin adamıdırlar. Bunlar bulundukları asra şeref vermeğe kâfi sîmâlardır. İslâm kültürü onlarla öğünse yeridir. Meşhur sofî Muhiddin Arabî de bu devirde yaşamıştır.

İspanya'da Müslümanlar Gırnatada toplandılar.

İlhânîler Kafkaslar'da Derbend'i aldılar.

Afrika'nın Doğu sahilleri Müslümanlardadır. Mısır Kölemenleri Sudanın Şimâlini aldılar.

Anadoluda beylikler var. Osmanlılar meydana çıkıyor. (1300)

Karaman Oğlu Mehmed Bey, Türkiye'de Farsçaya son vererek Türkçeyi resmî dil yaptı, 1277 [12] Bu çağda Türk Devletleri en kuvvetli devlettir. İngiltere'de 2 milyon kişi yaşarken Kubilay Hanın idaresinde 300 milyon kişi vardı.

Bu asırda en güçlü İslâm devleti Mısır– Suriye Türk Memlûk İmparatorluğudur. Selçukîler de Türklerin şimdiye kadar geçen bütün Hanedanlarının en büyüğü idi. Selçûkîler tarih sahnesinden çekilirken sahneye Osmanlı Türkleri çıktı. Bunlar en uzun süren İmparatorluğu kurdular.

Hicrî VIII., Milâdî XIV. Yüzyıl
(700–803 H. / 1301–1400 M.)

Moğolların İslâmı kabul etmeleriyle İslâmiyet çok şey kazanmıştır., Rusya'da Altın Ordu ve Türkistan İslâm dâiresine girdi. (1340 M.) O günden bu güne Türkistan müslüman olarak kaldı. Bu asrın sonuna doğru Mâverâünnehir Müslümanlarından Aksak Timur Çin'den Rusya'ya kadar geniş İmparatorluk ilân etti, İran ve Irak'ı istilâ etti, sel gibi ordusunun önüne birşey duramıyordu.

Suriye'de Kölemen ordulariyle, Anadoluda Osmanlı ordularıyla karşılaştı. Osmanlılar Anadolu'da süratle yayılmaktadırlar. Hamîd Oğulları, Germeyan, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke, Karaman, Kızıl Ahmedli gibi beylikler birer birer Osmanlı idaresine katılmaktadır. Asrın başında Anado-

12) 13 Mayıs 1277 tarihi, Türk Dili için önemli bir tarihtir. Bu tarihte Karaman oğlu Mehmet Bey yayınladığı bir fermanla Türkçeyi Devlet Dili haline getirmiştir. XIII. Yüzyılda Anadolu'nun büyük bir kısmında Selçuk Türkleri hâkimdi. Selçuklular Oğuz Türkleri soyundan oldukları halde devlet dili olarak Farsça'yı kullanıyorlardı. Türk dili ihmâl edilmişti. Âşık Paşa bu durumdan şöyle sızlanmaktadır.:

Türk diline kimseler bakmaz idi
Türklere hergiz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi bu dilleri
İnce yolu, ol ulu menzilleri

Türkçenin önemi ve Türkçe'yi özleyip sevme hakkında Kemalpaşazâde Saît Bey de şöyle demiştir.:

Arapça isteyen urbâna gitsin
Acemce isteyen İran'a gitsin
Frengiler Frengistan'a gitsin
Bunu fehm etmeyen cahil demektir.
Ki biz Türk'üz bize Türkî gerektir.

Karaman oğlu Mehmet Bey Türk diline gereken önemi verdi. Türkçenin Farsça'ya üstünlüğünü ifade eden, Türkçe'yi Devlet dili olarak yeniden kabul eden o fermanında şöyle diyordu:

"Bundan böyle sarayda, Tekkelerde, Medreselerde, Ordugâhlarda, toplantılarda, meydanlarda, umumî yerlerde Türkçeden başka hiç bir dil kullanılmayacaktır."

Bu fermanın yayınlanmasından sonradır ki, Türk dili Anadoluda resmi devlet dili oldu.

lu'da beylikler çoktur: Merkezî Karaman'da Karaman Oğulları, Bursa'da Osman Oğulları kuvvetle gelişme hâlindedir. Diğer beylikler şunlardır.: Birgide Aydın Oğulları, Manisa'da Saruhan Oğulları, Kütahya'da Germeyan Oğulları, Lâdik'te İnanç Oğulları, Kastamonu'da Candar Oğulları, Eğridir'de Hamîd Oğulları, Antalya'da Teke Oğulları, Milâs'da Menteşe Oğulları. Bu devirde Elbistan'da Dulkadır Oğulları, Mardin'de Artuklu Türk Hükümdarlığı, Suriye'de Eyyûbîler, Mekke'de Şerifîler, Mısır Türk Memlûk Sultanlığına tâbidirler. Çinde Moğol Devletinin kudretini kaybetmesi üzerine, Memluk Devleti dünyanın en büyük ve en güçlü devleti hâline gelmiştir. Hindistan'da da Türk Tuğluk Hânedanı hâkimdir. Mağribde yani Afrika'nın batısında ise, Fas'ta Merînî İmparatorluğu vardır., Tunus'da ise Cezayirin de bir kısmına hâkim olan Hafsiler bulunmaktadır. Bunlar araplaşmış Berberîlerdir. Orta Afrika'da araplaşmağa başlamış Zenci Borno Krallığı vardır. 1000 senesinde kurulmuştur. Endülüs'de Benî Ahmer Hânedanı hüküm sürüyor, Merkezi Gırnata'dır. Endülüs'de İslâm medeniyeti parlaklığını hâlâ devam ettirmektedir.

Türkleşmiş ve Müslüman olmuş Mogollardan Çağataylar Orta Asyada, Altın Ordu da Doğu Avrupaya hâkimdir. Volga Türk Bulgar Hanlığı, Altın Ordunun himâyesinde hâkimiyetini devam ettirmektedir.

Osmanlılar büyük fetihler yolundadır ve dünyanın en kuvvetli devletidir.

Böylelikle Anadoluda kuvvetli bir Türk devleti kurulmaktadır. Anadoluya sığmayan bu genç Devlet Rumeliye geçmiştir. (Süleyman Paşa)

Balkanlar artık Türkün olmuştur. Bulgarlar, Sırplar Türk idaresine girmiştir. Kosova, Sırp Sındığı, Niğbolu, Varna meydan muharebelerinde, Türkler gâlibdir. Haçlıları püskürtüyorlar. Timur hâdisesi biraz bel büküyor. Fakat bu devlet yine çökmüyor.

İslâmın ümidleri Türklere çevrilmiş, geleceği ona bağlanmıştır. İslâm âleminin diğer ülkelerinde mühim olaylar yoktur. Tarih sahnesinde artık Türkler vardır. Diğerleri birbirleriyle boğuşmaktadırlar. Müslümanlar eski ilim üstünlüğünü kaybetmişlerdir.

Tarihçi İbn-i Haldun, (mukaddemesi sosyoloji bakımından mühimdir) tarihin felsefesini yaptı. Bu kitab, Müslümanların dünya kültürüne kattıkları en mühim eserlerdendir. İbn-i Hatîb, seyahatnâme sahibi İbn-i Batûta, tarihçi Ebu'l-Fidâ', Ansiklopedik yazar Nüveyrî (El-Ereb fi Funûnil-Edeb), coğrafyacı Umerî, tarihçi Reşidüddin, şair Hâfız Şîrazî bu devirde yaşamışlardır. Garb eserleri üstün olmağa başlamıştır. Müslümanlar eski parlak devirlerin eserlerini verememekle beraber tıb ve riyâziyâtta yine önderdirler. Avrupada: Sava ve Tuna Nehirlerine kadar olan saha, Eflâk Osmanlılardadır.

Altun Ordudan Kıpçaklar, 1340 da Müslüman oldular. Yukarı Nil kabîleleri İslamı kabul etti. Türkistan'da İslâmiyet sür'atle yayılmıştır.

Hicrî IX, Milâdî XV. Yüzyıl
(803–906 H/ 1401–1500 M.)

Asrın başında Timur, Ankara Meydan Muharebesinde Yıldırımı yendi. Asrın sonunda İranda Safavî Devleti kuruldu. Timur Osmanlı ülkesini harâb etmişti, Osmanlılar 1453 de *İstanbulu alarak yeni bir devir açtılar*. Osmanlılar Timurun yıktıklarını süratle tamir ederek yurdlarını şenlendirdiler. İranlılar ise, Timurun yıktıklarını Osmanlılar gibi çabuk tamir ve yurdlarını imar edemediler. İranlılar, Türkmenler, Moğollar bu harabeler üzerinde birbirleriyle boğuştular. Safavîler ilerleme yolunu tuttular. Şimal komşuşuları Özbeklerle iyi geçinemediler. Özbekler Mâverâünnehire hâkim oldular.

Bu asrın sonuna doğru en acı olay oldu. 8 asır Endülüs'de yaşayan ve parlak bir medeniyet kuran İslâm hâkimiyetine İspanya'da son verildi, (1492)

Doğu Afrika'da Somaliler Müslüman oldu. Bütün sâhil Müslümanların elindedir. Kuzey Afrika'daki devletler ise birbiriyle boğuşmağa devam ettiler. Endülüs fâciasından ibret almadılar.

Müslümanlar durgunluk içinde. Mısır'da Makrîzî, İbn–i Tagriberdi, (Tanrıverdi), Süyûtî gibi müellifler yetişti. Türk bilgini Kadızâde Musa, Uluğ bey, Ali Kuşçu, Molla Cami, Şair Ali Şir Nevâî, Mevlid yazarı Süleyman Çelebi bu çağda yaşadılar.

Fütûhat: Osmanlılar Otranto'yu aldılar. Arnavudluk, Atina, Selânik alınarak Balkanların fethi tamamlandı. Ege adalarını aldılar.

Kırım Hanlığı sâhillere yayıldı.

Ak Koyunlular Dağıstanı aldılar.

Türkistan kargaşalıklar geçirmiştir ve bütün halk Müslüman olmuştur.

Yalnız İslâm aleminin değil, dünyanın en güçlü devleti Timur oğulları yani Doğu Türk İmparatorluğu Türkistan'dadır. Çinden Irak'a kadar uzanan bu devlet dünyanın birinci devletidir. Ondan sonra Türkiye İmparatorluğu yani Osman Oğulları gelmektedir. Mısır'da Türkleşmiş Çerkes Memlûk İmparatorluğu üçüncüye kalmıştır. Altun Ordu yani Doğu Türk İmparatorluğu ise dördüncü gelmektedir.

Altın Ordudan 1427 de ayrılan Kırım Hanlığı, Diyarbakır'da Akkoyunlu Devleti vardır. Hindistanda'da bir çok Türk Devletleri devam etmektedir.

1444 den sonra Türkiye İmparatorluğu birinci Devlet olarak ön safa geçmiştir. Bu çağda yedi büyük müslüman Devletinden yalnız Fas Devleti

Araptır, kalan altısı Türktür. 1- Türkiye İmparatorluğu, 2- Türkistan Devleti, (Timur Oğulları) 3- Karakoyunlu Devleti (İran'da), 4- Hindistan İmparatorluğu (Türk), 5- Dekken İmparatorluğu (Türk), 6- Mısır-Suriye İmparatorluğu (Memlûkler) Türkleşmiş Çerkes.

Hicrî X, Milâdî XVI. Yüzyıl
(906-1009 H./ 1501-1600 M.)

Avrupalıların muhteşem Kanunî ünvaniyle andıkları Türk Padişahı Kanunî Sultan Süleyman'ın yaşadığı bu devir, tarihte Türkündür. Kanunî başardığı büyük işlerle Avrupalıların dikkatını çeken bir adamdır. Babası Yavuz Sultan Selim de Mısır'da Kölemenler idaresine son vererek Mısır'ı, Arabistan'ı, Osmanlı İmparatorluğuna katmış, Şarka ün salmış, Hilâfeti almıştı. Türk Devletini 7 milyon kilometre kareye çıkarmıştı. İran'ın Batısı, Irak, Suriye alındığı gibi Balkanların ötesine geçilerek Macaristan baştan başa alınmış, Türk Orduları Viyana kapılarına dayanmıştır. İmparatorluk en yüksek noktasına ulaşmıştır.

Cezayir, Tunus, Trablus, Berka, Osmanlılara tâbi oldu. Tunus Vâlisi Ramazan Paşa, Tanca'da Portekiz Ordusunu yenerek Portekizi âdeta haritadan silmiştir. Afrika ortalarına kadar uzanan ve büyük bir İslâm Devleti olan Fas Arap İmparatorluğu, Türkiye'ye tâbi bir Devlet hâlini almıştır.

Safavîler, Özbekleri geri attı. Özbekler Kazakları yenerek Müslümanlığı genişlettiler. Safavîler İran'da Şîa Mezhebini yaydılar, Hanefiliği boğdular. Böylelikle İran'ın Mâverâünnehir, Afganistan ve diğer Ehl-i Sünnet Müslümanlariyle münasebetleri kesildi. 1500 yılından önce Fırat Nehrinin iki kıyısını takiben İslâm âlemi iki bölgeye ayrılmıştır. Güney ve Batı kıyısında Araplar ve Berberiler, Kuzey ve Doğusunda da Türkler ve İranlılar. 1500 yılından sonra ise İslâm âlemi dört bölge hâlindedir. Batı Afrika'da Berberîler, üç kıt'aya yayılan Osmanlılar, İran, bir de Şark ülkeleri. Bunlar arasında ittisal az oldu. Kültür bağları koptu. Gerileme sebeplerinden biri de budur.

Geriliğin asıl âmili ise iktisadîdir. 1498 senesinde Vasko da Gama, Ümid burnunu geçerek Hindistana giden yeni yolu buldu. Bu, ticaret yollarını değiştirdi, Ortadoğu iktisaden düştü. On sene geçmeden Portekizliler Doğu Afrika kıyılarında merkezler kurdular. Ummanı aldılar. Hindi Çine uzandılar. İşte ticaret yolunun değişmesi, Osmanlılara ve Venediklilere zararlı oldu. Şark iktisaden geriledi. Süleyman Paşa 1538 de meşhur Hindistan seferini yaptı. Gucerat İmparatoru Bahâdır Şahın yardımına koştu; Portekizlileri sindirdi.

Osmanlı Donanması 1540 da Cebeli Tarık'a hücum etti. Donanma, Tolon'da kışladı. 1552 de Pîrî Reis Hind Okyanusuna açıldı. Umman, Katar

ve Bahreyni Türk hâkimiyetine aldı. Turgut Reis Cezairi aldı. Macaristan'ın kalan kısımları, Moldavya alındı. Kırım ve Kerç Osmanlıların elindedir. Dağıstan Akkoyunlulardadır. Barbaros Akdenize hâkimdir. Sicilya ve Malta'ya hücum etti. Rodos, Kıbrıs Osmanlıların elindedir.

Türk matematik bilgini Mirim Çelebi, Taşköprülü Zadeler, Kınalızâde Ali Efendi, Ebû Suud ve İbn-i Kemâl, Mimâr Sinan bu devirde yaşamışlardır. Türk kültürüne hizmet eden Sultan Hüseyin Baykara bu devrin adamıdır.

Hicrî XI, Milâdî. XVII. Yüzyıl
(1009–1112 H./ 1601–1700 M.)

17 nci Yüzyıl, Müslümanların durgun geçirdikleri bir asırdır. Avrupa'ya dehşet salan Türk, eski hızından biraz kaybetmiştir. Türkler Giridi aldılar, 1683 de Viyanayı muhasara ettiler. Fakat tarihin kaderi ters döndü. Macaristan elden çıktı. Mora alındı. Türkler hücumdan müdafaa tarzına döndüler.

1571 de Moskova'ya vurgun yapan Kırım Hanları, Don havzasını elden kaçırdılar, Ruslara kaptırdılar.

Kuzey Afrika'daki Müslümanlar, Osmanlılardan ayrılmağa başladılar. Suriye'de Dürzîler ayaklandı. İktisadî sıkıntılar bir çok güçlükler doğurdu. Osmanlılar, Kafkasların ötesinde ve İran'da zaferler kazandılar. Safavîleri geri attılar.

Harb, vaız, ticaret yoluyla Afrika'da Müslümanlık yayılmağa devam ediyor. Müslümanlar Afrika ortalarına kadar sokuldular ve yerli halkı Müslüman yaptılar. Ummanı Portekizlilerden geri aldılar. Türk Donanması Hind denizine ara sıra açılırdı. Hızır Reis Sumatra'ya kadar gitmişti.

Mogollar ve Özbekler eski durumlarını muhâfaza ettiler. Göçebe Kazaklar ve Kırgızlar Müslüman oldular.

İspanya'da Morisko denen Müslümanlardan son kalıntı da sürüldü. (1609)

Güney Kırım Osmanlıların elindedir.

Cezayir, Tunus, Trablus yerlî liderlerin idaresinde olup Osmanlılara ismen bağlıdır. Yemen, Asîr Osmanlıların elindedir.

Safavîlerle Osmanlıların çatışması devam ediyor.

Horasan Safavîlerle Özbekler arasında çekiştiriliyor. Hem âlim, hem şair Şeyhul'İslam Yahya Efendi, Keşfüzzunûn sahibi Kâtib Çelebi, Seyahatnâme sahibi Evliya Çelebi, ünlü hattat Hâfız Osman bu devirde yetişmişlerdir.

Hicrî XII, Milâdî XVIII. Yüzyıl
(1112–1215 H/1701–1800 M.)

Bu asırda İslâm hudutlarında mühim bir değişiklik yoktur. Hristiyanlarla hudutlar pek oynamamıştır. İslâm ülkeleri içinde de nisbeten bir sükûn vardır. III. Selimin ıslâhât teşebbüsleri gerçekleşseydi Türklerin durumu daha iyi olurdu.

Osmanlılar Mora'yı Venedikten geri aldı. Ruslarla ve Macarlarla savaşlar devam etti.

Napolyonun Mısır Seferi ve hezîmete uğrayarak geri dönmesi Şarka bir ders olmuştur.

İran'da Osmanlı, Afgan ve Rus rekabeti vardır. Nihayet Kaçar Hânedanının zaferiyle durum durulmuştur. İngilizler Şarkı iktisadî hâkimiyetleri altına almaktadırlar. Nâdirşah İran'da Sünnî Mezhebine eski hâkimiyetini vermek istemişse de muvaffak olamadı.

Ruslar, Müslümanların aleyhine gelişmeğe başladılar. Kırgızların ellerindeki geniş ovaları ellerine geçirerek o mer'aları ziraî sahaya çevirdiler. Rusların Kırgızları yenmeleri: Türkistan, Mâverâünnehir, Horasan, Özbek Beyliklerinin İslâm âleminden tamamile tecrid olunmuş bir hâle gelmesini doğurdu. Zaten 1500 senesinde İran'da Şîa Mezhebinin kökleşmesiyle bu tecrid başlamıştı. Böylece bu hanlıklar daha sonra kolayca Rus pençesine düşmeğe maruz bırakıldı. Mezhep ayrılığı Müslümanların başına belâ getirdi. Bu asır bitmeden Ruslar Kerç ülkesini aldılar, bu onların Kafkaslardaki ilerleyişine yol açtı. 1774 Kaynarca Muahedesiyle Türkiye. 300 yıldanberi hâkim olduğu Kırım'ı elden çıkardı.

Şark İslâm dünyasında yeni isimler belirdi. Efganistan Gâzân Hanların eline geçti. Necid'de Vahhâbîlik türedi. Hanbeli Mezhebinden doğan bu yeni cereyan Osmanlıların başına belâ kesildi. Devleti uğraştırdı, fikirleri boğuşturdu.

Girit, Ege Adaları, Kıbrıs Osmanlıların elindedir.

Cezayir, Tunus, Trablus ismen Osmanlılara tabi'. Büyük Çöl: Müslüman Arapların, Berberîlerin, Tavârık kabîlelerinin ve Zencilerinin elindedir. Doğu Afrika sahilleri Müslümanların elinde olup Maskat Sultanına tâbidir.

Osmanlı idaresindeki Mısır'ı Napolyon (1766–1773) istilâ etti. Asîr, Yemen, Hadramut, Umman, sultanlık hâlinde. İranda kargaşalıklar devam ediyor. Osmanlılar Tebrizi, Hemedânı, Kermenşâhı aldılar, Karakum Hîve Hanlığı eline geçti. Türkistan'nın Kuzeyi Rus istilâsına maruz kaldı.

1444 den beri dünyanın en büyük devleti olarak yaşayan Türkiye, 1768 de bu vasfını kaybetmiş, İngiltere bu yere geçmiştir. İngiltere Hindistanı istilâ ettiğinden Timur Oğulları Türk İmparatorluğu da büyük devletler arasından silinmiştir. Fas ise 1732 de büyük devlet olmaktan çıkmıştır.

Bu devirde Erzurumlu İbrahim Hakkı Marifetnâmesiyle ilmî kudretini göstermiştir.

Hicrî XIII, Milâdî XIX. Yüzyıl
(1215–1318 H./ 1801–1900 M.)

19 uncu Yüzyıl Avrupanın üstün bulunduğu bir devirdir. Müslüman devletler harbce zayıftır. Büyük devletler arasında rekabet bulunması, Müslümanların lehine olmuştur. Bununla beraber Avrupalılar İslâm ülkelerini aralarında paylaşmaktadırlar. Fransa Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmını almıştır (Cezayir, Tunus). Fas hürriyetini zor korumaktadır. İtalya Trablusa göz dikmiştir. Mısır Süveyş Kanalı sayesinde çok büyük ehemmiyet kazanmıştır. İngiltere orayı kapmıştır. İngiltere, İtalya, Fransa, Almanya ve Portekiz devletleri Müslümanların yaşadıkları Doğu Afrika kıyılarını aralarında paylaşmışlardır.

Arabistan Yarımadasının Yemen ile Vahhâbîlerin elinde olan orta bölgesi hariç, kalan kısmı İngilterenin eline geçmiştir.

İran üzerine İngiltere ve Rusya baskı yapmaktadırlar, aralarında şiddetli bir rekabet vardır. Britanya Hindistanının bir Kuzey kalesi mesâbesinde olan Afganistanda da ayni rekabet vardır.

Rusya Orta Asyanın geniş topraklarını ele geçirmekte, Müslüman Hanlıklarını kendine katmaktadır. İran'a ve Afgan'a hem-hudut olmuştur. Fakat sevilmeyen ve istenmeyen bir komşu, Kafkaslara da sarkmaktadır. Besarabyayı almıştır. Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan Osmanlılardan ayrılmıştır. Girid, Kıbrıs elden çıkmıştır. Lübnan ayrılmıştır. Osmanlılar için siyasette kuvvetlerin denkleşmesi denen kâideden başka ümid kalmamıştır. (Fakat Atatürk bu kuvvetlerin denkleşmesi heyûlâsını çiğneyecek, bütün evhamı yıkacaktır, Türkler bu kuvvetlerin denkleşmesi sayesinde yaşıyorlar, efsânesini silecektir.) Artık Şark uyanmağa başlamıştır. Garbın saldırışı onu derin uykusundan uyandırmıştır. "Vur eski kölesi utandır onu-Bırakma uyusun uyandır onu.„ (Ziya Gökalp)

Mısır, Lübnan, sonra Türkiye Garbın yeniliklerine kapı açmıştır. Matbaalar kuruluyor, Üniversiteler açılıyor, gazetecilik gelişiyor, edebiyat ilerliyor, millet uyanıyor, Cemâleddin Efganî, Muhammed Abdu, dînî yönden halkı uyandırıyor. Mithat Paşa Hürriyet bayrağını çekiyor. Akılların kösteklerî çözülüyor, millî ruh uyanıyor. Her millet hürriyet dâvasında. Avrupa

boyunduruğundan kurtulmak için cidâle hazırlanıyor. Balkanlarda gayr-i müslim unsurlar Osmanlılardan ayrılıyorlar. Bosnahersek, Eflâk, Buğdan, Besarabya, Bulgaristan, Yunanistan ayrılıyor. Cenubî Sırbistan, Makedonya, Trakya Türklerin elindedir.

Kıbrısı İngilizler alıyor. Bazı adalar Yunana geçiyor.

Büyük Çöl Müslümanların elinde iken tedricen Avrupalılar istilâ etmiştir. Fransızlar ve İngilizler aralarında nüfuz bölgelerine ayırmışlar. Birçok kabileler de Müslümanlığı kabul etmişlerdir.

Doğu Afrika'da: Müslüman kabîleler Avrupa nüfuzu altına girmiştir. İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Portekizliler ve Almanlar aralarında paylaşmışlardır. Köle ticaretinin kaldırılmasından sonra Afrika içlerinde Zenciler arasında Müslümanlık sür'atle yayılmağa başlamıştır.

Mısırlılar Sudanı 1820 de aldılar. Sudan'da Mehdî Muhammed Ahmed (1885) isyanı çıktı. 1899 dan sonra Mısır İngiliz idaresi altına girdi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır Vâlisidir. (1805–1832 ye kadar) Mehmed Ali'nin isyanı, Hidivlik, imtiyazlı vilâyet. Fransız istilâsından sonra İngilizlerin yerleşmesi. Süveyş Kanalı (1859–1869)açılması, bunlar birbirini kovaladı.

Mehmed Ali'nin hizmetleri: Yeni Ordu, Avrupa kültürü alması, talebe göndermesi. Sulama tesisleri kurması. Fakat Osmanlılara başağrısı olmuştur.

Hicaz, Asîr, Yemen Osmanlılara tâbidir. Vahhâbîler 1803–1813 arasında Hicazı aldılar, İbrahim Paşanın yardımı ile püskürtüldüler.

İngilizlerin Aden'i zabtı, (1839). Maskat, Umman kezâ onların elinde. (1891)

Lübnan 1861 den itibaren müstakildir. Beyrut'ta Amerikan ve Fransız kolejleri açıldı.

İbrahim Paşa orduları Anadolu'ya giriyor. Kars ve Batum'u Ruslar alıyor.

Azerbaycan ve Ermenistan Rusların eline geçiyor.

Horasan Kaçarlariyle Hîve Özbekleri bölünmüştür. Ruslar 1884 de Mervi aldılar. İngilizler Efganistan'a saldırdılar. 1855 de Kandihâri, 1863de Herâti aldılar.

Ruslar Özbek Hanlıklarını ortadan kaldırdılar, 1868 de Buhârâ ve Semerkand'ı, 1873 de Hîveyi aldılar.

Hicrî XIV, Milâdî XX inci Yüzyıl
(1318–1381 H./1901–1962M.)

Bu asırda İslâm âleminde mühim değişiklikler olmuştur. Haritalar değişmiş, bir çok devletler istiklâllerine kavuşmuştur. İslâm ve Hristiyanlık

mücadelesi eski hızından kaybetmiştir. Birleşmiş milletler ruhunu bütün insanlar benimsemiştir. İnsanlara eşitlik ruhu hâkimdir. İslâm Devletleri arasında tam bir birlik yoktur. Fakat eski perişanlık da yoktur. (1945-de Arab Birliği kuruldu).

İslâm Devletleri her biri kendi kendine ilerlemektedir. Garb medeniyetinden alacağını almaktadır. Bazı güçlükler yok değildir. Avrupalıların asırlarca gelebildikleri seviyeye birden erişmek olamaz. iktisaden güçlükler çoktur. Sanayi geridir. maarif geridir. Ziraat eski usullerdir. İstihsal azdır.

Irak, Küveyt gibi petrol ülkeleri iktisaden iyi olması gerekir. Dünya petrol kaynaklarının yarısı İslâm topraklarındadır. Fakat hisseler başkalarının ellerinde.

İslâm ülkelerinde maarif seferberliği lâzımdır.

Balkanlar: 1912 de Balkan harbi faciası, 1918 de Harbden mağlup çıkan Türkiye Balkanlardaki topraklarını kaybetti. Avrupa'da Trakya Türk toprağı olarak kaldı. Arnavudluk istiklâline kavuştu. Bosnahersek'te Boşnaklar ekseriyet halindedir. Güney Sırbiya'da, Bulgaristan'da, Romanya'da Yunanistan'da azınlık hâlinde 3 milyon yaşamaktadır. Bunlar zaman zaman Türkiye'ye göç ederler.

Türkiye'de 1908 de meşrutiyet ilânı, Cihan Harbinde Arap isyanı, bir çok toprakların elden çıkması, Cihanharbi sonunda memleketi İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar paylaşmışlar, yeryer işgaller, Yunan 1919 da İzmir'i işgale başlıyor: Halife Vahdeddin Düşmanla birdir. Gazi Mustafa Kemalin başkanlığında Ankara'da toplanan Hükümet ölüm kalım savaşına girmiştir. İstiklâl savaşı şanlı zaferlerle neticelendi. 1923 Cumhuriyet ilânı, saltanatın lağvı, 1924 Hilâfetin ilgası, inkılâplar devri, harf kanunu, kıyafet inkılâpları.

En kuvvetli İslâm Devleti Türkiyedir.1939 da Hatay'ın Anavatana ilhakı.

Fas: Bağımsızlığa kavuşmuştur. Cezayir yeni kavuştu. Tunus müstakildir. Libya, Trablus 1912 ye kadar Osmanlılarda idi. İtalyanlar aldı. 1951 de Libyâ müstakil oldu.

Büyük Sahra: Fransız, İspanyol, Mısır, İngiltere arasında paylaşıldı. Ahali Müslümandır.

Doğu Afrika: Avrupalılar arasında bölünmüştür. Bağımsızlıklarına yeni kavuşuyorlar. Bunda Birleşik milletlerin rolü büyüktür.

Mısır: 1936 da bağımsızlığını aldı. 1953 denberi Cumhuriyettir.

Küveyt, Bahreyn, Katar, Umman; İngiliz Himayesinde küçük şeyhlikler halindedirler.

Aden: İngiliz himayesindedir.

Hicaz: 1916 da Şerif Hüseyin'in isyaniyle Türkiye'den ayrıldı, (x) 1924 de İbn-i Suud aldı.

Asîr: 1916 ya kadar Osmanlı idaresinde idi. 1930 da İbn-i Suud aldı.

Yemen: 1918'e kadar Osmanlıların elinde; Yemen İmamlığı adiyle, Zeydiye Hükûmeti kuruldu. 1934 de İbn-i Suud saldırdı, İngiltere korudu. 1962 de Cumhuriyet oldu.

Güney Suriye: 1917 ye kadar Türklere tâbi, sonra İngilterenin mandasında (1917-1940) 1950 de Ürdün ve İsrail Hükümetleri hâlinde taksimi. Ürdün müstakil: (Kral Hüseyin)

Suriye: 1918'e kadar Türklerin elinde. 1918 de Araplar İngilizlerle birleşerek Türklere saldırdılar. Suriye (1918-1920) Hüseyin oğlu Faysal'ın idaresinde, 1920 de Fransız mandasına geçti, 1930 da Cumhuriyet, 1945 de bağımsızlığına kavuştu. Lübnan 1920-1945 Fransız mandasında bulundu.

Kafkaslar: 1936 da Gürcü, Ermenistan ve Azerbaycan Cumhuriyetlerine ayrılmıştır.

Irak: I. Cihan Harbi sonuna kadar Türklerin elinde. İngilizler Bağdadı 1917 de aldılar. 1920 de İngiltere mandasına girdi. 1921 de Faysal Kıral oldu. 1922-1924, 1930-1932 Kürd isyanları. 1932 de istiklâlini aldı. 1941 de Berlin-Roma mihveri bir inkılâp hazırladıysa da İngilizler bastırdılar. 1945 Kürd isyanı, 1958 inkılâbında Cumhuriyet oldu.

İran: 1925'e kadar Kaçar Hanedânı, 1925 den beri Pehlevî Hânedanı (1930 Kürd isyanı).

Horasan: İran ile Rusya arasında bölündü.

Efganistan: Müstakil Kırallıktır.

Türkistan ve Mâverâünnehir: Rus idaresinde. Kazak, Kırgız, Tâcik, Türkmen, Özbek Cumhuriyetleri Teşkil olunmuştur. Halkın çoğu Türk ve Müslümandır.

Pakistan: 1947 de Hindistandan ayrılarak müstakil bir İslâm Devleti olmuştur.

Endonezya: Uzak Doğuda Sumatra, Cava ve sair adaların birleşmesinden meydana gelmiş büyük bir islâm Devletidir.

---

x) Son devir arap milliyetçilerinin, hilâfetin Osmanlı Türklerinden alınması için harekete geçtikleri bir gerçektir. I. Cihan harbinde arapların Türklere karşı ayaklanması da bu maksadladır. Olaylara sathî bakanlar, Arap isyanına sebep ,Cemal paşanın Suriyede sert bir idare takip etmesini göstermeye çalışıyorlar. Bu yanlış bir görüştür. Cemal paşa Suriyede bal gibi bir idare yürütseydi isyan yine olacaktı. Çünkü Araplar bu işe çoktanberi hazırlanmaktaydı. Cemal paşa, bunu bildiği için isyanı önlemek maksadıyle tedbir kabilinden öyle hareket etti. Ahmet Şefik Paşanın *Müzekkirâtî fi Nısf Karn* adlı eserinde kaydettiği ve Ş. Arslanın Hâdıru'l Alemi'l İslâmi (C. IV, s. 391) ilâvelerinde belirttiği gibi, arapların Türklere karşı harekete geçmeleri, için eskidenberi çalışmalar vardır. 1912 yılında Şerif Hüseyin'in isteği ile Mısır prenslerinden biri, fevlakâde salâhiyetle Londraya gönderilip Hılâfetin Türklerden alınması hususunda İngiliz makamlarıyle müzakerelere başlanıyor, fakat bu fikri İngilizler pek benimsemiyorlar.

II. B ö l ü m

MEZHEBLER ve YAYILIŞLARI

Mezhep gidecek yol, gidiş demektir. Müctehidin ictihadda, hüküm çıkarmada tuttuğu yola denir. Müctehid nasslardan hüküm alırken kendine mahsus bir yol tutmuş, sonra gelenler onun verdiği hükümleri benimseyip kabul etmişlerdir.

Avam dinî delilleri bilmediklerinden, bu hususta ictihad sahibi büyük İmamların sözlerini alıp kabul ederler; böylece bir imam etrafında onun kavillerini, hükümlerini, benimsemiş, kendilerine tâbi olmuş, onun gittiği yolu tutmuş bir zümre meydana gelir. İşte mezhepler böylelikle kurulur. Fethûlkadîr sahibi İbn-i Hümâm, muayyen bir mezhebi iltizam etmek vâcib değildir. diyor.

Mezhepler, aslında, bugünkü gibi, dört mezheb hâlinde değildi. İctihad devirlerinde bir çok mezhepler kurulmuştur. Bunlar kendi usullerine ve talebelerinin gayretlerine göre ya çok veya az yayılmışlardır.

Şâfiî; Leys b. Sa'd, İmam Mâlikten daha büyük fâkîhtır, ancak talebeleri mezhebini yaymadıklarından unutuldu gitti, demektedir. Hilâfiyât kitaplarının çoğu Ahmed, b. Hanbeli zikretmezler. Tahâvî, İhtilâf-ı Fukahâda, Debbusî, Tesis'ün-Nazar'da; Nesefî, Manzumesinde onu hiç zikretmezler, İbn-i Kuteybe dördüncü İmam olarak Süfyan Sevrî'yi gösterir. Taberî Ahmed b. Hanbel muhaddistir, fakih değildir, demiştir. Onu fukahâdan saymamıştır. Mezheblerin dört imama mal edilmesi daha sonraları olmuştur.

İslâmda ilk mezheb ayrılığı Şia ile başlar. Sonra Hariciler çıkmıştır. Sünnîlerle Şia arasında en bâriz fark hilâfet meselesindedir. Fıkıh meselelerinde o kadar çok ayrılık yoktur. Şia, mut'a nikâhını yani muvakkat evlenmeği caiz görür. Ehl-i Sünnet bunu kabul etmez. Ehl-i Sünnet, Ehl-i Kitap kadınlariyle evlenmeği caiz görür. Şia bunu kabul etmez. Zaten Şia gayr-i müslim hukuku bakımından çok dar bir görüşe sahiptir. Ehl-i Sünnet daha müsamâhalıdır. İmam Muhammed'in Câmiu'l-Sağîri ve bunun Antebli Münif Efendi tarafından yapılan tercemesi bu hususta canlı bir misâldir.

Ezanın sıgasında ve bazı miras meselelerinde de farklar vardır. Fakat ibadet ve muamelât işlerinde Şiilerle Sünniler arasındaki farklar, bizzat Sünnî Mezhepler arasındaki farklar gibidir. Meselâ Hanefîlerle Şâfiîler arasındaki farklar belki daha çoktur. Bu ayrılıklar onların ikisini de Ehli Sünnet olmaktan çıkarmaz. Çünkü esas birdir. Şia ile Ehli Sünnet arasında bazı meselelerde ayrılık varsa da dinin esaslarında, İmanda ve İslâmda birleşmektedirler.

Ehl-i Sünnet itikadda iki mezhebe ayrılır: Eş'arî ve Mâtürîdî Mezhebleri: Eş'arîler: Ebû Hasan Eş'arîyî (260-325 H./873-936 M.) İmam tanırlar. Mâtürîdiler de: Ebû Mansur Mâtürîdîyi (262-332 H./875-944 M). Şâfiîler ve Mâlikîler Eş'arîdirler. Hanefîler de Mâtürîdî Mezhebindedirler. Hanbelîlerden Eş'arî olanlar varsa da çoğu Selefiyye Mezhebindedirler.

Yeryüzündeki Müslümanların ekserisi Sünnidir. Şia ve diğer mezheplerin sâliklari azdır. Sünnîler: Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî olmak üzere dört mezhebe ayrılır. Bu mezhebleri ve yayılış sahalarını kısaca görelim:

Hanefiyye Mezhebi:

İmam-ı A'zam Ebû Hanife Numan b. Sâbit'in içtihadlarına dayanır. (80-150 H./ 699-767 M.) Abbasîlerin ve Osmanlı İmparatorluğunun resmî mezhebi idi. Kıyasa fazla önem verdiğinden ehl-i re'y nâmı da verilir. Yüzyıllarca nice zekâlar bu mezhebi işlemiş, fıkıh ve usul-ü fıkıh ulemâsı kıymetli eserleriyle bu mezhebe hizmet etmişlerdir. Ma'kul ve menkûl ilimlerin her ikisinin ışığı altında mezheb gelişmiş ve İslâm ülkelerinin bir çok sahalarına yayılmıştır.

İmam-ı A'zam ictihada çok önem verir. Taklidin aleyhindedir. Bizden önce ictihadda bulunanlar adamsa biz de adamız, onlar nasıl ictihad ettilerse ben de öyle ictihad ederim derdi. İnsan hürriyetine çok kıymet verir, ferdin hukukuna riayetkârdı. Talebesi Ebû Yusuf'un Abbasîlerin en parlak devirlerinde Başkadılıkta bulunmasiyle başlıyan memuriyet sahası, bu mezhebi tatbikî yönlerde çok geliştirmiş, diğer mezheplere nisbetle daha beşerî, daha pratik bir şekil verilmiştir. Kadınlar, gayri müslimler hakkındaki telâkkileri daha müsamahalıdır. Örf ve âdete önem vermesi, Müslüman olan milletlerin millî benliğini de takviye etmiş, halka kolaylık sağlamıştır. Mezheb real ve rasyonaldır [13].

İmam-ı A'zam müşâhedeye önem verirdi. At üzerinde giderken birisi ona:

— Atın kaç ayağı var? diye sormuş.

Koca İmam atından inmiş, ayaklarını sayarak:

— Dört ,demiş.

13) Bak: O. Keskioğlu, İmam Azam ve Ebuhanife adlı eserleri

— Sana İmam-ı A'zam diyorlar, sen ise daha atının ayaklarını saymadan cevap veremiyorsun demiş.

— Öyle değil! Bilmediğim, görmediğim şeye cevap vermeğe alışmayayım diye saymadan söylemedim, cevabını vermiş.

Müşâhede ve deney düşüncesinin ne güzel bir ifadesi değil mi?

İmam-ı A'zam'a bülûğ çağı sorulmuş. Dersinde bulunan 30 talebeye kaç yaşında bülûğa erdiklerini birer birer sormuş. Aldığı cevapların ortalamasına göre erginlik yaşını tesbit etmiştir.

Bağdad'ın inşasında Ebû Hanife inşaat âmirliği vazifesini almıştı. Taberî tuğlaları birer, birer saymak yerine yığın yapıp endâze ölçen ile ilkşahıstır, diyor.

İmam-ı A'zam'ın meşhur talebesinden dördü:

Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim,	(731–798)
Muhammed b. Hasan Şeybânî,	(749–804)
Züfer b. Hüzeyl,	(728–774)
Hasan İbn-i Ziyad,	(? –819)

Bunlar mezhebi işlemişler ve geliştirmişlerdir. Mezhebin kavillerini Muhammed b. Hasan toplamıştır.

Bugün: Türkiye ve Balkan Türkleri (Yunanistan. Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya) Arnavudluk, Bosnahersek halkı, Lehistan, Ukrayna, Kırım, Azerbaycan, Dağıstan Türkleri, Kafkasyadaki Çerkeslerin mühim bir kısmı, Şimal Kafkasyadaki Türklerin hemen hepsi Hanefîdir. Kazan, Ofa, Ural, Sibirya Türkleri, Hazer ötesindeki Türkmenler, Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Buhâra ve Semerkand halkı hâsılı baştan başa Türkistan ve Turan ahalisi Hanefîdirler. Çin, Mançurya, Japonya'daki Müslümanlar Hanefidirler. Efganistan, Horasan, Bülûcistan, Siyam, Hind, Keşmir, Pakistan Müslümanlarında Hanefilik ekseriyettedir.

İran'da da Hanefiler vardır.

Yemen, Aden, Hicaz, Mısır, Filistin'de Hanefîler az ise de Suriye ve Irak'da çokturlar. Cezayir ve Tunusda da Hanefiler bulunur.

Hanefiyye Mezhebine değerli hizmetlerde bulunan fukahâdan bazılarını tanıtıyoruz:

İsimleri	Ölüm Tarihi	
Ahmed Hassâf	261/847	
Ahmed Tahâvî	321/933	
Hâkim Şehid	334/954	El'kâfî
Ebû Hasan Kerhî	340/951	
Ebû Bekir Râzî Cessas	370/980	

Ebû Leys Semerkandî	375/985	
Ebû Hüseyin Kudûrî	428/1036	(Muhtasarı bir müracaat kitabı dır)
Şemsü'l-Eimme Halvânî	456/1063	
Şemsü'l-Eimme Serahsî	483/1090	(Mebsut İmam Muhammedin eserlerini hâvidir).
Fahrü'l-İslam Pezdevî	482/1089	
Melik'ül-Ulemâ EbûBekir Kâsânî	587/1191	(Bedâiul-Sanayi fi Tertîb'-iş-Şerâiyi sistemli yazılmış bir fıkıhtır.)
Fahreddin Kâdıhan	593/1197	
Burhaneddin Mergînânî	593/1197	(Hidâye: Bu eser C. Hamilton tarafından İngilizceye çevrilmiş, 1870 de basılmıştır.)

Hidâyenin Nihâye, İnâye, Kifâye adlı şerhleri vardır.

Sadruş-Şeria Tacüşşeria Mahmud VII. Yüzyılda Vikâye adlı eseri yazmış ve Hidâyeyi şerh etmiştir. Bunu Sadruş-Şeria Sâni (747/1346) da şerh ederek Nukâye adını vermiştir. Vikâye Devlet Oğlu Yusuf tarafından 827 H. tarihinde Türkçeye çevrilmiştir.

Kuhistânî (950/1543) Nukâyeyi şerh ederek Câmiu'l-rumuz demiştir.

Ebû Berekât Nesefî	710/1310	Kenzü'l Dekâik, bunu kendisi Vâfî adıyle şerh etmiştir.
Fahreddin Osman Zeyleî	743/1342	Tebyin'ül-Hakâik, Kenzin şerhidir.
Bedreddin Aynî	855/1451	Remzülhakâik
Molla Miskîn Herevî	811/1408	Tebyin'il-Hakâik
Kemâl b. Hümam	861/1457	Fethu'l-Kadir.
Tâî	1192/1778	Tevfik'ul-Rahman
Zeynel'abidin İbn-i Nüceym	970/1562	El Bahrur-Râik, Kenz şerhi
Ömer İbn-i Nüceym	1005/1596	El'Nehru'l-Fâik
Molla Husrev Muhammed	885/1480	(Gurer) Dürerü'l-Hukkâm, Ali Haydar Efendi Türkçe şerh etmiştir.
İbrahim Halebî	956/1459	Mültakâ'l-Ebhur. Mevkûfât adıyle Türkceye çevrilmiştir. H. Sauvaire tarafından Fransızca tercemesi 1882 de Marsilya'da basılmıştır
Şeyhzade	1078/1667	Mecmeu'l-Enhür, Mültekâ şerhidir.

Timurtaşî	1004–1595	Tenvîr'ül–Ebsâr
Haskefî	1008/1677	Dürru'l–Muhtar
İbn–i Âbidin	1252/1836	Reddül–Muhtâr, son devrin müracaat kitabıdır

Fetva mahiyetinde olan başlıca mecmualar:

Fahreddin Kadıhan Hasan	592/1196	Hâniyye
Siraceddin Secâvendî	6 ıncı Yüzyıl,	Sirâciyye
İbrahim b. Ali	558/1356	Fetâvâyı Tarsûsiyye
İbn–ı Alâeddin	800/1397	Tatarhâniyye
Muhammed Bezzâzî	827/1424	Bezzâziyye
İbn–i Nüceym	970/1563	Zeyniyye
Ebû Suud Efendi	982/1574	Fetvası
Hâmid Efendi Konevî	985/1577	Hâmidiyye
Hayreddin Fârukî	1081/1670	Hayriyye
Şeyh İslâm Ankaravî	1098/1678	Ankaravî
Şeyh İslâm Ali Efendi	1103/1691	Zenbilli fetvası
Evrengzib Âlemgîr	1118/1707	Fetâva–yı Âlemgiriyye

Hanefi usûl–ü fıkıh kitaplarının meşhurları

Fahrül–İslâm Pezdevî	482/1089	Kenzül Vusûl
Ebû Berekât Nesefî	710/1310	Menâr'ül–Envâr
Abdulaziz Buhârî	730/1329	Keşf–ü Pezdevî
Sadruş–Şeria İbn–i Mes'ud	747/1346	Tenkîh ve şerhi Tavzih
Sa'deddin Teftâzânî	792/1457	Telvîh
Kemâl İbn–i Hümam	861–1457	Tahrir
İbn–i Emirhâc Çelebi	879/1474	Takrir
Şemseddin Molla Fenârî	834/1430	Fusûl'ül–Bedâyi'
Molla Husrev Muhammed	886/1481	Mirkât ve Şerhi Mir'ât
Abdullatif İbn–i Melek	885/1480	Menâr Şerhi
Ahmed İbn–i Kemâl Paşa	940/1533	Tagyir'üt –Tenkîh
Muhıbbullah b. Abdüşşekûr	1119/1707	Müsellem'üs–Sübût

Şâfii Mezhebi:

Bu mezheb, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris Şâfiî'nin (767/819) ictihadlarına dayanır. İstihsanın aleyhindedir, kıyasa az yer verir. Ehl–i Hadîs denen zümrenin görüşüne uygun bir usul tutmuştur, İmam Mâlik'ten ve Muhammed Hasan'dan ders almıştır. Ehl–i re'y ile ehl–i hadîs arasını biraz yaklaştırmıştır. Irak'–da mezheb–i kadimini kurmuş, Mısır'a hicret edince

orada yeni örf ve âdetlerin tesiriyle mezheb-i cedîdini tesis etmiştir. Fıkıh sâhasında çok değerli eserler bırakan Şâfiî ulemâsı yetişmiştir. Bu mezhep daha ziyade diyalektiktir, birazda akademik bir tonu vardır. Amelî meselelerle iştigâli azdır.

Bu mezheb Hanefîlikten sonra en çok yayılan bir mezheb olmuştur. Mısır, Suriye, Hicaz, Filistin'de Şâfiîler çoktur. Yemen'de, Aden'de, Irakda bir miktar vardır. Filipin, Cava, Sumatra, Siyam'daki Müslümanlar ekseriyetle Şâfiîdirler. Dağıstan'da, Orta Asya'nın Şimâlinde, Şarkî Afrika'da Şâfiîlik yaygındır. Hind'de bir milyon Şâfî vardır. Şarkî Anadolu'da Şâfiîler bulunur.

Şâfii Mezhebine hizmet eden Ulemâ

Ebû Ali Hasan Sabbah Za'ferânî	269/873
Ebû Ali Hüseyin b. Ali Kerâbîsi	256/869
Ebû Yakup Yusuf B. Yahya Buveytî	231/845
Harmele b. Yahyâ	243/857
Ebû İbrahim İsmail b. Yahya Müzenî	264/877
Yunus b. Abdul'Alâ	264/877
Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakem	268/881
Rabî' b. Süleyman Cîzî	257/870
Rabî' b. Süleyman Murâdî	270/884
Neseî	303/915
Ebû Hasan Eş'arî	324/939
Mâverdî	450/1058
Şîrâzî	476/1083
Râfiî	623/1226
Muhiddin Nevevî	676/1277
Zerkeşi	794/1392
Sirâcuddin Bulkînî	805/1402
İbn-i Hacer Heysemî	973/1565
Hatîb Şerbînî	977/1569
Zekeriyyâ Ensârj	926/1520

Şâfii Usûl Kitapları:

İmam'ül-Harameyn	Burhan	478/1085
Muhammed Gazâlî	El-Mustasfâ	505/1111
Fahreddin Râzî	Mahsûl	606/1209
Kadı Beyzâvî	Minhacü'l-usûl	682/1286
Taceddin Sübkî	Cemu'l-Cevâmi	772/1370
Seyfeddin Âmîdî	El-İhkâm	631/1234

Mâlikî Mezhebi

Ebû Abdullah Mâlik İbn-i Enes (711-795) tarafından kurulmuştur. Kendisine Medine halkının imamı denir. Mesâlih-i Mürseleyi çok kabul eden, umumun menfaatını gözeterek hüküm veren bir imamdır. Hadîse çok önem verir. Muvatti meşhurdur. Mâlikî Mezhebi aristokrattır, an'anecidir. Mezheb Afrika'da yayılmış, Endülüs'de kökleşmiş, oranın resmî mezhebi olmuştu. Libyâ, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Merakeş, Sudan, Afrika sâhilleri Müslümanları ekseriyetle Mâlikî Mezhebindedirler. Irak, Suriye, Hicaz ve Mısır (yukarı Mısır'da) Mâlikîler bulunur.

Mâliki Uleması:

Abdulmelik b. Habîb Sülemî (Vadıha)		238/852
İsmail b. İshak		282/895
İbn-i Ferhun		183/799
Şahnûn,	Müdevvenet'ül-Kübrâ	240/854
Utbî		255/869
İbrahim Şâtîbî	Muvâfıkât, İ'tisâm	790/1388
İbn-i Rüşd	Bidâyet'ül-Müctehid	595/1189
Ahmed Baba	Tekmil'ül-Dibac	1032/1622
Hırşî		1101/1689
Desûkî		1230/1815

Hanbelî Mezhebi

Ahmet b. Hanbel (790-855) tarafından kurulmuştur. Dört mezhep içinde Hadîse en çok önem veren bir mezhebdir. müsnedinde 40 bin Hadis toplanmıştır. Taassub derecesine varan bir şiddet gösterirler. Ancak muamelât hususunda bazı müsamahalı görüşleri vardır. Kur'an mahluk mu, değil mi meselesinde mutaassıb görüşünden dolayı zındana atıldı[14]. Şâyanı hayrettir ki, bu mezheb fanatik görüşile tanınmışken İbn-i Teymiye, (1263-1328) İbn-i Kayyım Cezviyye, Necmeddin Tofî gibi başka mezheb ulemâsının tahammül edemeyecekleri gibi hür görüş sahibi değerli ulemâ, yine bu mezhebe sâliktirler. Ve bunlar ictihad kapısını açık tutmuşlardır. Hanbelilere göre zaman müctehidden hâli kalamaz. İbn-i Dakik'ul-iyd buna kaildir. Mezheb dar görüş ve taassub yüzünden dâima takibe uğramış, fazla yayılmamıştır. Hicaz'da, Irak'da, Suriye'de, Filistin ve Mısır'da Hanbelîler vardır (Vahhâbîler Hanbelî Mezhebine dayanırlar).

Hanbelîler fanatiktirler, muhafazakârdırlar, ibadet hususunda çok sıkıdırlar. Örf ve âdeti tanımazlar, muamelâtta bazı geniş görüşleri vardır. Serbesti-i mukavele taraftarıdırlar.

14) Bu mesele hakkında N. M. Patton, Ahmed B. Hanbel and the Mihne adlı bir eser yazmıştır.

Hanbelî Ulemâsı:

Ebu'l-Kasım Ömer Harakî	334/945
Abdulaziz b. Cafer	282-363/895-974 (Muknî') sahibi
Ebû Bekir Hallâl	311/923
Ebûl'Vefâ Ali b. Akîl	515/1121
Abdülkadir Cîlî	561/1166
Ebul'Ferac. b. Cezvî	597/1200
Abdulgani Cemmâilî	600/1203
Muvaffakuddin İbn-i Kudâme	620/1223 (Mugnî 12 cildlik bir şerhtir.)
İbn-i Teymiyye	661-728/1263-1328
Şemseddin İbn-i Kudâme	682/1283
İbn-i Kayyım Cevziyye	751/1350 (İ'lâm'ül-Muvakkıîn ve s.)
Necmeddin Tofi	716/1316
Abdurrahman Buhûrî	1051/1641
Abdulkadir b. Ömer Dımaşkî	1035/1625
Abdurrahman İbn-i Recep	795/1392 Tabakât'ül-Hanbeliye

Dört Mezheb: Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî Mezhepleridir. Bir çok mezhepler kurulmuş, sonraları dördü seçilmiştir. İctihadları ve görüşleri bir mezheb hâlini alan büyük imamların ve müctehidlerin ölüm tarihlerine göre bir liste veriyoruz. Bu aynı zamanda mezheblerin kuruluşlarını sıra ile gösteriyor, demektir. Değerleri birbirinden az olmıyan bu mezheblerin çoğunun taraftarları kalmadığından sönmüşlerdir. Ortada ana mezheb hâlinde dört mezhebin kalması ise dördüncü yüzyılda olmuştur. Ebû Tâlib Mekkî, Kût'ül-Kulûb'da I ve II. yüzyıllarda mezheb bulunmadığını söyler.

Hasan Basrî	?-110/ ? -728
Abdullah İbni- Şübrüme	72-144/691-761
Muhammed İbn-i Ebî Leylâ	74-148/693-765
Ebû Hanife Numan b. Sabit	80-150/699-767
Abdurrahman Evzâî	88-157/707-774
Ebû Abdullah Süfyan Sevrî	97-161/716-778
Leys b. Sa'd	94-175/701-788
Mâlik İbn-i Enes	93-179/711-795
Süfyan İbn-i Uyeyne	107-198/725-814
Ebu Abdullah Muhammed İbn-i İdris Şâfiî	150-204/767-820
İshak İbn-i Râheveyh	161-238/777-853
Ebû Sevr İbrahim	?-240/ ? -854
Ahmed b. Muhammed B. Hanbel	164-241/780-855
Ebû Süleyman Dâvud Zâhirî	202-270/817-883
Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Tâberî	224-310/838-923

Şia Mezhebi: Caferiler

Şia: Hz. Ali tarafını tutan bir mezhebdir. Hilâfet Hz. Ali'nin hakkı olduğu tezine dayanır. Hz. Alinin halife olmasına çalışanlara, Şia-i ûlâ denir. Bunlar Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömeri ve Hz. Osman'ı severler ve sayarlar. Sonraları Şia birçok kollara ayrılmış ve ashâba dil uzatanlar çıkmıştır. Siyâsî sebeplerle bir çok kollara ayrılan Şiilik ve Sünnilik mücadelesi, İslâm tarihinde onulmaz bir yara halinde asırlarca sızlamış durmuştur. Çok şükür yirminci yüzyılın Müslümanları bu eski mücadelelerin zararlarından ibret almışlar, bütün Müslümanların din kardeşi olduklarını anlamışlardır. Bugün her iki tarafta da eski taassub kalmamıştır. Bir İslâm büyüğünün dediği gibi Allah kılıçlarımızı o kavgaların kanıyla bulaşmaktan korudu, biz dillerimizi ve kalemlerimizi kanla bulamayalım. Ashâba dil uzatmayalım, Şîa'nın bir kolu olan Caferiye mezhebi 6 ncı İmam Ca'fer-i Sadık'a (698-766) nisbet olunur [15]. Mezheb olarak Caferiyye Mezhebi, pek az meselelerde Sünnîlerden ayrılır. "Mut'a nikâhı, çıplak ayağa mesh caizdir. Ehl-i Kitap kadınlariyle evlenemezler, Ezanda fark vardır. Fakat meselelerin çoğunda birleşiktirler. Necefül' Eşref, Şianın ilim merkezidir. Şiaca ictihad kapısı açıktır.

İran'da bidayette Hanefi Mezhebî yaygındı. Sonra Caferiyye Mezhebi resmî mezheb oldu. Irak'da, Suriye'de Şiîler vardır. Hatay ve Kars'da bir miktar Şia vardır. Azerbaycan'daki Türklerin çoğu, İran Türkleri Şiîdir. Cebel-i Âmildeki Şia Mütâvle nâmını taşır. Ehl-i Beyte muhabbetle bağlı demektir. Diğerlerinden yüz çevirirler. (Şîa, Alevî, İmamiyye, Zeydiyye, İsna aşeriyye, İsmailiyye... gibi namlarla anılırlar.

Zeydiyye Mezhebi

Hz. Hüseyin'in torunlarından Zeyd b. Ali Zeynel'âbidin (-132 H.) tarafından kurulmuştur. Şia'nın İsnâ Aşariyye kollarından biridir. Sünnîlere çok yakındırlar, usulde Mutezileye yakındırlar, amelde mezhebleri Hanefiyye gibidir. hilâfette Hz. Ali'yi haklı bulmakla beraber Hz. Ebû Bekir ve Hz.

15) 12 İmam, Şunlardır :
1 — Hz. Ali Murtazâ
2 — Hasan Müctebâ
3 — Hüseyin Şehid-i Kerbelâ
4 — Ali Zeynel'âbidin
5 — Muhammed Bâkır
6 — Cafer Sâdık
7 — Musa Kâzım
8 — Ali Rıza
9 — Muhammed Cevad Taki
10 — Ali Hâdî Nakî
11 — Hasan Zekî Askerî
12 — Muhammed Mehdî

Ömer'in hilâfetini de kabul ederler. Çünkü efdal varken başkasının hilâfeti câizdir. İmamın müctehid olmasını şart koşarlar. Zeydiyye ulemâsı ictihad sahibi kimselerdir, ictihad devam eder.

Zeydîliği Yemen'de ve San'a'da Hâdi İlâlhak Yahya (864 M.) yaymıştır. Yemen'in resmî mezhebî Zeydîliktir. Zeydîyyeye göre ictihad kapısı dâima açıktır. Bir çok değerli âlimler yetişmiştir. İmamlarına dâî denir.

Zeydîliğin esaslarını Kasım (860 M.) kurmuştur. Zât-ı İlâh hususunda Mûtezileye yakın görüşleri vardır. Ahlâk hususunda Mürcieye muhaliftirler. Tasavvufu kabul etmezler. Şia'dan ayrıldıkları noktalar şunlardır:

1- Ezan'da Hayyealâ hayril'amel sözünü katmakta,
2 - Cenâze namazında beş tekbir almakta,
3 - Mest üzerine meshi câiz görmekte,
4 - Berr, fâcir herkesin ardında namaz kılmakta.
5 - Zeydîlerden başkasiyle evlenirler.
6 - Gayr-i müslimlerin kestiklerini yerler.
7 - Mut'a nikâhını tanımazlar.
(Son zamanlarda Osmanlılarla, Vahhâbîlerle savaştılar)

İmâmiyye, İsmailiyye Mezhebi

İmamiyye: Zeyd b. Zeynel'âbidin'den ayrılarak, kendilerine yeni bir İmam seçtiklerinden bu adı almışlardır. Zeydi terk ettiklerinden Râfizî de denir. Şianın bir koludur, İmamiyye da denir. Yedi rakamı muteberdir. Tenâsuh ve hulûle kaildirler. Ruh: Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed-vasıtasiyle Kaim nâmını (Peygamber yerine kâim) alan imama geçmiştir. İmam huccettir, Dâî de denir. Batınîlik bu mezhebde çok yerleşmiştir. Bu mezheb 6 ıncı imam olan Cafer Sadık'ın oğlu İsmail'de imâmetin takarrür ettiğine inanır. Ahlâkî prensipleri çiğner. Eski İran dinlerinin kalıntılarından bir çok şeyler almıştır. ilâhî cesed imamda tecellî edermiş. Onlarca Mehdi-i Nâtık vardır. Vahiy kesilmemiştir. Mehdi-i Nâtıkın risâleti bütün Peygamberlerin risâletinin üstündedir. Kur'an-a mecâzî mânâ verirler. Allah'ın künhünü idraktan akıl âcizdir. Allahın sıfatlarını da bilemeyiz. Allah kâinatı doğrudan yaratmış değildir. İrâde-i fazlın taalluku ile akl-ı küllî, yaratmıştır. Kur'an-daki Cennet, nefsin mükemmel tahsile sahip olması, Cehennem de cahil kalmasıdır. derler, Bunlar imama çok bağlıdırlar. Ona vergi öderler. (Zamanın imamını bilmiyen kâfir olarak ölür. derler.) Ağa Han liderdi, bugün, liderleri, torunu Kerim Han'dır.

Hindistan'da Ganj Vâdisinde İsmailîler çoktur. Bedehşân, Hozistan, İran, Irak, Suriye, Mısır, Yemen, Pencab. Gücerât, Keşmîr'de, Fas'da, Zengibar'da mezhebin sâlikleri vardır. Afrika'da, Avrupa'da propağanda sâye-

sinde yayılmaktadırlar. 3 milyon tahmin olunurlarsa da kesin değildir. İngilizlerin Hindistanda bulunmasını bir nimet sayarlarmış.

Selçuk Ümerâsından Rıdvan zamanında Haleb'de çoğalmışlardır. Tarihte Haşşâşîler diye anılanlar bunlardandır. Hasan Sabbah tarih sahnesinde enteresan rol oynamıştır.

Nusayriler

Suriye'deki Şia'nın bir bâtınî kolu olup Muhammed b. Nuseyr Nemr'e nisbet olunurlar. Bunlara Ali ilâhî kolu da denir. Mezhebin bir çok esrarlı yönleri ve deyimleri vardır. Tenâsuh yoluyla tekâmüle kâni'dirler. Hulûle kanarlar, ibâhacıdırlar. İyi ruhlar yıldız olur, kötü ruhlar hayvanlara girer, derler. Ehli Merâtib bir çok derecelere ayrılır. Zâtların muhtelif sîmalarda zuhuruna inanırlar. Buna zuhûrât–ı zâtiye denir. Selman Fârisî (Selman–ı Pâk) diye anılır ve gâyet mühimdir. Mıkdad, Ebû Zer, Ammâr, Kanber, Abdullah İbn–i Revâha da mühim simalardır. Hızırı mukaddes sayarlar. Şaban Selman günüdür ve bayramdır. Aşûre, Nevruz, mihrican mûteber tutulur.

Beşvakit namaz: Ali, Hasan, Hüseyin, Muhsin, Fâtıma'yı anmaktır. Oruc sır tutmaktır.

Mezheb: Suriye ve Lübnan'da yaygındır. İskenderun ve Mersinde de vardır.

Alevî Dağlarında	210.000
Suriye'de	29.000 (Hamah ve Humus'da)
Nablus'da	2.000

İran'daki Nusayrîlere Ali İlâhî, Ehlî Hak, denir.

Ehli Merâtib 119000 dereceye ayrılır. Garîb ıstılâhları vardır, şeyhlerine bağlıdırlar. Ölüleri takdis ederler. (Kitab'ül–Mecmu') mukaddes kitablarıdır. 16 sûredir. Dualardan ibarettir. Başı şöyle başlar:

"Şakakları çıplak varlığı seyr ve temâşa mazhariyetine erenler mesuddurlar... (Bundan maksad Hz. Ali'yi öğmektir. Ona Arılar emîri de diyorlar.)

11. Sûre şöyle başlar: Uyuyan kimsenin rüyasında gördükleri ne güzel şeylerdir..... Ali'den başka Allah, Muhammedden başka mahcûb, Selmandan başka bâb olmadığına, meleklerin büyüğü Eytam–ı Hamsa olduğuna, Şeyhimiz Hüseyin b. Hemdân Hasîbinin re'yinden başka re'y olmadığına, dinimin Nusayrî, re'yimin Cendeli, tarıkımın Canbûlât, mezhebimın Hasîbî, fıkıhımın Meymûnî olduğuna ve Ali'nin elinde Zülfikar güneşten zuhur ettiğine ıkrar verdim. Ali birdir, fevt olmaz.

V. sûre, Nasr sûresini andırmaktadır.

(Başkonsolos Hayreddin İzmirli'nin Nuseyriler hakkında bir etüdü vardır.)

Dürziler

Dürzîler Mısır'da hükûmet kuran Fâtimî hükümdarlarından Hâkim biemrillahi imam tanırlar. Bunu Dürzî yaymıştır. Hz Ali evlâdında ilâhî ruhun tecellî ettiğine inanırlar. Ruhlar insandan insana geçerek tekâmül eder, derler. Şia'nın bir kolu olup tasavvufî bir görüşe sahiptirler. Mehdî akîdesi bunlarda da vardır. Mezhebi yayanlara Dâî, Me'zun denir. Bu tâbirler az çok farklarla bütün şia ve Bâtınî Mezheblerde vardır. Dâî– Ekber halkı dâvet edendir. Buna Bâb da denir. Bir de Dâî–i me'zun vardır. Mezhebe girmek isteyenlerden ahid alınır, kapı açılır. Kendilerine mahsus âdetleri vardır. Kendilerine göre ahlâkları dürüst insanlardır. Hamza Dürzî, mezhebi işlemiştir. Mâbedleri yoktur. Müslümanlarla Müslüman görünürler. Doğru söz, kardeşleri koruma, iftira yapmama, iblisten uzak kalıp kaçınma gibi hallere inanmak farzdır.

Lübnan'da, Suriye'de Cebel-i Düruz'da, Havran'da bulunurlar. Bir milyon kadar tahmin olunurlar.

Yezidîler

Bunlar Yezid b. Ebî Enise veya Yezd kasabasına nisbetle bu nâmı alırlar denirse de farsca melek ve Tanrı mânâsına gelen İzed kelimesine nisbetleri daha uygundur.

Yezîdîlerin kendi iddialarına göre mezhebi, Yezid b. Muaviye kurmuş. Bunun gerçekle ilgisi yoktur. Bazı müsteşriklara göre bu mezhebin inançları, en eski devirlerdeki Bâbil ve Âsur kavimlerinin dinlerinin bazı kalıntılarını devam ettirmektedir. Tenâsuh inancı Hindistan'dan, Budizmden gelmiştir. Acemden bir peygamber geleceğine inanırlar.

Dinî teşkilâtın başında şeyh bulunur. Sonra, pir, mürid, Molla, İmam, Karabaş, fakir gibi rütbeleri vardır. Hergün şeyhin elini öperler. O da onlara şarap ikram eder.

Yezîdîlerin temel inancı ve onları başka dinlerden ayıran hususiyet, Şeytana tapmalarıdır. Onlara göre Hayır tanrısı fenalık yapmaz. Ona ibadet etmeğe lüzum yoktur. Kötülük yapan şeytandır. Öyleyse onun şerrinden korunmak için şeytana tapıp onun gönlünü hoş etmek gerekir. Onun için şeytana taparlar, Şeytan Tavus kuşunda tecelli etmiştir. Tavus kuşunu temsil eden melek Tavus heykelidir. Abede–i İblis– şeytana tapanlar, şeytanperest nâmiyle anılırlar.

Mezhebin kurucusu Musul köylerinde yaşayan Şeyh Adîy adında biridir. Mezarı da oradadır. Şeyh Adiy'in mezarı Yezidîlerin kâbesidir. En büyük ziyaret mahallidir. Şeyh Adiy peygamberdir. Şeyh de peygamberin varisidir. Ondan sonra pîr gelir.

Dünya ve din işlerini pîr idare eder.

Çarşamba günleri mukaddes günleridir. Yılbaşları Nevruz yani Nisan ayıdır. Eylûl ayında Şeyh Adiy türbesinde bir öküz kurban kesilir, Âyin yaparlar, Mukaddes sancakları vardır. Sancağın üstünde Melek Tavus heykeli bulunur.

Okuyup yazma halka haramdır. İlim Şeyhin hakkıdır ve malıdır. İki mukaddes kitapları vardır. Cilve ve Keş mushafı. Dinleri ve ilâhileri bu iki kitabta yazılıdır. Medeniyetten ve kültürden mahrum ibtidaî bir hayat yaşarlar.

Yezîdîler zaman zaman Osmanlılara kafa tutmuşlar, vergi vermek istememişlerdir. 941/1534 yılında Kanunî Sultan Süleyman, Yezîdîlerin başı Hasan beye Erbil Sancağının Beyliğini vermiştir.

Yezîdîler Suriye'de, Musul'da, Diyarbakır'ın bazı ilçelerinde, Erivan da, İran'da, Irak'da, Kafkasya'nın İran hududuna yakın yerlerinde bulunurlar. Lisanları Kürdcedir. Sayıları 120.000 kadar tahmin olunmaktadır.

Yezîdîler hakkında Mustafa Nuri Paşanın: (Abede-i İblis yahud Tâife-i Bâgıye-i Yezîdîyyeye Nazar) adlı eseri 1323 de Musul'da basılmıştır. Bundan sonra yazdığı (Abede-i İblis, Yazîdî Tâifesinin İtikâdâtı, Âdâtı, Evsâfı) adlı eseri 1328 de İstanbul'da basılmıştır. Bazı Dergilerde makaleler de çıkmıştır. İslâm Ansiklopedisinde de biraz malûmât vardır.

Haricî Mezhebi

Hz. Ali, Muaviye ile arasında hakem tayinini kabul edince, Hz. Ali'ye küsüp ayrılan ve hüküm ancak Allahındır sözünü şiar edinen bu fırkaya haricî denmiştir. İslâmda ilk fırka bunlardır. Kur'an okurlar, fakat fıkıh bilmezler, İslâmı anlamazlar. Bunlar gayet sert hareket eden, müsâmaha tanımıyan, kendi akîdelerine uymayan Müslümanların kanını ve malını helâl sayan bir zümredir. Hz. Ali'yi bile tekfir ederler. Büyük günah işleyen, onlarca dinden çıkar. Ahlâka aykırı hareket abdesti bozar. Yaptıkları çete savaşlariyle Müslümanlar arasına dehşet ve korku salmışlardır. Halife olmak için kureyşliği şart koşmazlar. Kendilerine mahsus fıkıh kitapları vardır. Mezhep fazla yayılmamıştır. Çeteciliğe elverişli bölgelere sığınmışlardır. Maskat, Bahreyn, Umman taraflarında çokturlar. Oradan Afrika'nın doğu kıyılarına gidip Zengibar'da yerleşmişler, orada Portekizlilerle savaşmışlardır. Bugün Zengi-

bar'ın resmî mezhebi Harîciliktir. Kuzey Afrika'da da Haricîler vardır. İbâzîler Harîcilerin bir koludur.

Harîciler tarihte kanlı baskınlar yapmışlar, kılıçlarından kan damlamıştır. Emevîlere, Abbasîlere rahat vermediler. Kuzey Afrika'da da ayaklanmalar yaptılar, Berberilerin istiklâl kazanmasına sebep oldular. Bazı Haricî, kolları Sünneti almazlar, Sûre-i Yusufu Kuran'dan addetmezler!

BAZI YENİ HAREKETLER

Vehhâbilik

Kurucusu Muhammed b. Abdulvahhab'dır. (1115–1206 H./ 1703–1703–1792 M.) Bu, Muhammed Abdu'de olduğu gibi İslâmı yeni bir tarzda, asrın ruhuna uygun bir şekilde anlayıştan ziyade bid'atlardan ve hurâfelerden temizleyerek eski sâde ve sâf hâline götürmek yolunda bir harekettir. Dört imamdan birini taklid etmezler. Kitap ve Sünnete dayanırlar. Kendilerine selefiyeci derler. Kendilerini hakîkî muvahhıd ve Sünnet yolunda bilip prensiplerini kabul etmeyenleri milhid sayarlardı. Her şey, hattâ minâre bile bid'attır. Mezhebin sahibi Muhammed Abdulvahhâb; İbn–i Hanbel'in, İbn–i Teymiyye'nin İbn–i Kayyım Cezviyye'nin yolunda olduğunu söyler. Fakat onların memnu' addettiklerini bu, küfrü mucip sayar. Necid Çöllerinde 70 hâneli bir köy olan Deriyye'de işe başladı. Bütün bid'atları ve hurâfeleri şirk sayıyor, onları yıkmak için cihadı farz diyordu. Hastalığı def için paçavra bağlamak, muska ve büyü yapmak, bazı ağaç ve taşlarla teberrük etmek tekkelere adak adamak, evliyâ mezarlarını ziyaret etmek şirkten sayılıyor [16] bunları yapan Müslümanların kanı ve malı helâl addolunuyordu. Diyar–ı İslâm baştan başa diyar–ı küfürmüş gibi onunla cihada dâvet ediyordu. Kur'an varken Delâili Hayrat okumak mâsiyet, türbeler bid'attır. Esas akidelerini Kitab'ül–Tevhîd'de toplamıştır.

16) Buna dair sözleri Ali Rıza Seyfi dilimize şöyle çevirmiştir.:

"Din ciheti de diğer her şey gibi hâl–i inhitatta idi. Hz. Muhammedin meydana koyduğu sâf ve haşin vahdâniyet–i ilâhiye akîde–i esasiyesi mürûru zaman ile neşvünema bulmuş efkâr ve itikâdât–i bâtile ve akad–i tasavvufiye ile örtülüp kalmıştı. Camiler harab ve tenhâ kalmış, câhil halk tarafından terk edilmişti. Bu halk muskalara, büyülere, tesbihlere sarılıp bürünmüşler, pis (fakir)lerin nim mecnûn, meczûb dervişlerin telkinâtına uymuşlar idi. Bu halk evliya addettikleri ve kendileriyle Allah arasında mutavassıt ve şefi' olduğunu inandıkları zevât–ı mukaddesenin makberlerine gidiyorlardı, Allah, bu zulmeti– dalâlet içinde kalmış ruhlardan, bilâ tavassut ibadet olunamıyacak kadar, uzaklaşmış idi. Kur'anın, ahlâkiyata âit ahkâmına karşı da ya tecâhül, ya istihkâr gösteriliyordu. Şarap içmek, afyon yutmak, hemen umumi idi. Fuhuş ve zinâ âşikâr irtikâb olunuyordu; en şen'i mesavi–i ahlâkiye ve ictimâiyye açık ve emr–i mutad idi. Hattâ mukaddes Mekke ve Medine şehirleri bile bir mezlekai mesavî ve istibdâd olmuş ve Hz. Peygamber tarafından emredilen vazifei diniyye–i Hac; duçar olduğu suistimaller yüzünden âdetâ tanılamaz bir şekl–i garâbet,

Mezhebin esası: Bid'at aleyhtarlığı, her bid'ata şirk nazarile bakması hâlinde toplanır. Çölde ihtiyaç içinde kıvranan Bedevîleri ganimet va'diyle arkasında sürüklemek gayet kolay oldu. Cevdet paşa, Tarihinde bu mezhebin maddî sebeplerle meydana çıktığını söyler [17] Nasıl ki Emîr İbn-i Suud'la yaptığı ilk andlaşmada: "And içiyorum... Umulur ki Allah bu sâyede sana öyle fütuhât nasîb edecek ki, daha hayırlı ganimetler eline geçecektir.." demiştir.

Kardeşi Süleyman, Vahhâbînin hareketlerine dâima karşı gelmiş, onun ictihada salâhiyetini tanınmamış, her bid'at küfür sayılmaz, Dâr-ı İslâm, dâr-ı harb addolunamaz, demiştir. Babası bile ona karşı gelmiştir. Müslümanların mallarını, Müşrik malı gibi yağmayı helâl sayması yanlıştır.

Vahhâbilik hareketi yıllarca Osmanlı Devletinin başına gaileler çıkarmıştır. Mısırlı İbrahim Paşa ordularının yardımiyle bu hareket bastırılmış, fakat söndürülememiştir. Mekke Şerifi, onlarla dâima mücadele etmiştir. Nihayet Birinci Cihan Harbi sonunda Hicaz Meliki eski Şerif Hüseyin'e karşı harekete geçtiler. Hicaz'ı, Mekke ve Medine'yi ellerine geçirerek Suudu Arabistan kırallığını kurdular, (1925).

Bu mezhep de eski şiddetini kaybetmiştir. Kendilerinden başkalarını Müslüman saymazlarken bugün tanımaktadırlar. 1936 da Yemenle yaptıkları andlaşmada Zeydiyye Mezhebini tanımakla bu işe başlamışlardır.

Mezheb Hanbelilikten bir çok şeyler almıştır. Hicaz'da, Necid'de hâkim dir. Hindistan'da da yayılmıştır. Türkistan'da, Hoken'de Vahhâbîler vardır. Her İslâm ülkesinde bir kaç Vahhâbî bulunur. Hindistan'da, Afrika'da Sudan'da Sumatra'da, yayılmıştır.

Vahhâbîlik ilk doğuşunda bid'at aleyhtarlığını temel prensib tutmuştur. Fakat bid'at aleyhinde bulunmak için Vahhâbî olmağa lüzum yok. İslâmda bid'atlara aslâ bir değer verilmez. Her zaman Hz. Peygamber bir çok Hadîslerinde Bid'atı kötülemiştir. İslâm ulemâsı bid'at aleyhinde bulunmuşlardır. Fakat bunlara rağmen asrı saadetten uzaklaştıkça bidatlar çoğalmışlardır. İnsanlar, nedense, bir çok bâtıl inançlara saplanmakta, geleneklerin, göreneklerin esîri olmakta. İslâm Dini Hz. Peygamber hayatta iken tamamlanmış, kemal bulmuş olduğundan ibadetler hususunda Peygamberin

---

bir heyet-i seyyie iktisab eylemişti. Elhâsıl İslâmiyetin ruh ve hayatı mün'adim olup arkada ruhsuz ve cansız merâsim-i zâhire'i diniyyeden ve zelilâne itikâdât-ı bâtıladan müteşekkil kuru bir heyûlâ terk etmişti. Şayet bu esnada Hz. Muhammed hayâta avdet etseydi, İslâmları mürtedler ve putperestler diye red ve tekfir edeceğine şüphe yoktu."

(İşte bu karanlık içinde Müslümanları temiz dine dâvet eden Abdulvahab'ın sesi yükselmiş, Vahabilik bu imiş)

Yeni Âlem-i İslâm Tercemesi, s. 28/29

17) Cevdet Paşa Târihinin VII. ve IX. cildlerinde Vehhabîlik hakkında geniş bilgi vardır.

yaptıklarından başka birşey yapmak bid'attır. Bu böyle olduğu halde Peygamberden sonra bid'atlar çıkmağa başlamıştır.

Ebû Derdâ "Peygamber kabrinden çıksa sizi tanımaz, ancak namazınız onun zamanındaki gibi" demiş. Evzâî buna şunu ilâve etmiş: "Peygamber, ya bugün ne der acaba?" İsa b. Yunus da: "Evzâî bizim zamanımıza yetişseydi de bir görseydi? demiş. Enes b. Mâlîk: "Lâ İlâhe illâllâh sözünden başka her şey Peygamber zamanındakinden değişti" demiş. (Ali Mahfûz, El-İbdâ' fî Madarri'l İbtidâ' s. 8)

Bilhassa ölüm, doğum, evlenme, düğün işlerine bir çok hurâfeler karışmıştır. Mezarlara adaklar, türbelerden meded ummak, dedelere mum yakmak muskalar, üfürükler, fal bakmak, bir çok şeyleri uğursuz saymak gibi nice hurâfeler almış yürümüştür. (Mısır'ın bir zâr âdeti vardır, ne çirkindir,) Bu hususta Câmiu'l-Ezher ulemâsından Şeyh Ali Mahfuz'un yukarıda adı geçen eserinde çok geniş bilgi vardır. Baştan sona bid'atlar hakkında yazılmış olan bu eserin Türkçeye çevrilmesini tavsiye ederim [18].

Dinde en kaçınılması gereken ve gayet güç birşey olan bir Müslümana kâfir damgası vurmaktır. Ulemâ, 99 küfre, bir îmana ihtimal olsa 99 u bırakıp o bir ihtimali alarak bir mümini îman dairesinin dışında bırakmamağa çalışırlar. İslâm Dininin usul ve kaidelerinin icabı budur. Bu böyle iken, Vahhâbîler her hata edeni kâfir saymakta ne kadar aşırı gitmişlerdir." Bin dinsize dindar demek, bir dindar olan kimsenin dinsizliğine kâil olmaktan evlâdır. Bir Müslümanın tekfiri cihetine gitmek o Müslümanın, o Lâ ilâhe illâllah diyen sahib-i îmanın âkibetini husrân-ı ebedîye mahkûm ve hayat ve mematta ahkâm-ı İslâmiyeden mahrum olduğuna hükmetmektir ki, bu hüküm gâyet hatarnâk bir meseledir.. Eş'arî son nefesinde şöyle demişti:" "Şahid olun, ben ehli kıbleden hiç bir kimseyi bir hatâ sebebiyle tekfir etmem." Ulemâ küfrün lüzumu değil, iltizamı küfürdür. demişlerdir. Netice küfürün lüzumu olsa dahi, sahibi iltizâm etmedikçe kâfir olmaz [19]."

18) Muhammed b. Ahmed Hıdır, Es'-Sünen vel-Mübtedeât el-Mütealika bil-Ezkâr ves-Salevât, (1934, Kahire) eserinde salât, zikir, oruç, hac vesaireye dair 380 bidatı çürütmekte, 130 mevzu hadisi ve hurafeyi ortadan kaldırmaktadır.

19) Haydarî Zâde İbrahim, Mezâhib ve Turuk-ı İslâmiyye Târihi, s. 109, sene 1335).

Senûsilik

Senûsî Şeyhi Muhammed b. Ali (1206–1276 H. / 1791–1859 M.) Cezayir'de doğmuştur. Afrika'da hükûmet kurmuş olan İdrisîler soyundandır. Nesebi Hz. Aliye varır. İslâm âlemini dolaşmış, Fas'da ve Ezher'de okumuştur. Mekke'de bulunmuştur. Mâlikî Mezhebindedir. İctihada taraftardır, Vahhâbîliğin tesirinde kalmıştır. O da çölde bir hareket yapmak istemiştir. O da bid'atlara düşmandır. bu bakımdan bir benzerlik vardır. Ancak tasavvufa bağlıdır, birbirilerini ihvân sayarlar. Mehdîlik nazariyesinden faydalanmıştır. Zâviyelere dayanan bir dînî devlet kurmuştur [20]. Oğlu Mehdî Sünûsî, Abdulhamîde karşı açıkça vaziyet almıştır. Hatta "Türklerle Hristiyanları bir ve aynı darbe ile parçalayacağım, demiştir [21]. O, baş olmak hevesindeydi. Sûdan Mehdisini duyunca: "O zavallı da kim oluyor? Eğer ben istersem Mehdi olabilirim!" demiş.

Senûsîlik bir mezhebden ziyade bir tarikat hâlini alarak yayılmıştır. Birinci Senûsî içtihada taraftardı. Bundan dolayı Muhammed Abdu onu (El-İslâm ve' n-Nasrâniyye) de öğer. Hocası Abdurrahman Uleyş ise onun ictihada taraftar olan fikirlerine tahammül edemiyerek onu dersinden kovmuştur.

Senûsîlik Osmanlı tarihinin son devirleriyle, Trablus Garb Harbile çok alâkadardır. Libya'da, Afrika'nın bazı yerlerinde yayılmıştır. Mezhebleri Mâlikîdir.

Son asırlarda Senûsîlik, Ticânîlik, Mîrganî tarikatları Afrika'da çok tutunmuştur. Ve bu tarikatlar Sünnî olan Müslümanlar arasında yayılmaktadır. Sebebi şu olsa gerek: İnsanlar esrarlı şeylere merak sardırıyorlar. Mechûliyet ve ibham insanların hayâlinde tatlı emeller hâlinde bir çok şeyler canlandırıyor. Umduklarını bulur gibi oluyorlar. Kuru Mezhep çerçevesi-

20) Muhammed Fuad Şükrü, Es-Senûsîye Dinün ve Devletün adlı bir eser yazmıştır.

21) Mehdî Senûsî, büyük Senûsî Muhammedin oğludur. Bu söz onundur, Yeni Âlem-i İslâm Tercemesi, s. 65. Trablus Garb Harbinde Senûsîler Türklerle işbirliği yaptılar. Senûsîlerin Dâîleri vardır. Hac mevsiminde Mekke'de propaganda yaparlar. Takvâ, zühd sahibidirler. Bir lokma, bir hırka derler. Fakat siyasete de karışırlardı. Nihayet bir devlet kurdular.

nin dışında tarikatların esrârı onlarca bu boşluğu dolduruyor. Her tarikatın kendine göre bir felsefesi var. Allaha giden yollar çok, diyorlar. Şia zaten kendine yeter derecede esrarla doludur. Başka esrarlı şeylere ihtiyaç duymuyor. kendi sırlariyle tatmin oluyor. Onun için bu tarikatlar Şîa arasında yayılmıyor.

Mehdi hakkında:

Mehdî akîdesi bilhassa Şia'da pek işlenmiştir. Mehdîlik İslâm târihinde bir çok kanlı hâdiselere sebep olmuştur. Fatimî Devleti Tunus'da kurulurken kurucusu Ubeydullahın mehdî olduğu iddia olunmuştur. Afrika'da Müvahhidler devleti hep mehdîlik nâmına kurulmuştur. Merînîler zamanında da Fas'da bir mehdî çıkmıştır. 700 H. senesinde Rîf'de bir mehdî çıkmış, kan dökülmesine sebep olmuştur. 1828 senesinde Senegal'de bir mehdî türemiş ve isyan çıkarmıştır. Yakın tarihin en kanlı vak'larını yaratan Mehdîlerden biri de Sudan Mehdîsi Muhammed Ahmed'dir. Hind'de Seyid Ahmed Mehdî çıkmış, İranda da Mirza Ali Muhammed b. Mirzâ Rıza (Bâb) adıyle Mehdîlik nâmına işe başlamıştır. Mehdilik nazariyesi Yahudîlikten gelmedir. Nüzül-ü İsa akîdesine de benzer. İbn-i Haldun Mukaddemesinde Mehdîlik hakkında geniş bilgi vardır.

Sudan Mehdisi Muhammed b, Abdullah: (? - 1885)

Mehdî hakkında hiç bir âyet bulunmadığı gibi bu hususta sahih hiçbir Hadis de yoktur. (Bak: Esne'l-Matâlib) Halbuki şimdiye kadar yüzlerce Mehdî türemiş, İslâmın başına belâ kesilmişlerdir [22]. Bunlardan biri de Sudan'da çıkan Mehdî Muhammed b. Abdullah'dır. Bazılarınca beklenen 12 nci İmam olarak ortaya atıldı. Adı Muhammed, babası Abdullah idi. Bu tesadüften faydalanmağı kaçırmadı, kendini Hz. Muhammede benzetti. Onun gibi risâlet sahibi olduğunu ileri sürdü. Etrafında toplananları cihada sürükledi, devletleri kendisiyle uğraştırdı, kan döktürdü.

Başlangıçta dinde ıslâhât, bozulan ahlâkı düzeltme adına mugalataya başlamıştı. Buna zemin müsâitti. Çünkü ahlâkı düzeltmeye gerçekten ihtiyaç vardı. "Sudan'da o zaman ahlâk o kadar bozulmuştu ki bazı kimseler kız yerine oğlanla resmen evlenirdi. Gelin odasına zifaf gecesi oğlan gelirdi.[23]"

22) Mehdî çıkıp insanları düzelteceğine dair halk arasında yaygın bir kanaat vardır. Şimdiye kadar çıkan Mehdîlerin hiç biri bu işi beceremedi Halk da bunun doğrusunu bir türlü anlamadı. Mehdî inancının felsefesini rahmetli Ömer Seyfettin kadar güzel yapan bir kimse görmedim. (Mehdî) adlı hikâyesinde bu inancı kendine mahsus tatlı buluşlariyle öyle güzel işlemiş ki, din kitapları bile bunu bu kadar güzel anlatamamıştır. O hikâyeyi dikkatle ve ibretle okumalarını okuyucularımdan dilerim, merhumun rahmetle anılmasına vesile olur.

23) Abbas Mahmud Akkâd, 20 inci Asırda İslâm, s. 139

Kadiyânilik

Mirza Gulâm Ahmed Kadiyânî (1835–1908) tarafından kurulmuştur. Mezhebin çıkmasında siyasî âmiller vardır. Şöyle ki: İslâm âleminde zaman zaman Mehdîler, Şeyhler türemiş, bunlar binlerce kişiyi arkasından sürüklemişti. Afrika'da Ticânî ve Senûsî, Sudanda Mîrgani ve Mehdî, Necid'de Vahhâbî, İran'da Bâb ve Bahâî son asırlarda böyle rol oynayanlardandı. Mehdîlik moda olmuştu. İran'da Bâb'dan sonra Sudan'da Mehdî çıkmıştı. Sudan Mehdîsi yıllarca İngilizlerin başına gâile olmuştu. Sudan Mehdisi rolünde olmak üzere İngilizler kendi adamlarından birini sahneye çıkardılar, çünkü bir Şeyh, esrarlı şeylere bürünen bir din adamı, Müslüman kitlelerini peşinden sürükliyebiliyordu. Sudan'daki mehdi, taraftarlarını ölüme sevk edecek bir derece kendine bağlamıştı. Bu çapta bir şeyhin nüfuzundan faydalanmak iyi bir siyasetti. Sonra, Hind'de türeyen bu mehdî, Hind'li Müslümanların Sudan Mehdisine uymalarını da önleyebilirdi. İşte Mirza Gulâm Ahmed böyle bir rol oynamıştır.

Evvelâ Mehdî, Mesih–i Muntazar[24] Dînî Müceddid olarak ortaya çıktı. Sonra (Hâtem'el–Nebiyyîn) kıraetinden Hz. Muhammedle risaletin bitmediğini iddia etti. Bu kendi peygamberliğine zemin hazırlamaktı. İncil, Tevrât ve Kur'an'dan parçalar alarak kendine nisbet ederdi. Kendisinin Mesih–i Mev'ud olduğunu da söyledi. Hulûle kânîdi. Mesîhin ve Kirişnânın ruhlarından yardım aldığını ileri sürmüştü. Cihada muhalifti. İngilizlere bu kadarı kâfiydi, Hind hâkimiyeti tehlikeden kurtulmuştu. Gulâm Ahmed'e uyan Müslümanlar İngilizlere silâh kullanmıyacaktı Cihad sözle olacaktı. Bu itibarla Sadr–ı Encümen–i Ahmediye, dinî irşada başladı. Kur'an terceemesinde (Etîullâhe ve Etîurrasûle ve ulil'emri minkun) âyetindeki (minkum) atılarak mutlak surette İngilizlere de itaat isteniyordu. Türklere karşı tutumu iyi değildi. Birinci Cihan Harbinde Türkler yenilince Kadyânîler âdeta bayram yaptılar!

Gulâm Ahmed'in ölümünden sonra taraftarları ikiye ayrıldılar. Oğlu Nureddin Mahmud halefî olmuştu. Babasının peygamberliğini ilân etti.,

24) Onlarca Hz. İsa Hindistan'da vefat etmiş ve Keşmire defin olunmuş imiş. Nüzul–u İsa akîdesinden faydalanmak istedi.

Kadyânilik bu zümrenin adı oldu. Muhammed Ali ve Hoca Kemâleddin gibi mutediller Gulâm Ahmedi sadece bir dinî müceddid tanıdılar. Bunlara Lâhûr kolu denir. Encümen-i İşâat-ı İslâm İngilizce neşriyat yaparak dini yayar. Avrupa ve Amerika'da İslâmı tanıtmada hizmetleri büyüktür. İngiltere'de Wooking Câmiîni inşa ettiler. Almanya'da da bir merkez vardır. Muhammed Ali'nin İngilizce Kur'an tercemesi meşhurdur. The Holy Kur'an. Kadyânî gurubunun da Londra'da Camii vardır. Mirza Beşîruddin liderleridir. Kadiyânîlik İslâm âleminde hoş karşılanmaz. Pakistan'da, Hind'de çokturlar. Mısırda, Suriye'de Afrika'da yayılıyorlar. Amerika'da ve Avrupa'da İslâmı yayıyorlar. Bir milyon kadardırlar. Pençab'da Lahur Kadiyânîlerin merkezidir.

Bâbilik, Bahâilik

Bâbîlik, Şirazlı Mirza Ali Muhammed (1821–1850) tarafından kurulmuştur. Bâb: Sofîlerce, hakikat-i İlâhiyyeyi öğrenme kapısı demektir. Sıfat-ı İlâhiyye kendisine hulûl edermiş. Bu konuda İmam-ı Mestûr, Mehdî, Mesih-î Mev'ud gibi gölgeli ifadeler kullanır. Ali Muhammed kendisini riyâziyete vermiş, saatlarca başı açık güneş altında dururmuş. Kerbelâya gitmiş, Şia ulemâsından tarikat esaslarını öğrenmiştir. Bâbın talebesinden olup Subh-ı Ezel nâmı alan Yahya Nuri, (ki Kıbrıs'a sürgün edilmiştir) ve Bahâullah adiyle anılan Mirza Hüseyin Ali Nuri (1892) ayni esasları işlemişlerdir. Kurratül'l-Ayn denen Zerrin Tac isimli Kazvinili bir Türk kızı, Bâbîlik uğrunda canını fedâ edenlerdendir. (Âlûsinin, onun hakkındaki sözleri lehtedir.)

Bâbîlik baştan bir tarikat hâlinde ortaya çıkmıştı, sonra dinî reform nâmı altında yeni inançlar ve yeni prensibler getirdi[25].

1 — Allah birdir, Ali Muhammed İlâhî nurun aksettiği âyinedir.

2 — Allah, varlıkları yedi sıfatla yaratmıştır: Kader, kaza, irâde, meşîet, izin, ecel ve kitap.

3 – 19 rakamı mukaddestir. (Vâhid) ve (vücud) kelimelerinin tutarı 19 dur. Sene 19 aydır. Her ay 19 gündür.

4 — Milleti 19 kişilik bir hey'et idare etmelidir.

5 — 19 gün oruc tutmak farzdır. Bunu 11–42 yaşları arasındakiler tutar,

6 — Abdest Müstahabdır, gusül farzdır. Sabah, öğle, akşam namazları vardır, 9 rekattır: Buna orta namaz denir. Zevâl vakti küçük, gönül istediği zaman Büyük namaz kılınır, Ayakta dua okuyup secde ederler. Kıbleleri Akâdır.

7 — 11 yaşından sonra evlenmek mecburidir. Nikâh eşlerin rızasiyle olur. İki kadınalmak câizdir. Boşanma mekruhtur. Dulların evlenmesi lâzımdır. Beş yaşından sonra çocuklar dövülebilir.

---

25) Bâbîlik bid'at değil, ayrı bir şeriattır. Şeriat-ı Muhammediyeden başka bir şeriattır."

İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, s. 175

8 — Tesettür yoktur. Bir erkek yabancı bir kadınla 28 kelimeyi geçmemek şartiyle konuşabilir.

9 — Seyahat ancak ticaret için yapılır.

10 — Hac, Bâbın doğduğu evi ziyarettir.

11 — İçki haramdır.

12 — Cemâatla Cuma namazı yoktur. Cenaze namazı vardır. Necis diye bir şey yoktur.

13 — Beyandan hergün 19 sayfa okumak şarttır.

14 — Sirkat ve zina cezalarından başka cezalar kaldırılmıştır.

15 — Ticaret ve fâiz serbesttir.

16 — Para cezaları ve bazı vergiler Beytul'adle toplanır.

Bunları Beyan adlı kitabında açıklar, Bu eser Arapça, Farsça basılmıştır.

Bâb bütün dinlerden bazı esaslar alarak bunları umumî bir din hâlinde yaymak istemiştir. Onlara göre Bahâîlik bütün dinleri neshetmiştir. Her şeyin bir kıyameti, yani sonu varmış. Bâb; Sümme inne Aleynâ Beyâneh, âyetine dayanarak El- Beyanı yazmış (x) Bahâullah da bunları işleyerek genişletmiştir. İnsanlar arasında sevgi ve saygı esasına dayanarak umumî bir barış sağlamak amacı gibi tatlı ümidlerle insanların duygularını okşayarak prensiplerini yaymağa çalışır. Kuru zühd, ruhbanlık yoktur. Çalışmak, san'at sahibi olmak lâzımdır. Dünya nimetlerinden faydalanmak, nimetlerin zevkını tatmak helâldır. Şefkat, merhamet, sevgi tavsiye eder. 1919 da Bren'de bir sulh konferansı yaptılar. Harb yaralarının sızladığı bir sırada sulhdan söz etmek, insanlara pek hoş gelir. Böyle fırsatlardan faydalanmasını bildiler. Beytül'adl adını verdikleri kurul ile idare olunurlar.

Bahâullahın Akdes adlı kitabı Bombay'da ve Petersburg'da basıldı. İkan, Kelimât-ı Firdevise, Işrâkât, Tecelliyât, Kelimât-ı Meknûne, Nur-'l-Ebhâ adlı eserleri de vardır.

Bahâullahın asıl adı Mirza Hüseyin Ali Nuri olup (1817-1892) Bâbın müridi idi. İrandaki Bâbî kavgalarında Bağdada kaçtı. Bâbîliği umumî bir din hâline sokup yaymağa çalıştı. Edirne'ye sürüldü Sonra Akkaya sürüldü ve orada öldü. Yerine oğlu Abbas halife kaldı. Dini yayan Abbas'tır. 1908 de meşrutiyetten sonra Mısır'a, Amerika'ya, Avrupa'ya gidip konferanslar verdi. Taraftar kazandı. İranda 150,000 Bahâî vardır. Hind'de, Mısırda, Suriye'de, Filistin'de ve diğer bazı yerlerde de Bâhâîler bulunur. Almanya'da Ştutgard'da dört bin Bahâî yaşar. Amerika'da 50 000 kadardırlar. Washing-

x) Mısırlı bilgin Abdurrahman Tâc bu kitabı Sorbun Üniversitesinde Doktora tezi olarak işleyip neşretti.

ton'da mâbetleri vardır. Şefkat ve merhamet dini, barış dini hâlinde görünüp insanları cezbetmeğe çalışır.

Muhammed İkbâle göre Bâhaîlik, Vahhâbîliğin tesiriyle çıkmış bir ıslâhatçılık hareketidir. Arap dinini ıslâh için İranlı bir sestir, diyor. Ve bunu İslâmî bir hareket sayıyor. Şüphesiz ki bu yanlıştır. Bahâîliğin doğuşuna bakarak böyle söylenmiştir [26].

Yeni Âlem–i İslâm yazarı da Bâbîliği İslâma bağlamaktadır. Vahhâbîlik hareketinin tesirlerinden bahsederken şöyle diyor: "Hattâ Bâbîlik tarîkatı bile akaidce Vahhâbîlikten çok uzak olmakla berbar, şüphesiz Vahhâbîlik hareketinin tesirini duymuştur [27]."

Bahâullahın Akdes kitabının Bombay'da ve Petersburg'da basılması dikkat edilmesi gereken bir meseledir. Zira Bahâîlik İslâm saflarında bir gedik açmak demekti. Onun için Ruslar Türkistan'da Bahâîliği mal bulmuş mağribi gibi kaptılar. Hind'de Seyid Ahmed, Bahâîliği yaydı. (Bu Seyid Ahmed ile Hindistan'ın yeni fikirli uyanık ulemâsından olan Seyid Ahmed Hânı birbirine karıştırmamalıdır.)

Bahâîler, Rusya'da AşkÂbâd'da bir merkez kurdular. Eski'den beri Türkistan'la İran arasında Sünnî, Şiî nizâı vardı. Şimdide Bahâîlik yüzünden yine bir tefrika baş göstermişti. İslâm saflarında parçalanma oluyordu. Bu, düşmanların işine yarayan bir şeydi. Hindistan'da Bahâîliğin yayılması İslâm âlemiyle araya bir hoşnudsuzluk sokmak demekti. Bu da İngilizlerin işine yarıyordu. Onun için Bahâîliğin yayılması işlerine pek yaradı.

Bahâiliğin genel başkanı demek olan Veliyyül–Emir Şevk–ı Rabbânî tarafından yazılan Bahâîlerin Dini adlı risâlede((1950, İstanbul Tab'ı) Müslümanlar ve Hıristiyanlar Şiilikten doğan bu dinin inkişafının ilk merhalelerinde mahiyeti meçhul garîb bir fırka, zaman zaman türeyip batan Asiyâî mezheplerden biri veya İslâmiyetin bir dalı nazariyle bakmışlardır. (sayfa 2) demekle bunun Şiilikten doğma olduğu itiraf edilmiştir.

Bahâîlik bir dünya devleti peşinde koşmaktadır.: "Bahâîliğin derpiş ettiği dünya idarî nizamı merkezinin temelleri Hafya'da atılmaktadır x." Şimdi bu sistemin temelleri Bahâîlerin seçtikleri millî ve mahallî meclisler tarafından atılmaktadır. Ruhânî Mahfil adını taşıyan bu meclisler ileride büyük Adalet Evi nâmı altında kurulacak olan Dünya Meclisine zemin hazırlamaktadır. Ayni eserde 88 memlakette teşkilâtları olduğunu iddia ederler. Tek bir dünya devleti kurmak teşebbüsündedirler.

---

26) Bak: Muhammed İkbal, The Reconstruetion of Religions Thought in İslâm. Arapça Tercemesi, s. 175)

27) Ali Rıza Seyfi Tercemesi, s. C 33

x) Adı geçen buroşür, sayfa 2

III. B ö l ü m

İSLÂMİYETİN YAYILIŞI

Türkistan'da İslâmın Yayılması

Türkler ve İslâmiyet:

Kuteybe orduları kısa zamanda Türkistan'a dayandı. Hz. Osman zamanında Horasan alındı. Muaviye zamanında Horasan İslâm ordularına karargâh oldu. Oradan her tarafa ordular sevk olunuyordu. Mâverâünnehir baştan başa İslâm oldu. Türkistan ilim kaynağı idi. Buhârâ, Semerkand ulemâsı İslâm tarihine şeref verdiler. Buhârî, Tirmîzî, Neseî gibi muhaddisler, Zemahşeri gibi müfessirler, Yusuf Sekkâfî, Allâme Taftâzânî, Mebsut sahibi Serahsî, Nesefî, Ebû Mansur Mâtürîdî, Ebu Zeyd Belhî, Ebû Reyhan Bîrunî, İbn-i Sînâ ve daha nice sîmalar bu topraklarda yetişti.

Türklerin Müslümanlığı kabulü bidâyette ağır gitti ise de sonradan kitle hâlinde müslüman oldular.

Türkler müslüman olmakla yeni devre girdikleri gibi Müslümanlık da yeni bir devre girmiştir. Türkler Müslüman ordulariyle temasa geldiklerinde eski düşmanları olan Çinlilere karşı Müslümanları tutmuşlardır. Türk toplulukları yavaş yavaş Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Türklerin Müslüman oluşu çihan tarihinin çok önemli olayı olmuştur.

738 de Türkler, Arapların Horasan Valisi olan Nasr b. Seyyar ordularına karşı yenildiler, bunun üzerine Mâverâünnehir yani Sirderyâ ile Âmuderya arasındaki geniş ve zengin ülkeler İslâm İmparatorluğuna katılmış oldu. Fergana, Keşgar, Keşmir Müslümanların eline geçti. Böylece Araplar Çinlilerle karşı karşıya geldiler. 751 de Müslüman ordusu ile Çin ordusu Orta Asyanın göbeğinde Talas'ta karşılaştı. Türkler bu savaşta eski düşmanları Çinlilere karşı Araplardan yana oldular. Türk ordusunun yardımıyla Müslümanlar Çin ordusunu kesin bir yenilgiye uğrattılar. Çinliler Orta Asyadan atıldı. Türklerle Müslümanlar artık kader birliği yapıyordu. Türkler Müslü-

man olmağa başladılar. Nihayet tarihin mühim dönüm noktası geldi. Büyük Türk Kağânı Saltuk Buğra Hanın İslâmı kabul etmesiyle büyük Türk İmparatorluğu Müslüman oldu. (sene 955)

Türkler, Mâverâünnehiri aşarak Horasan ve İran taraflarına yayılmışlar ve İslâm âleminin liderliğini almışlardır. Tolun Oğlu Ahmed Mısır'da, Ihşîd Oğlu Muhammed'de Suriye'ye birer devlet kurdular. Bunların ikisi de Türktür. Hânedan ve ordunun başları Türktür. Volga Bulgarları 900 yılında Müslümanlığı kabul etmiş Türklerdir. Asıl Türklerin İslâma candan sarılmaları, Türk İmparatorluğunun başında bulunan Karahanlı Hânedanının İslâmı resmen kabul etmesiyle olmuştur. Ondan sonra Türkler, İranlılar gibi İslâm topluluğuna tamamiyle katılmışlar ve az zaman sonra bu dinin başına geçmişler, Halifeyi himâyeleri altına almışlardır. Selçuklu Hânedanının temsil ettiği Türk İmparatorluğu, Orta Asya ile Arabistan adasına uzanmıştır. İslâmı boğmağa çalışan Bizansa ve Sünnîliği bozma emelinde olan Fâtimîlere darbeyi indirmiştir.

Abbasî Halifesi Kâsım, Bağdad'da Selçuklu Türk Hükümdarı Tuğrul Bey adına hutbe okutarak (1055) Türk Hükümdarı himâyesinde olduğunu itiraf ve ilân etmiştir. Türkler İslâm Dünyasının efendisidirler. Karahanlılar birinciliği Selçûkîlere devir ettiler. Gazneliler ise Afganistana ve Hindistana hâkim oldular.

Tuğrul Bey Halifeyi Şii Buveyhilerin elinden kurtardı.

Selçuk İmparatorluğundan sonra İslâmın hâmisi olmak vasfı, Osmanlı Türklerine geçti. Onlar da bu şerefli vazifeyi gereği gibi yaptılar.

Çin'de İslâmiyet:

Çin'de İslâmiyet 7 nci Yüzyılda duyuldu. Çin Kralı, İslâm Devleti, kurulduğunu duyunca, ticaret yollarına hâkim olan yeni Arap Devletine 650 de bir hey'et gönderdi. Bu hey'et Medine'ye geldi. Hz. Osman da 651 de Çin'e bir hey'et gönderdi. Böylelikle Çin'le, İslâmın bidâyetinde daha münasebetler başladı. Emevîlerin baskısından kaçan Zeydîler 750 yılında Çin'e yerleştiler. 751 de Araplar Çin ordusunu yenerek Türkistan'dan Çin'e doğru ilerlediler ve Çinlileri Türkistan'dan kovdular. 757 de Abbasîler, çoğu Uygur Türklerinden ve Müslümanlardan mürekkeb dört bin kişilik bir orduyu, Çin'e gönderdiler. Bu ordudakiler Çin kadınlariyle evlendiler, Çin içlerinde yerleşip kaldılar. Arap tâcirlerinden de Çin içlerinde yerleşip kalanlar oldu. Zaman zaman tâcirler ve askeler hep bu yolda Çin'e yerleşip kaldılar. Müslümanların Çinlilerle kara ve deniz ticaretleri arttı. Bununla beraber yerli Çin halkından Müslümanlığı kabul edenler azdı. Moğollar devrine kadar hal böyle devam etti.

Kubilây Han: (1260–1294) zamanında bir çok Müslüman işçiler, geniş Çin topraklarına hicret ettiler. Bilhassa Yonan bölgesine gittiler. Bu, Çin'de bir reaksiyon yaptı. Çinliler buna karşı geldiler. Sonra Müslümanlar yine Çin'e girmeğe başladılar. Bunun neticesi Çinlilerden bazıları müslüman olmağa başladılar. Müslümanlarla evlenmeler çoğaldı. Müslüman nüfusu süratle arttı. Müslüman olmuş Çinlilerin sayısı kabarık bir yekûn tutar.

Çinde Müslümanlar dâima azınlık hâlinde yaşadılar. Dışarıdan gelen Müslümanlar da kendilerini memleketin âdetlerine uydurdular. Kadınlar iş hayatına katılmıştır. Tesettür yoktur. Bugün Şanghay'da Müslüman Kadınlar Derneği kurulmuştur. Kadın haklarını korurlar, eşitlik isterler.

Çin'de Câmi'lerde minâre yoktur, domuz eti yasağına son derece riayet ederler. (Rahmetli Abdurreşit İbrahim'in Âlem-i İslâm eserinde Çin, Müslümanları hakkında geniş bilgi vardır.)

Çin'de Müslümanlar siyasî sahada büyük bir varlık gösteremediler. Mogollar zamanında Müslümanların büyük itibarı vardı. 1648 yılından 1896 yılına kadar müteaddid ayaklanmalar yaptılar. Bu ayaklanmalar sırasında bir çok müslümanın canına kıyıldı. 1870 de, Türkistan Emîri Yakup Beye güvenerek ayaklandılar ve muvaffak oldular. Yakup Beyin şöhreti İslâm Dünyasına yayıldı. Türk hükümeti kendisini takdir etti.

Çin Müslümanları, büyük İslâm merkezlerinden uzak bulunmaları dolayısiyle, eskidenberi İslâm kültürü oralarda zayıf kalmıştır. Vaktile Pekin Müftüsü İlyas Abdurrahman, İstanbula gelmiş, Halifeden Çin'e bir ilim hey'eti gönderilmesini istemişti. Bunun üzerine Ali Rıza ile Hâfız Hasan Çin'e gitmişler, 1907 yılında orada bir mektep açmışlardı. Son yıllarda Câmi-u'l-Ezher'de Çin'den epey talebe okumakta idi.

Çin müslümanları Hanefî Mezhebindedirler.

Hindistan'da ve Doğu Asya'da İslâmın Yayılışı:

Muhammed b. Kâsım, Emevîler zamanında 712 de Sind'i fethetti ve burası bir İslâm Vilâyeti hâline geldi.

986 de Gazneli Sebük Tekin Hind'e hücum etti. Oğlu Mahmud da onyedi defa Hind seferi yaptı ve orada İslâmı yaydı.

Bütün Uzak Doğuda olduğu gibi Hindistan'da İslâmı yayma hususunda Müslüman-Arap tâcirlerinin hizmeti büyük olmuştur. Hindistan'da İslâmiyet kökleşmiş ve parlak İslâm medeniyeti kurulmuştur. Meşhur âlim Bîrûnî Hind hakkında eser yazdı ve Müslümanların dikkat nazarını çekti. Bâbür Şah 1525 yılında Hindistan'a girdi. Ekber Şâh devri ise pek parlak geçti. Hind Türk İmparatorluğu devri parlak bir medeniyet meydana getirmiştir.

18 inci yüzyılda İngilizler Hindistan'ı istilâ ettiler. Nihayet Hindistan ve Pakistan nâmile iki Devlet hâlinde bağımsızlıklarına kavuştular [28]

Burma, (Birmanya), **Siyam** (Tayland), **Malaya**= Malezya'da İslâm:

Hind'de Müslümanlar siyasî hayatta mühim rol oynadılar. Halbuki Burma (Birmanya), Siyam (Tayland), Assâm, Malezya, Hindi Çinî gibi Uzak Doğu ülkelerinde azınlık hâlinde yaşayan Müslümanlar siyasî faaliyet gösteremediler. Malaya'da bu zengin ülkelerde İslâmın büyük çapta yayılması 1400 yılından sonra olmuştur. Gücerât ve Sumatra'dan giden Müslümanlar sâyesinde Uzak Doğunun bu kesimlerinde de Müslümanlık yayılmıştır., Malakalılar 15 inci Yüzyılda Müslüman olmağa başladılar. 1430 da sâhil halkı Müslüman oldu. İslâmın yayılması tedricen oldu. Macellan buraya geldiği zaman müslümanlarla karşılaştı.

Portekizliler 1511 de Malakayı işgal ettiler. Sonra İngilizler Yarım adayı aldılar. Malaya vilâyetleri, Müslüman Emirler ve Hâkimler sâyesinde bağımsızlıklarını kısmen korudular ve bugünkü Malazya birliğinin temeli oldular. Buralarda halkın yarısı müslümandır.

Güney Filipinler halkı 1500 yılından önce Müslümanlığı kabule başlamıştır.

Endonezya'da İslâm

Sumatra: Milâdî 7 nci Yüzyılda Arap tâcirleri Endonezya'ya ayak bastılar, Hindistan'a gidip gelirken Sumatra adasına da uğradılar. Sonra Güceratlı Bahârât tâcirleri de onları takip etti. Böylece 11 inci Yüzyılda buraya İslâmiyet girdi. Bu tâcirler, hem ticaret yaptılar, hem de dini yaydılar. Bu sâyede Endonezya'da İslâmiyet yayıldı. İslâma kılıç dini deyenler onun bir çok yerlerde nasıl yayıldığını görsünler. 1290 yılında Sumatra'da İslâm merkezi kuruldu. Müslümanlar oradan bütün sâhile yayıldılar ve diğer adalara geçtiler, Limanlara, iskelelere yerleştiler. Yerlilerin kızlariyle evlendiler. Onların dillerini öğrendiler, âdetlerini aldılar. Eşrafîyle tanıştılar. Köle satın aldılar, onları Müslüman yaptılar. Yerlilere sade ve basit bir surette İslâmı kabul ettirdiler. Bu tâcirlerin himmetiyle Müslüman olan sâhil halkı da Müslümanlığı memleket içlerine yaydılar. Endonezyalılar bidâyette kendi dilleriyle Müslüman oldular. 1640 yılından itibaren İslâmı gerçek şekilde öğrenmeğe başladılar. Ve İslâmiyet ondan sonra sür'atle yayıldı. Buraların İslâmlaşması böyle oldu. İbn-i Botuta 1345 yılında Sumatra'ya geldiğinde orada

28) Seyid Ahmed Han ve Emir Ali, Müslümanların Garb medeniyetini almalarını isteyenlerdir. Seyid Ahmed Han 19 uncu asırda Alîgara Üniversitesini kurdu, Haydarabâd'da Câmia-i Osmaniyye kuruldu. Leknev dînî bir Üniversite hâline kondu. Bunlar Hindistan'da bir uyanıklık meydana getirdi.

parlak bir İslâm Devleti buldu. 1550 yılında bütün Sumatra halkını Müslümanlığı kabul etmiş görüyoruz.

Cava'da ise Müslümanlık daha yavaş yayıldı. 1190 yılında Cava'da bir Emir Müslüman oldu ise de bunun tesiri az oldu. Burada Müslümanlık 14-üncü Yüzyılda yayılmağa başladı ve Müslümanlar burada dinlerini yaymak için çok emek ve gayret sarfettiler. 16 ncı Yüzyıla kadar İslâmın yayılışı hep devam etti.

Endonezya 1950 de bağımsızlığına kavuştu. (Bak, İslâm Devletleri bölümüne)

Balkanlarda ve Avrupadaki Müslümanlar

(10 milyon kadar tahmin olunur)

Yunanistan'da: 200.000 kadar Müslüman Batı Trakya'da yaşamaktadır. Müftüleri, vakıf idareleri, camâat teşkilâtları vardır.

Bulgaristan'da: Ekserisi Doburca, Deli Orman, Tunaboyu, Gerlova, Rodoplar semtlerinde olmak üzere 1.000.000 civarında Türk yaşar. 100.000 kadar pomak Müslüman vardır. Müftüleri, vakıf idareleri vardır. Sofya'da Başmüftü bulunur. Bin kadar Türk mektebi ve 1.500 de cami vardı. Türk mektepleri eski hüviyetinden çıkarılmıştır. 1950 de üç ay zarfında 250,000 Türkün Bulgaristan'dan Türkiye'ye tehcîri kararı çıkınca 160.000 Türk Anavatana geldi. Arazi ve emlâkları orada kaldı.

Romanya'da: Köstence, Mecidiye ve diğer semtlerde 200.000 kadar Türk vardı. Buralara Müslümanlığı ilk yayan Sarı Saltuk olmuştur. Anavatandan ayrılan bu parçadaki Türkler de, diğer Balkan Türkleri gibi, zaman zaman Türkiyeye göçmektedirler. 1934 yıllarında göçenler çok oldu. Hamdullah Suphi Tanrıöver Bükreş sefiri iken Müslüman Türklerle Gagavuzları da Türkkiyeye göç ettirmiştir.

Yugoslavya'da: Türk, Boşnak, Arnavud olmak üzere 3.000.000 kadar Müslüman vardır. Sarayevo Boşnakların merkezidir. Ulemâ hey'eti vardır. Reis-i Ulemâ Süleyman Kemurâ'dır. Üsküp, Türk âbideleriyle hâlâ dolu bir şehirdir. (Ne yazık ki 1963 deki depremde çoğu yıkıldı) Türkler buraları fethederken gerek Sırbiya'da ve gerekse Bulgaristan'da Bogomiller vardı. Bunlar temiz Hristiyan akîdesi üzere idiler. Kiliseye karşı dururlardı. Müslümanlık hürriyet ve müsâvât dini olduğundan onu seve seve kabul ettiler. Balkanlardaki müslümanların hepsi hanefîdirler. Buradaki Türkler azınlık hâlinde kalmış olup dinî, millî varlıklarını ağır şartlar altında devam ettirmektedirler.

Görülüyor ki, Tuna boylarında bugün binlerce Türk yaşamaktadır. Oralarda sayısız Türk eserleri vardır. İsmail Habîb Sevük Tunadan Batıya adlı

eserinde Tunadan ve Tuna boylarındaki eserlerimizden çok önemle bahsetmektedir. Vidin'de bir minare onu şöyle dile getirir:

"... Bir minare. Belli ki ezanları çana sığınmıştır. Fakat yine belli ki bu minareler, şahâdet parmakları gibi, bir şey isbatediyorlar. Vardık, bütün mâzi haykırıyor: Varız, onlara sor. Minare bana hiç bu kadar nurdan bir dua gibi görünmedi; gurbette minare yalnız din değil, milletmiş de."

"... Türk asıl büyük suyunu Tuna'da buldu. Tuna yalnız Türk değil, Türkün kudsiyetidir. Bugün bile Balkanların ötesinden ara sıra gelen muhacir kafilelerine bakın: Her ailenin en çok esirgeyip üzerine titrediği en kıymetli hazine ya bir desti veya bir mataradır. İçinde Tuna suyu olduğu için. Onu bütün ömrünce saklayacak. Tuna öz zemzemi. O koca nehir yalnız toprağın koynunda değil, içimizin derinliğinde akıyor; din gibi."

"Tuna kıyılarında hâlâ Türk var ve o hâlâ Türkçeyi dinliyor. Lâkin biz artık Tuna'dan ayrıldık. Ve onu yâdellere bıraktık, öyle mi? Hayat yalnız nefes almak değil, hayat yaşanılanla vardır; geçti sandığımızla diriyiz. Nehirden yalnız su akmaz, asıl tarih akar. Tuna'dan Türkü alınız, Tuna kupkurudur."

".. Biran önümdeki Tunayı unuttum. Ecdâdın Tuna için yakuttan selsebil gibi akan kanını seyrediyorum. Kandan daha yüksek hangi tapu senedi var? Tuna bizimdir"[29].

Arnavudluk'ta: 1.000.000 Müslüman vardır. Buradalarda Bektaşî Tarikatı yaygındır. Türkler burayı 1387 de aldı. 1620–1650 arasında 300.000 Arnavud müslüman oldu.

Kırım'da: Bir milyon kadar Müslüman vardı. II. Cihan Savaşından sonra Kırım halkı kitle halinde sürgün edildiler, Ukrayna'da da Müslümanlar vardır. Rusya'nın Avrupa kesiminde 4 milyon kadar tahmin olunurlar[30].

Polonya'da: 20.000 kadar Müslüman vardır. Varşova'da müftü bulunur. Eskidenberi Türklerle münasebetleri iyidir. Kur'an-ı Kerim lehçeye bundan

29) İsmail Habîb Sevük, Bizim Tuna, s. 42/43)

30) Viyana muhasarası sırasında geçen bir olay ne acıdır, ne ibret vericidir. Leh kralı imdada geliyor. Tuna üzerine bir köprü kurup geçecek. Tatar Hanı bu işe mani olmak üzere gönderilmiştir. Hem de 100 bin orduyla. Sâhilde yerleşen bir kişi, köprü üzerinden geçen bine bedeldir. Tatar Hanı ise eli kolu bağlı gibi geçenleri seyrediyor, gözlerinde hiyânet pırıltısı var gibi bakıyor. Ordunun imamı dayanamıyor:

— Han'um, şu bölük bölük geçen kâfiri kırdırsanız, artık gerisi munkatı' olmaz mı idi?

Kerim Hân çıkışırcasına:

— Behey efendi, bu Osmanlunun bize ettiğin bilmezsün, bırak burunları kırılsın! Heygidi bütün Türk, ayrı coğrafyada kendini ayrılmış sandı!

(İsmail Habîb Sevük, Tuna'dan Batıya)

400 yıl önce tercüme olunmuştur. Bu tefsirimsi bir tercemedir. 1758 de Cân Bozaki İbn-i Hacı Yakup terceme etmiştir.

Litvanya'da: 10,000 Müslüman vardır.

Finlandiya'da: 2.000 kadar Müslüman bulunur. Bunlar Kültürlü insanlardır. Cemâat teşkilâtları vardır. Mekteplerinde Türkçe okuturlar.

Macaristan'da:3.000 kadar Müslüman-Boşnak yaşar. Müsteşrık Abdulkerim Cermânus yeni Müslüman olanlardandır. Türkler Budapeşte'yi 1586 da aldılar.1687 de terk ederken 61 cami, 22 namazgâh, 10 Medrese bıraktılar. Her vardıkları yer gibi burayı da Türk eserleriyle donattılar. Orada Türklüğü hâlâ gül gibi yaşatan, Hristiyanların saygısını kazanan Gülbaba Tekkesi ziyaretgâhtır.

Gülbaba asırlardır Macaristan'da bizim hatıramızı tek başına yaşatan bir ölü. Merzifonlu bir Bektâşi imiş. Fatih zamanındanberi her gazada bulunmuş. Başına gül taktığından Gülbaba denmiş. Ünlü seyyahımız Evliyamızın beyanına göre Gülbaba burada ruhunu hakka teslim edince Süleyman Han namazında bulunmuş. Namazını zamanın Şeyhul'İslâmı Ebû Suûd Efendi kıldırmış.

"Merzifon'dan gelerek tuttu vatan" [31]

Üzerindeki türbe sekiz köşelidir. Osmanlı mimârisine göredir. İçinde bir levhada şu şiir yazılıdır.:

Bunda metfûn Gülbaba hazretleridir, dâima
Bülbül-âsâ zâiridir rûh-i pâk-i etkıyâ
Ana mânend-i hezâr âşık olur dil, çün odur
Gül gibi revnak fezây-ı fark-ı tâc-ı evliyâ
Reşk eder gül ana kim bir vakta olmaz munhasır,
Bülbülü bulur anın her demde bû-yı ihtidâ
Sâde züvvâri değil hem her hezâr-ı âşıkı.
Kande olsa verd-i lutfun şem eder subh u mesâ.
Gül Şeh-i ezhârdır, o padişah-ı kudsiyân
Andelib-i tâbii bulur dû âlemde safâ.
Bülbül-i hâmem dua eyler hemişe himmeti
Verd-i maksudin vechi Asafın etsun küşâ.
Andelib-i bende gânından Kemâli dâimâ
Feyziyâb-ı verd-i rûhâniyeti kılsun Hüda.

XVII. Yüzyılda Peşte'de yetişen bir şair olan Hısâlî de gönüller tahtında oturan Gülbabamız hakkındaki bir şiirinde, duygularını mısra'larla şöyle dile getiriyor:

31) Evliya Çelebi Seyahatnâmesi c. VI, s. 225

Hâdi-i râh-ı hüdâdır hemdemân-ı Gülbaba
Mazhar-ı sır-ı Hudâdır mahreman-ı Gülbaba
Kalb-i mahzunum açıldı gonçeveş diltenk iken
Özge câ-yı dilküşâdır âsitan-ı Gülbaba
Dâhil olan kurtulur endûh-u gamdan, güyâ
Abd-i mümin mülküdür dâru'l-emân'-ı Gülbaba
Asistânın secdegâh etmiştir abdâlân-ı Rûm
Kâbeveş yüz sürse tan mı tâliban-ı Gülbaba
Ey Hisâli hân-ı aşkullah ile toylar anı
Cân ile her kim olursa mihmân-ı Gülbaba.

Hısâlî

Gülbaba türbesi Macaristan'da Türklüğü yaşatan bir eser. Biz türbelere tapmayız. Fakat türbelerin hâtırasına saygı besleriz. Gülbaba, bir Bektaşî imiş. Bektaşîlik ordumuzun mânevîyatını besleyen bir teşekkül idi. Dillerden düşmeyen duaları şu idi:

Baş uryân, sine püryân, kılıç alkan
Kahrımız, kılıcımız düşmana ziyân
Kulluğumuz padişaha ayân
Allah, Allah, İllâllah
Üçler, Yediler, Kırklar
Gülbank-i Muhammedi
Nur-u Nebi, Kerem-i Ali
Pirimiz sultanımız Haci Bektâş Veli
Demine, devrânına hû diyelim hû.

Yahya Kemâl'in Akıncılarında tasvîr ettiği atlılar Tuna boylarına İslâmı götürenlerdir.

Avusturya'da: Bir miktar Boşnak Müslümanlar yaşar. Cemiyetleri vardır. Avrupa ve Amerika'da Müslümanlığı yaymak için çalışan Ahmedîler 1955 yılında Avusturya'da da bir Ahmedî İslâm Merkezî kurdular.

Almanya'da: Göçmen, mülteci, talebe, işçi gibi dışardan gelen Müslümanlar olduğu gibi mühtedi Almanların sayısı da günden güne çoğalmaktadır. Bunlar onbinin çok üstündedir. Berlin'de 1927 de bir cami yapılmıştır. Hamburg'da da cami vardır. Ahmedîlerin Almanya'da merkezi vardır. , Frankfurt'da Cami yaptılar. Ştutgard'da 4 bin Bahâî vardır. Almanlar arasında Müslüman olanlar çoğalıyor. Hamburg gibi şehirlerde Ahmedîler faaliyet gösteriyorlar. Münihte mülteci Müslümanlar çoktur.

Fransa'da: Talebe, mülteci, işçi, müstemleke halkı olmak üzere 300.000 Müslüman bulunur. Paris'te cami, Marsilya'da bir İslâm merkezi vardır.

Danimarka'da: Son yıllarda Danimarka'da da İslâmiyet yayılmaktadır. Bir râhib iken Kur'an'ı tedkik ederek Müslüman olan Abdüsselâm'ın irşadiyle 2.000 Danimarkalı Müslüman olmuş, muhtelif şehirlerde olmak üzere dört cami inşa edilmiştir.

Hollanda'da: İslâmiyet burada da yayılmaktadır. Ahmedîler 1947 de Lâhey'de bir İslâm merkezî kurdular. 1955 de bir cami yaptılar.

İsviçre'de: İslâm aileleri, talebeler, mülteciler çoktur. Ahmedîler 1948 de bir islâm merkezi kurdular.

İskandinavya'da Ahmedîler 1956 da İskandinavya'da da bir İslâm merkezi açtılar. İslâmı yaymak için neşriyet yapıyorlar.

İngiltere'de: Müslüman ülkelerle en çok işi olan İngiltere'de Muhtelif memleketlerden gelmiş 50.000 kadar Müslüman vardır. Müslüman olan İngiliz mühtedilerinin sayısı 5000 kadardır. Londa'da 4 cami vardır. Wooking camii en eski sayılır. Hoca Kemâleddin'in himmetiyle Lord Hedly 1913 de Müslüman oldu. Hâlid Childirik hususî İslâm mezarlığı ayırttı. Ahmedîler burada da faaliyet hâlindedirler, cami yaptılar. Kur'an-ı Kerimin İngilizce'ye pek çok tercemeleri vardır. M. Marmadok'un Kur'an tercemesi 1928 de Haydarâbâd Nizamı tarafından kendi hesabına bastırıldı. İslâmın yayılmasında bunların tesiri oluyor.

Kıbrıs'da: 120.000 Türk vardır. Mezhebleri Hanefîdir. Bir mikdar Bahâî de vardır.

Rodos'da 20,.000 Türk vardır. Bunlar da Hanefîdir.

Amerika'da Müslümanlar:

Gerek Kuzey ve gerekse Güney Amerika'da sayıları kesin olarak bilinmemekle beraber bir çok müslüman vardır. Bunların sayısı günden güne artmaktadır. Bunlar muhtelif tarihlerde Amerika'ya hicret etmiş müslümanlardır. Suriye, Lübnan, Mısır, Yemen, Afrika, Hind, İran, Türkiye, Arnavudluk, Rusya Müslümanlarından Amerika'ya gidip yerleşenler, orada İslâmiyeti de yaymışlardır. Bolşevik İhtilâlinden sonra olduğu gibi II. Cihan Harbinden sonra Rusya Türklerinden Amerika'ya göç artmıştır. Amerika'daki Müslümanların çoğu Sünnîdir. Şiî ve Dürzî olanlar da vardır. Ahmedîler burada da faaliyet göstermektedirler. Yer yer camiler yapılmaktadır.

Birleşik Amerika'da: New York, Kaliforniya, Ditroyet, Tolido, Şikago, Filadelfiya, Washington, Sanfransisko gibi şehirlerde İslâm merkezleri vardır. Washington, Ditroyet, Newyork, Tolido, ve Şikago başta olmak üzere Amerika'da da 12 cami vardır. Müslümanlar yer yer cemiyet kurarak birer İslâm merkezi meydana getirmektedirler. New-York'ta İslâm merkezi ve

cami vardır. Diğer şehirlerde de bulunan bu İslâm merkezleri İslâm Dinini tanıtma ve yayma hususunda güzel hizmetler görmektedirler. Amerikalılardan Müslüman olanlar vardır. İlk müslüman olan Amerikalı Muhammed İskenderdir. 1880 senesinde Müslüman olmuştur. Bu zat Manilâ'da sefir idi. İslâm dinini inceledi ve neticede Müslüman oldu. Müslümanlık hakkında konferanslar verirdi. Bu konferansların nâşiri, ön sözünde şöyle diyor:

"Şarka büyük bir ülkenin mümessili olarak gelmişti, şimdi de yurduna büyük bir akîdeyi taşıyarak dönüyor."

Amerikada Aila Muhammedin başkanlığında Zenci Müslümanlar artmaktadır.

Güney Amerika'nın Kuzeyindeki İngiliz, Fransız, ve Hollanda arasında bölünmüş olan Guyana'da 100.000 kadar müslüman vardır. Buraya Müslümanlık çoktan nurunu saçmıştır. Georgtown'da 1896 da bir cami yapılmıştır.

Antil Adalarında, Haiti, Jamayka'da, Trinidad ve Tobaco adalarında Müslümanlar vardır. Trınıdad'da 50 den fazla cami vardır. Bunların çoğu Hanefidir. Bir miktar da Ahmedî vardır.

Amerika'nın muhtelif bölgelerinde bulunan Müslümanların miktarını, takribi bir surette gösterelim:

Kuzey Amerika'da	:	80.000
Kanada'da	:	4.000
Brezilya'da	:	100.000
Arjantin'de	:	60.000
Kolombiya'da		1.000
Meksika'da	:	1.000
Guyana'da	:	100.000
Haiti Adasında	:	30.000
Jamayka Adasında	:	1.000
Trinidad Adasında	:	35.000

Bunlardan maadâ Küba, Şili, Peru, Bolivya, Kosterika, Panama, Paragvay, Uruguay'da da az miktarda da olsa Müslüman vardır.

Avusturalya'da: Muhtelif islâm ülkelerinden gitmiş Müslümanlar vardır. İngilizler ilk defa Efganistan'dan ve Hindistan'dan buraya işçi sıfatiyle Müslüman götürdüler. Bunların Çoğu orada yerleşip kaldı ve Müslümanlığı da yaydı. 1889 da Edlaid'da mescid için bir yer alınarak Avustralya'da ilk cami inşaasına başlandı. Avustralya'da ezân-ı Muhammedinin yükseldiği ilk cami budur. 1905 de Batı Avusturalya'da Perth'de bir cami yapıldı. Sidneyde Pakistan'lı Endonezya'lı, Lübnan'lı, Türkiye'li, Kıbrıs'lı ve Arnavud

Müslümanlar vardır. Avusturalya'daki Müslümanların sayısı 12.000 civarında tahmin olunmaktadır.

Avusturalya'nın doğusundaki *Fiji* adasında 20.000 kadar Müslüman vardır. Bunlar Hanefîdirler. Büyük Okyanustaki adaların diğer bazı kısmında Müslümanlar yaşamaktadır Soloman=Süleyman Adaları v.s. gibi. Buralarda Müslümanlık tâcirler, seyyahlar, iş aramağa gidenler sâyesinde yayılmaktadır.

Afrika'da İslâmın Yayılışı

Afrika'da İslâmın yayılışı üç devreye ayrılır:

I. — 638–1050 yılları arasında Kuzey Afrika'da yayıldı, Berberî isyanı ve Mağrib Emîrlerinin iç kavgaları yüzünden durakladı.

II. — Sonra yine hızlandı. Gâleye, Zengibar sâhillerine ve Sahrâ kabileleri arasına yayıldı, bu devrede Sûdan merkez idi.

III. — 1750 den bu yana — misyonerler Afrika'da faaliyete başlayınca Müslümanlar da uyandı, bilhassa tarikat şeyhlerinin (Kadirî, Şazelî, Ticânî, Senûsî) İslâmı yaymada mühim rolleri oldu. (Kadiriyye 12 inci asırda Abdülkadir Geylâni'nin kurduğu tarikattır. Afrika'ya 15 inci asırda girmiştir). Merkezleri Londra'da bulunan misyonerler cemiyeti, merkezi Roma'da bulunan Roma katolikleri, Afrika'da çok faaliyet gösteriyorlarsa da umdukları neticeyi alamıyorlar. Çünkü Hıristiyanlığın doğmatik esasları Afrika'lının ruhuna ve kalbine uygun gelmiyor. Misyonerler, siyasî istilâcılara yol açtıklarından bu da fena tesir bırakıyor. Teşkilâtları kuvvetli olan ve geniş imkânlardan faydalanan misyonerler Zenciler arasında Hristiyanlığı yaymağa muvaffak olamıyorlar. Halbuki İslâmiyet o imkânlara mâlik olmadığı halde, kendi dinamizmi sâyesinde kolayca yayılmaktadır. Bunun sebebi şudur: Sade ve kolay olan İslâmiyet Afrikalı'nın tabiatına uygun geliyor. Görüyor ki: İslâmiyet ahlâkı düzeltiyor, sihircilerden kurtarıyor, Afrika'da tahribat yapan içkiyi yasak ediyor, hayat seviyesini yükseltiyor, cemiyette kadına bir mevki veriyor, renk farkını kaldırıyor, eşidlik getiriyor. Bu din hoşuna gidiyor, ve Müslüman oluyor.

Müslümanlığı Afrika'da Şeyhler, tüccar ve göçmenler tanıtıp yaymaktadır. Ancak bunlar İslâmı kendileri de gereği gibi bilmediklerinden İslâmiyete burada bir çok hurafeler karışmaktadır. Halk cahildir. Mezheb ve tarikat kavgaları yaparlar, en basit mesele yüzünden birbirlerine girerler. Memleketlerinin yüksek menfaatlarını hedef tutan şuurlu davranışları yok gibidir. Şeyhlerin nüfuzu büyüktür, tarafdarları başkalarına saldırır. Ticânîlik ve Kadirî tarîkatı (mürîdiyye kolu) rekabet halindedir. Afrikalı esrârlı şeyleri sevdiğinden tasavvuf hoşuna gider.

Ticânilik:

Ticânîlik burada pek yaygındır. Bu tarikatın kurucusu Ebû Abbas Ahmedî Muhammed Muhtar b. Salim (1737–1815) baştan Şazelî idi. 40 yaşından sonra Ticânîliği kurdu. Bunda şeyhe tam teslimiyet esastır. Hükûmet idaresine karşı gelmezler. Şeyh buna karışmaz. Kimisi Hidiv Saîd Paşaya, kimisi Osmanlı Sultanına tâbi idi. Fakat şeyhe itaatta ortaklık olamaz. Şeyhe tâbi olmak ortaklık kabul etmez birşeydir. Bu Fransızların işine yaradı. Ara sıra Fransızlara da kafa tuttukları olmuştur.

Ticânî Cezayir'de doğdu, Mısır'da okudu. Ahmedîler İngiliz Sömürgeciliğine âlet olduğu gibi Ticânîler de Fransız sömürgecilerine âlet olmuştur. Buralarda şeyh her şeye hâkimdir. Her yerde tekkeler vardır. Ne yazıkki bazı şeyhler siyasete âlet olmuştur. Hariçte, Şimalî Afrika'da okuyan gençler şeyhlere karşı cephe almağa başlamışlardır. Şeyhlerin sonsuz nüfuzunu sarsıyorlar. Bazı cemiyetler kurmaktadırlar. Meselâ Ensaruddin Cemiyeti: Mâli, Moritanya, Gana, Nijerya, Kameron'da yayılmıştır. Fas, Libya, Irak, Kahire ve Hicaz'da burslu talebeler vardır. Bunlar aydın ve şuurlu bir dindarlık hareketi istiyorlar. Şeyhlerin Afrika'da İslâmı yayma hususunda hizmetleri inkâr olunamaz. Ancak bunlar İslâma bir hayatiyet veremiyorlar. Asrın ruhuna uygun bir anlayış gösteremiyorlar, zamanın icaplarını takdir edemiyorlar. Her yerde olduğu gibi Afrika'da da aydın din adamı istenmektedir.

Afrika'da bir çok İslâm devletleri vardır. Hattâ Bağımsız İslâm devletleri sayıca Afrika'da Asya'dan daha çoktur. Bunların bir kısmı bağımsızlıklarına yeni kavuşmuştur. Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas gibi eskidenberi İslâm yatağı olan ülkeler, Afrikanın Kuzey sahili boyunca sıralanmışlardır. Bunlardan sonra eskiden Fransız Batı Afrikası adıyle tanınan ve içinde 15 milyon Müslüman yaşıyan bölgeler gelir ki, bunların çoğu bağımsızlığını kazanmış birer devlettir. Artık Fransız Batı Afrikası diye bir şey kalmamıştır. Vaktiyle Fransızlar Afrika'nın Batı Kuzey kısmını işgal ettiklerinde burayı başlıca sekiz bölgeye ayırmışlardı:

1 — Moritanya, 2– Senegal,3 – Fransız Sudan'ı, 4 Guinea, 5– Yukarı Volta, 6 — Fildişi sahili, 7 – Dahomy, 8 – Nijer. Durumları hakkında az bilgimiz olan bu yerleri birazcık olsun tanımağa çalışalım.

1– *Moritanya*: Yeni kurulmuş bir İslâm Cumhuriyetidir. Müslümanlar çoğunluk halinde olup 725.000 civarındadır. Komşusu Fas Hükûmetiyle iyi münasebetler kurmuştur. Kültür bakımından Fas'dan faydalanmağa çalışmaktadır. (Bak: Bağımsız Müslümanlar Devletleri bölümü: 19 – Moritanya)

2– *Senegal*: Nüfusu 3.432.000 dir Halkın çoğu Müslümandır. Az mikdarda Hristiyan vardır. Yerli putperest dininde olanlar da hayli bulunur.

Müslümanlar Sünnîdir ve Mâlikî Mezhebindedirler. Lâik bir Cumhuriyettir. Cumhurbaşkanı Hristiyandır. Hükümet ve Meclis Başkanı Müslümandır. Demokratik bir nizam kurmak çabasındadırlar. Hükûmette Müslümanlar ve Hristiyanlar vazife almaktadır.

Senegal'da İslâmiyet 12 inci Yüzyılda yayılmağa başlamıştır.

Senegal'da tarîkatlar pek yaygındır. Şeyhlerin müslümanlar üzerinde nüfuzu çok fazladır. Tarikatın kurucusunu anma için senede üç gün tören yaparlar. Bu törene yarım milyon insan katılır. Kendilerine mahsus âyinler yaparlar. Batı Afrikanın bir çok yerlerinde olduğu gibi burada da Ticânîlik (Muhammed Muhtar b. Salim, 1737–1815) ve Kadirîlik (Abdukadir Geylâni, 1079–1186 M.) başta gelir. Kadiriyyenin Mürîdiyye kolu yaygındır. Tarîkatlar buraya çok eskiden girmiştir. Hattâ denebilir ki, İslâm buraya tasavvuf nâmiyle girmiştir. Tasavvufsuz Müslümanlık, evrâdsız Müslüman tanımazlar. Tasavvuf herşeye hâkimdir. Halk Şeyhlerin elindedir. Hurâfeler almış yürümüştür. İslâm Dininin sade kaidelerini, temiz ve duru esaslarını bilmezler. Mezheb ve tarîkat kavgaları eksik olmaz. Şeyhlerin nüfuzu yüzünden halk birbiriyle döğüşür, kavgalar olur, Her yerde tekkelere rastlanır. Şeyhler nüfuzunu kötüye kullanırlar. Hattâ Fransızlar, bazı şeyhleri kendi siyasetlerine âlet etmeğe muvaffak olmuşlardır. Ancak İslâmın bu hâlile de olsa orada yayılmasında tarîkatlar rol oynamıştır. Bu bölgenin ortasında Tömbuktu şehri bir İslâm merkezi vazifesini görmüştür, ora halkınca âdetâ ikinci Mekke'dir. Mali, Volta, Dâhomy, Nijerya gibi bölgelere İslâmiyet buradan yayılmıştır.

Yeni yetişen gençler tarikatlara ve tarikatçılara karşı cephe almışlardır[32]. Kuzey Afrika'ya tahsile giden bu gençler, yeni fikirler alarak

32) Müslümanlar arasında bir çok tarikatlar çıkmıştır. Tarikatların kendine mahsus bir dînî tefekkür tarzı vardır. Aralarında birçok başkalıklar bulunur. Sofiler: Allaha giden yollar mahlukatın nefsleri sayısıncadır, derler. Ancak akıl için de yol birdir derler.

Fransızlar, Fas'ı istilâ ederken Faslılar İdrisî tekkesinin direklerine sarılıp Delâil okumuşlar, Tunuslular Hızbü'l-Bahr okumuşlardı. Ruslar memleketi işgal ederken Buhara halkı, Nakşibend bizi korur demişlerdi. Bu sakat görüşler neden ileri geliyor? Kur'an-Kerim «Düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayın» emrini vermişken buna kulak asmamak neden? Bu sakat düşünceleri ortadan silmek gerektir. Atatürk Kastamonu nutkunda şöyle demektedir: "Bugün ilmin, fennin bütün şümulü ile medeniyetin açık ışığı altında filân veya falan şeyhin irşadı ile maddî ve manevî saadet arayacak kadar ibtidâî insanların Türkiye medenî camiasında mevcudiyetini aslâ kabul etmiyorum."

"Efendiler, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti, şeyhler, dervişler, müridler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve en hakikî tarikat, medeniyet tarikatıdır."

Türkiyemizde tarikatçılık kaldırılmıştır. Dışarlarda ise hâlâ yaşamaktadır. Abdurrahman Zeki, El-Muslimûn fil-Âlemi'l-Yevm eserinde (c. I, s. 55) Mısırda 56 tarikat ismi vermektedir. Sudanda da buna yakındır. Muhammed Abdülmün'ım Haffacı, Türâs-i Ruhî eserinde (s. 176–180) 99 tarikat ismi sayar. Shorter Encıyclopaedia of İslam, 300 kadar tarikat ismi vermektedir.

dönüyorlar. İslâmı temiz ve duru kaynağından almak istiyorlar, Selefiye Mezhebine temâyül gösteriyorlar. Ancak şeyhler nüfuzlarını kaybetmiş değildirler. Din hususunda olduğu gibi bir çok meselelerde de yine şeyhler yegâne merci'dirler. Halkı uyarmak için bazı dinî cemiyetler kurulmuştur. Ensaruddin cemiyeti bunlardan biridir. Bu cemiyet: Mali Moritanya, Guinea, Nijerya ve Kameron'da kurulmuştur. İslâm ülkelerine talebe gönderirler. Hattâ İsraile bile burslu talebe göndermişlerdir. (Bak: Bağımsız İslâm Devletleri Bölümü: 23–Senegal)

3– *Mali*: Nüfusu 4.300.000 olup bunun 2.192.000 kadarı Müslümandır. Yeni kurulmuş bir Cumhuriyettir. Hükûmet Başkanı ve Parlâmento Başkanı Müslümandır. Milletvekillerinin % 90 ı, Bakanların Hepsi Müslümandır. Burada çeşitli cereyanlar, hattâ sol temayüllü olanlar bile vardır. Tarîkatlar burada da pek yaygındır. Senegal için söylenenler burası için de söylenebilir. Maarif çok geridir. Kahire'ye talebe gönderiyorlar. Mâli Federal bir Cumhuriyettir. Fransız Sudan'ı bu birliğe dahildir. (Bak: Bağımsız İslâm Devletleri Bülömü: 16– Mâli)

4– *Guinea*: Nüfusu 2.800.000 olup Müslümanların miktarı % 60 nisbetindedir. Yeni kurulmuş bir Cumhuriyettir. Meclis Başkanı, Mebuslar, Vekiller müslümandırlar. Ahmedîler burada faaliyet göstermektedirler. (Bak: Bağımsız İslâm Devletleri Bölümü: 8– Guinea)

5– *Fildişi Sahili*: Nüfusu 3. 000.000 bunun yarısı Müslümandır. Kalan halk putperesttir. yerli dinlere tâbi'dir. Hükümet lâiktir.

6– *Yukarı Volta*: Nüfusu 4.000.000 olup % 40 ı Müslümandır. Lâik Cumhuriyettir.

7– *Dahomey*: Nüfusu 1.735.000 dir. Müslümanlar % 58 nisbetindedir. Hükûmet Cumhuriyettir. (Bak: Bağımsız İslâm Devletleri, 5– Dahomy

8– *Nijer*: Nüfusu 2.555.000 olup bunun % 60 ı Müslümandır. Burada Tavârık kabileleri kuvvetlidir. Hükûmet şekli Cumhuriyettir. Muhalefet lideri Müslümandır. (Bak: Bağımsız İslâm Devletleri, 20–Nijer)

Eskiden Fransa, İngiltere, Belçika ve başka Avrupa devletlerinin birer sömürgesi olan Afrika bölgeleri, Birleşmiş Milletler sâyesinde bağımsızlıklarına kavuşmakta ve ortaya yeni devletler çıkmaktadır. Bunları kısaca da olsa tanımağa devam edelim:

9– *Sierra Leone*: Batı Afrika sahillerindeki bu bölgenin nüfusu 2.200, 000 dir. Müslümanlar 1.250.000 kadardır. Kuzey ve Doğu kesimlerindeki Müslümanların miktarı kesin olarak bilinmiyorsa da batı bölgede Müslüman lar % 60 nisbetindedir. Çoğu Sünnîdir ve Mâlikî Mezhebindedirler. Ticânî ve Kadirî tarikatları burada da yaygındır. Şeyhlerin nüfuzu büyüktür. Bura-

ya göçüp yerleşmiş olan Lübnanlı ve arap Müslümanlardan Şia Mezhebinde olanlar vardır. Bir kaç sene evvel Pakistan'dan gelen Kadyânîler ve Ahmedîler Freetown şehrinde bir merkez kurdular, diğer bir çok bölgelerde de şubeler açtılar. Bunların baş merkezi Bo şehridir. Ancak bunlar Mirza Gulâm Ahmed'in Mehdi olduğunu iddia ettiklerinden Sünnîler arasında bu iş rağbet görmemiş, halk onlardan soğumuştur. Kadiyânî ve Ahmediler bir kaç yerde mektep açtılar. Bo şehrindeki lise bunlardan biridir. Buralarda İslâmı iyi bilen aydın ve uyanık din âlimlerine çok ihtiyaç vardır.(Bak: Bağımsız İslâm Devletleri 24- Seirra Leone)

10- *Liberya*: Nüfusu 2.500.000 dır. Müslümanların sayısı 700.000 kadardır. Buradaki müşlümanların hâli de diğerlerinden farklı değildir. Ticânî ve Kadirî tarîkatları burada da yaygındır. Halk şeyhlerin nüfuzu altındadır.

11- *Nijerya*: Nüfusu 40.000.000 olup bunun 22.600.000 kadarı Müslümandır. Nüfusunun yarısından çoğu Müslüman olan ülkede Müslümanlar hiç bir yerden yardım görmeden çalışmakta ve Müslümanlığı yaymağa uğraşmaktadırlar. Halbuki merkezi Londra'da bulunan Misyonerler Cemiyeti, merkezi Roma'da bulunan Roma Katolik Hey'etleri, buralarda planlı bir surette çalışmaktadırlar.

Memleket üç bölgeye ayrılır. Kuzey bölge 21 milyondur. Burası Bir islâm ülkesidir, Başvekil ve Vekiller Müslümandırlar.

Doğu bölge: 10 milyondur. Müslümanlar burada azdır. Batı bölge: 9 milyondur. 2/3 Müslümandır.

Buraya İslâmiyet Hicretin IV. Yüzyılında girmiştir. Arapca biraz yayılmıştır. Yerliler XIII. Yüzyılda Müslüman olmağa başlamıştır. 1841 de misyonerler buralara gelip okul açtılar. Öğrencileri Hristiyan yaptılar. Müslümanlar 1952 de bir İslâm okulu açtılar. Uyanmağa başladılar. Din âlimlerinin müctehid olmasını istiyorlar. Müslümanlığı Kitaptan ve Sünnetten almalıyız, diyorlar. Yoksa başkasının yettiği bir köre benzeriz, bir uçuruma düşeriz. (Bak: Bağımsız İslâm Devletleri, 21- Nijerya)

12- *Çâd*: Afrikanın göbeğinde bulunan bu ülke: Sudan ve Libya'ya komşudur. Nüfusu 2.600.000 dir. İslâmiyet buralara Hicretin II. Yüzyılında Sudan'dan gelen Müslüman tâcirler vasıtasiyle girmeğe başlamıştır. Fakat asıl yayılma Milâdî 13 üncü asırda olmuştur. Burada da tarîkatlar yaygındır. (Bak: Bağımsız İslâm Devletleri: 4 - Çâd)

13- *Kameron*: Nüfusu 3. 187.000 dir. İslâmiyet buraya da Hicretin I. yüzyılında girmeğe başlamıştır. (Bak: Bağımsız İslâm Devletleri 11-Kameron)

İslâmiyet Afrika'nın Güneyine doğru da nurunu salmaktadır. Kap'da, Basutoland'da Transüvalde'de Müslümanlar vardır. (Mısır Müftüsü Mer-

hum Muhammed Abdu'nun Transüval Müslümanlarının sorularına verdiği cevaplar Transüval fetvası diye anılır. Vaktiyle şapka giymeyi, Hristiyanların kestiklerini yemeği sormuşlardı. Abdu'nun verdiği müsbet cevaplar, mutaassıb ulemâ tarafından tenkid edilmişti)

14- *Rodezyâ* (Rodesia) ve *Nyosland*: Nüfusu 6.480.000 olup bunun 1.5 milyonu Müslümandır. Buralarda Müslümanlık, Asyalı göçmenler sayesinde yerleşmiştir. Hindistan'dan, Malaya'dan gelen göçmenlerin çoğu ticaretle meşguldür. Yerliler bunların arasına iş arama maksadiyle gelirler, sonra Müslüman olurlar. Okul ve cami yapmaktadırlar. Resmî dil İngilizcedir.

Nyosland'da 2 milyon ahalinin % 4 ü müslümandır. Burada Müslüman okulu yoktur. Misyonerler okul açmışlardır.

15- *Mozambik*: Nüfusu 5.732.000 dir. Müslümanlar sâhil boyunda yaşamakta olup sayıları 730.000 kadardır. Müslümanların Afrikanın Doğu sâhillerine gelişi şöyle olmuştur. Emevî Halifelerinden Abdulmelik zamanında (685-705 /M.) Şia Mezhebinde olan Umman halkı ayaklandı. Hükûmet kuvvetlerine mağlup olunca Afrika'nın Doğu sâhillerine kaçtılar. İşte buralara Müslümanlık böylece yerleşmiş oldu. Şia Mezhebinde olan bu halk, 10. Yüzyılda Şâfiî Mezhebini kabullendi. Eskiden bu sâhil boyuna Zengibar denirdi. Bugün ise yalnız adanın adı Zengibar olarak kalmıştır.

16- *Zengibar* sâhile yakın adadır. Resmî mezhep Haricidir. Şâfiî Mezhebinde olanlar da vardır. Bir miktar İsmaili Mezhebinde olanlar da bulunur. (Bak: Bağımsız İslâm Devletleri:[33] - Zengibar)

17- *Tanganika*: Nüfusu 7.943.000 dir. Müslümanların sayısı 2.600.000 dir. Burada Müslüman halkı pek fakirdir ve geri kalmıştır. Tahsil yapmış kimse yok gibidir. En acısı, din adamları misyonerlere âlet oluyorlar. İhtiyaç saikiyle böyle kötü duruma düşüyorlar! Ahlâk buralarda pek bozuktur. Sömürgeciler onları her bakımdan yıpratmışlar: Fâhişeleri, Müslüman kadınları arasından tedarik ediyorlar. Cehâlet denen yüzkarası onların da yüzünü kara etmektedir. Buralarda Müslüman okulu nâmına birşey yoktur. Misyonerler ise boyuna okul açıyorlar. Müslüman çocukları Hristiyan okullarına gidiyorlar. Müslümanlara Hükümette vazife de vermiyorlar. Bu yüzden tanassur hâdiseleri de vukubulmaktadır.

Burada müslümanlar Şâfiî Mezhebindedirler. Bir miktar Harîcî ve İsmailî vardır. 30.000 kadar Yahudi de bulunur.

Dârüs'selâm şehrinde 3 Şâfiî, 2 İsmâilî, 1 Haricî camii vardır. Burada bir de Ağa Han Lisesi yapılmıştır.

18- *Uganda*: Hattıüstüvâda, Nilin başında bulunan bir ülkedir. Sudan, Kongo, Tanganika ile komşudur. Nüfüsü 5.678.900 dir. Bunun 1.358.000 Müslümandır. Burada 100.000 kadar ecnebi, Hindli ve Pakistanlı vardır.

Bir ziraat memleketidir. Yağmurları çok boldur. Madence zengindir. Onun için sömürgecilerin tama'ını çekmiştir.

Müslümanlık buraya 1819 da Zengibarlı bir tâcir vasıtasiyle girmiştir. Misyonerler ise 1877 de gelmeğe başlamışlar ve arkalarından da sömürgeler burayı istilâ etmişlerdir. Stanli'nin 1878 de Uganda Kralının merkezinden İngiltere Hristiyanlarına yazdığı mektup misyonerleri buralara koşuşmağa ve faaliyet göstermeğe teşvik etmiştir. Misyoner teşkilâtları, buralarda okul açmakta, hastahaneler yapmakta, bedavâ ilaç dağıtmaktadırlar. İngiltere, Fransa, Kanada, Birleşik Amerika misyonerleri maddî yardımda bulunmaktadırlar. İdare ve öğretim işlerinden Müslümanlar mahrumdur. Müslümanlar sayıca da azınlıktadırlar, fakirdirler. İsmailîler eskiden zengindi, ticaret ellerinde idi. Fakat tahsil görmediklerinden, ticareti de başkalarına kaptırdılar.

Burada da Müslümanların din adamları kültürsüzdür. Halbuki misyonerler kültürlü adamlar gönderip Hristiyanlığı yaymağa çalışmaktadırlar. Onların karşısında durabilecek aydın ve uyanık din adamlarına şiddetle ihtiyaç vardır. Merkezî Hükûmette Müslüman memur yoktur. Çünkü idare işlerini yapabilecek tahsilli müslüman bulmak güç. Müslümanlardan yalnız. iki Üniversite mezunu var. 103 Mabustan ancak üçü Müslümandır. Tek bir Müslüman doktor, mühendis, avukat, hâkim, hastabakıcı, zabit yoktur.

Araplar buralarda köle ticareti yaparlar, yerlileri köle diye satarlarmış. Bu sebeple Avrupalılara İslâm aleyhinde bulunmağa koz vermişler. Halbuki İslâm'da böyle köle ticareti diye bir şey yoktur.

Uganda 1962 de bağımsızlığına kavuştu.

19– *Kenya*: Nüfusu 6.150.000 olup bunun 1.160.000 Müslümandır. Çoğu Şâfiî Mezhebindedir. Bir miktar İsmaili de vardır.

20– *Somali*: Eskiden İngiliz Fransız ve İtalyanlar tarafından Sömürülmekte olan Somali, bugün bir İslâm Cumhuriyeti olmuştur. Burada 1.317.000 Müslüman yaşar. 1960 yılında bağımsızlığına kavuştu. (Bak: Bağımsız İslâm Devletleri: 25– Somali)

Somali'deki Müslümanlar da Şâfiî Mezhebindedirler.

21– *Eritre*: Nüfusu 1.204.000 olup bunun 639.000 Müslümandır. Habeşe tâbidir. İslâmiyet buraya Hicretin 1. Yüzyılında girdi. Osmanlı Türkleri burayı 1559 da almışlardı. Mekke Vilâyetine bağlı idi. Asırlarca Türklerin İdaresinde yaşadılar. Müslümanlar Mâlikî, Şâfiî ve Henefî Mezhebindedirler. 4 asır bir Türk Vilâyeti olarak yaşayan bu ülkeyi İtalyanlar 1885 de işgal ettiler. II. Cihan Harbinden sonra Habeşistan'a tâbi bir vilâyet oldu.

22– *Madagaskar*: Bu büyük adanın Nüfusu 5.174.500 olup Müslümanların sayısı 1.135,.000 dir. Burada da Müslümanlar geri kalmıştır. Bir çok yerlerde cami, okul diye birşey yoktur. Din hurâfelerle, yerli âdetlerle karışık bir hal almıştır. Hattâ eski putperestlik kalıntıları Müslümanlar arasında

hâlâ yaşamaktadır. Meselâ Allah'a ve Peygamber'e niyaz ederken hayır ve şer tanrıları tanıdıkları Zanahari ve Anfatrâye de niyaz ederlermiş. Bunlar hep eski bâtıl inançların kalıntılarıdır. Bura Müslümanları hakkında çok enteresan bilgi veren Şekîb Arslan, şu garîb âdetlerini anlatıyor: Ramazanda oruç tutmazlarmış. Fakat Ramazan için kendilerince, büyük şenlikler yaparlarmış. Ramazanda güneş doğmadan önce köy meydanlarında toplanırlar, daire şeklinde halka olurlarmış. Erkekler içerek oynarlarmış. Kadınlar ise ellerini çırparak türkü söylerlermiş Sihirbazlar halka ortasında dönerek alayı idare ederlermiş. Halkadakiler hep bir ağızdan Allahu Ekber diyerek yüksek sesle tekbir alırlarmış. (Ş. Arslan, Hazır'ül-âlem'il-İslâmi, c. III, s. 136, Kahire)

Halk içkiye pek düşkündür. Sünnet olmağa çok önem verirler ve şenlikler yaparlar. Ölünün göğsüne ölü kâğıdı koyup mezarına onunla defnederler. bu âdet oraya Mekke'den gelen biri tarafından sokulmuş. (Bir çok yerlerde bu âdet vardır!) İslâmiyet burada bir çok yerli âdetlerle, gelenek ve göreneklerle karışıktır.

Afrika'daki Bağımsız İslâm Devletleri şunlardır:

1 – Cezayir
2 – Çad
1 – Dahomy
4 – Fas
5 – Guinea
6 – Kameron
7 – Libya
8 – Mali
9 – Mısır
10 – Moritanya
11 – Nijer
12 – Nijerya
13 – Senegal
14 – Sierra Leone
15 – Somali
16 – Sudan
17 – Tunus
18 – Zengibar

Bunlardan başka bağımsızlığına henüz kavuşmayan ve azınlık hâlinde Müslümanlar yaşayan bölgeler de vardır.: Gambiya, Liberya, Fildişi Kıyısı, Yukarı Volta, Kongo, Basutoland, Rodesia, Nyosland, Mozambik, Madagaskar, Tanganika, Uganda, Eritre, Habeşistan gibi.

IV. B ö l ü m

BAĞIMSIZ İSLÂM DEVLETLERİ

1 – *Afganistan*:

İran'ın doğusuna, Pakistan'ın batıkuzeyine düşer.

Yüzölçümü : 650.000 Km. Kare.
Nüfusu : 14.000.000 dur. Bunun 13.800.000 Müslümandır. nisbet % 99 dur.
Hükûmet : Krallıktır, Bakanlarkurulunu Kral tayin eder.
Başkenti : Kâbil'dir. Herât, Celâl Âbâd, Feyzâbâd şehirleri vardır.

Arazi dağlıktır, havası kurudur, yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer.

İktisadî durum : Halkın % 82 si ziraatle meşguldür. Harice kuru meyve, yün, deri satar. Dışarıdan her nevi mamûlât, makine alır.

Resmî dil : Farsça'dır. Halk yerli lehçeyle konuşur. Kuzey semtlerinde Türk halkı türkçe konuşur. İslâmiyet buraya 641 M. yılında Suriye ve Irak'tan gelen kervanlar vasıtasiyle girmeğe başlamıştır.

962–1186 yılları arasında buraya Gaznelîler hâkim olmuştur. Sonraları çeşidli idareler geçmiştir. 1338 H. 1922 M senesinden itibaren merhum Emânullah Hanın sayesinde İstiklâlini kazanmıştır. Hâlen Zâhir Şah Kraldır.

2 – *Arnavudluk*:

Adriyatik sahillerinde Yunanistan ile Yugoslavya arasına düşer.

Yüzölçümü : 27.538 Km. Karedir.
Nüfusu : 1.452.100 dür. Müslümanlar 1.016.020 olup nisbet % 69 dur.
Hükûmet : Cumhuriyettir.
Başkenti : Tiran'dır.

Arazi dağlıktır. Halk ziraatle, havyan bakıcılıkla meşguldür.

Dil : Arnavudcadır. Türkçe konuşanlar vardır. İslâmiyet buralara 13 üncü Yüzyılda girmiştir. 1467 yılından itibaren Osmanlı Devleti topraklarına dahil olmuştur. Birinci Cihan Harbinden sonra Ahmed Zogonun idaresinde müstakil Krallık olmuştur. 1 Şubat 1925 de Cumhuriyet olmuş, Ahmed Zogo Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Hâlen halk cumhuriyetidir. Başkanları Enver Hocadır. Komünist blokuna dahil ülkelerdendir.

3 - *Cezayir:*

Cezayir : Kuzey Afrika'da Tunus ile Fas arasındadır.
Yüzölçümü : 2.204.864 Km. Karedir.
Nüfusu : 11 milyondur. Bunun 10 milyonu Müslüman olup % 90 nibetindedir.
Hükûmet : Cumhuriyettir.
Başkenti : Cezayir şehridir.
Arazi : Kuzey tarafları zengin ve verimlidir. Güney ise çöldür. Yazlar sıcak geçer. Meyvecilik hayvancılık iyidir. Petrol da bulunmuştur.

Resmî dil : Arapçadır. Okullarda Fransızca da okunur. İslâmiyet buraya 24 H. yılında girmiştir. Bir çok devletler kurulmuştur. Oruc Bey, Barbaros Hayreddin paşa Cezayir tarihinde unutulmaz nâm bırakmışlardır. Endülüs'den kovulan müslümanları gemileriyle taşıyıp kurtaranlar onlardır. Cezayir Osmanlıların bir eyâleti idi. 1831 yılına kadar Osmanlı idaresi devam etti. O tarihte Fransızlar işgal etti. Çetin mücadelelerden sonra 1962 yılında istiklâline kavuştu. Bu istiklâl uğrunda bir milyon kadar şehid verdi.
Ahmed b. Bellâ Cumhurbaşkanıdır.

4 - Çad:

Çad: : Afrika ortasındadır, Libya'nın güneyine düşer.
Yüzölçümü : 1.247.000 Km karedir.
Nüfusu : 2.600.010 dür. Bunun 1.435.000'i Müslümandır. nisbet % 60 dır.
Hükûmet : Cumhuriyettir.
Başkenti : Fort Lamy şehridir.
Arazi : Kuzey tarafları çöldür, sıcaktır. Güney kesimleri ormanlıktır. Çad gölü büyüktür. Pamuk, buğday, pirinç yetişir. Hayvancılık ileridir.

Resmî dil : Fransızcadır. Halk Sudan dilince konuşur, Arapça da konuşanlar vardır. Hicretin birinci yüzyılında Sudan'dan gelen tâcirler vasıtasiyle İslâmiyet buraya girmiştir. Avrupalıların sömürgecilik devrinde burası da sömürge idi. Nihayet Birleşmiş milletler sâyesinde burası da istik-

lâlini aldı. 9 Aralık 1958 de Çâd Birliğini teşkileden ülkeler birleştiklerini ilân ettiler. 1 Nisanda istiklâle kavuştular.

5 - *Dahomey*:

Afrika'nın Güneybatısında Nijerya'nın batı tarafında bulunur.

Yüzölçümü : 115.700 Km. karedir.

Nüfusu : 1.735.000 dir. 982.000'i Müslümandır. Nisbet % 58 dir.

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkendi : Porto Novo'dur.

Arazi : Verimlidir. Havası rutubetlidir. Kuzey kesimleri bataklıktır. Hurma, Zeytin, Kahve, Pamuk, Portakal vesaire yetişir.

Resmî dil : Fransızcadır. Halk yerli lehçelerle konuşur. İslâmiyet buralara Kuzeyden gelen Berberî tâcirler ve misafirler sâyesinde Hicretin Yüzüncü yılında girmeğe başlamıştır. Mahallî reislerin idaresinde yaşamışlardır. 1858 de Sömürgeciler işgal etmiştir. 1 Ağustos 1958 de bağımsızlığını kazandı. 1960 da Birleşmiş Milletlere girdi.

6 - *Endonezya*:

Pasifik, Hind Denizlerindeki bir çok adalardan meydana gelmiştir.:

Yüzölçümü : 1.904.000 Km. karedir.

Nüfusu : 95 milyondur. Bunun 86 milyonu Müslüman olup nisbet % 90 dır.

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkenti : Cakarta şehridir.

Arazi : Sumatra, Cava, Borneo gibi büyük adalarla binlerce küçük adadan müteşekkildir. Yağmurlar boldur. Ormanlar çoktur. Her taraf yeşilliklerle örtülüdür. Madence zengindir. Ziraat verimlidir. Çok kauçuk yetişir.

Dil : Endonezya dilidir. Malaya diline benzer. Lâtin alfabesile yazarlar. İslâmiyet buralara Arap ve Hindli Müslüman tâcirler vasıtasile XI. Yüzyılda girmiştir. Yerli kabîlelerin idaresinde yaşamışlardır. Hollandalılar burayı 1610 yılında işgal etmişler, üç asırdan fazla buraya hükmetmişlerdir. Nihayet 1949 yılında istiklâline kavuştu. Hâlihazırda Cumhurbaşkanı Ahmed Sukarno'dur.

7 - *Fas (Merakeş-Mağrib)*:

Kuzey Afrikanın Batısında Atlantik Sâhilindedir.

Yüzölçümü : 446.579 Km. karedir.

Nüfusu : 11.600.000 dir. Bunun 11 milyonu Müslüman olup nisbet % 95 dir.

Hükûmet : Krallıktır, Parlamentosu vardır.

Başkenti : Rabât'tır. Kazablanka, Merakeş, Fas, Tatvan büyük şehirlerindendir. Havası mûtedildir. Halk ziraat ve hayvancılıkla geçinirler. Madence zengindir. Fosfat, demir, kurşun, çinko, kömür, petrol, vardır.

Dil : Arapça'dır. Okullarda Fransızca da okunur. İslâmiyet Hicretin 24 üncü yılında girmiştir. Burada muhtelif İslâm Hükûmetleri kurulmuştur.(İdrisîler, Muvahhidler, Murâbitler, Merînîler gibi.) Osmanlı Devleti buralara kadar uzanmıştı. Fas Osmanlı Hükûmetinin bir cüz'i idi. Fransızlar işgal etti ise de 1956 da istiklâline kavuştu. Birleşmiş Milletlerde üyedir. Hâli hazırda Kral, Hasandır.

8 – *Guinea: (Afrikanın Batısındadır)*

Yüzölçümü : 310.000 Km.karedir.

Nüfusu : 2.800.000 dir. Bunun 1.581.000'i Müslümandır. Nisbet % 60 dır.

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkendi : Konakry'dir.

Arazi : Sâhil kesimlerinde yağmurlar çok boldur. Muz, pirinç, kahve, ceviz çok yetişir. Demir, alomin çıkar.

Dili : Yerli kabile dilleri vardır. Fransızca ve İngilizce konuşulur. İslâmiyet buraya Fas yoluyla girmiştir. Fas ve Cezayir hükümdarları idaresinde yaşamıştır. XVI. Yüzyılda Avrupa sömürgecileri işgal etmiştir. 1958 de istiklâlini kazandı.

9 – *Irak:*

Asyanın güney kesimindedir.

Yüzölçümü : 452.000 Km. karedir.

Nüfusu : 6.638.109 dur. Bunun 6.156.000'i Müslüman olup nisbet % 94 dür.

Başkenti : Bağdad'dır.

: Basra, Kûfe, Necef, Musul büyük şehirlerdendir. Arazinin bir kısmı verimlidir. Yazı sıcak, kışı soğuk geçer. Ahali ziraatla meşguldür. Petrolca zengindir.

Dili : Resmî dil Arapçadır. Türkçe ve kürdçe konuşulan yerler vardır. Hz. Peygamber zamanında 632 M de bazı Iraklılar Müslüman olmuştur. Hicretin 12 nci yılında Irak fethi başlamıştır. Abbasîler zamanın-

da Irak hem hilâfet, hem de kültür merkezi idi. 656 H. de Hülâgü orduları Abbasî hilâfetine son verdi. I. Cihan Harbinde Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak Krallık oldu. 1958 de Abdulkerim Kasım liderliğinde ihtilâl yapılarak Cumhuriyet ilân olundu. 1962 de ikinci bir ihtilâl ile Kasım öldürülerek General Ârif yeni bir Hükûmet kurdu.

10 – *İran :*

Kuzeyinde Rusya, Kazvin Denizi, güneyinde Basra körfezi bulunur. Afganistan, Pakistan, Türkiye ve Irakla komşudur.

Yüzölçümü : 1.621.866 Km. karedir.

Nüfusu : 20.644.821 dir. Müslümanların sayısı 19 300,600 olup nisbet % 98 dir.

Hükûmet : Kırallıktır, Parlâmento vardır.

Başkenti : Tahrandır.

Tebriz, İsfahan, Meşhed, Şirâz mühim şehirlerindendir. Petrolca çok zengindir. Demir, kömür, bakır madenleri çıkar. Dağlık ve çöllüktür. Halk ziraatla meşguldür.

Resmî dil : Farsça'dır. Türkler Türkçe konuşur. İslâmiyet Hicretin 14 üncü yılında girmiştir. İran İslâm tarihinde mühim roller oynamıştır. İslâm medeniyetine hizmet eden sîmalar yetiştirmiştir. Hâlen Muhammed Rıza Şah Pehlevî Kıraldır.

11 – *Kamerun:*

Afrika'nın güneybatısındadır.

Yüzölçümü : 465.000 Km. karedir.

Nüfusu : 3.187.000 dir. Bunun 1.685.000'i Müslüman olup nisbet % 55 dir.

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkendi : Yaunda olup büyük limanı vardır.

Arazi : Bir kısmı dağlık olup sık ormanlarla kaplıdır. Ahâli ziraatla meşguldür. Altın, gümüş, demir çıkar. Harice kakao, kauçuk, hindistan cevizi, kahve, muz çıkarır.

Dili : Bir çok yerli lehçeler vardır. İngilizce, Fransızca konuşulur. Arapça bilenler de vardır. İslâmiyet Hicretin 1. yüzyılında girmeğe başlamıştır. XV. Yüzyılda Portekizliler işgal etmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren Fransızların ve İngilizlerin idaresinde Avrupa ticaretinin merkezi hâline gelmiştir. 1960 yılında Fransa'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanmıştır. Birleşmiş milletler üyesidir.

12 – *Küveyt:*

Arap Yarımadasının güneydoğusuna düşer.

Yüzölçümü : 51.800 Km. karedir.

Nüfusu : 300.100 olup bunun 300.000'i Müslümandır. Nisbet % 99 dur.

Hükûmet : Şeyhliktir.

Başkenti : Küveyt şehridir.

Arazi : Çöllerden ibaret olup yazın sıcak, kışın soğuktur. Petrolca çok zengindir.

Dili : Arapçadır. İslâmiyet buraya Hicretin 16 ncı yılında girmiştir. Hâlen şeyhliktir. 1961 de İngiltereden ayrılıp müstakil olmuştur.

13 – *Libya:*

Kuzey Afrika'da Mısır'la Tunus arasındadır.

Yüzölçümü : 1.759.540 Km. karedir.

Nüfusu : 1.300.000 dir. Bunun 1.287.000 Müslümandır ki nisbet % 99 dur.

Hükûmet : Krallıktır.

Başkenti : Bingazi'dir. Trablusgarb ikinci gelir.

Arazi : Sâhil kesimleri ziraata elverişli olup güney kesimleri çöldür.

Dili : Arapça'dır. İslâmiyet Hicretin I. Yüzyılında girmiştir.Uzun yıllar, Mısır, Sudan veya Mağrib hükûmetlerine tâbi olmuştur. Sonra Osmanlı İmparatorluğuna dahil olmuş, 1911 de İtalya işgal etmiş, II. Cihan Harbinden sonra müstakil krallık olmuştur. Hâlen İdris Senûsî Kraldır.

14 – *Lübnan:*

Akdeniz sâhilinde bulunur.

Yüzölçümü : 10.170 Km. karedir.

Nüfusu : 1.450.000 olup bunun 828.000'i Müslümandır ki, nisbet % 57 dir.

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkenti : Beyruttur. Saydâ, Ba'lebek, Trablus meşhur şehirlerindendir.

Arazi : Sâhil boyunca uzanır, yüksek dağlar bulunur. Ziraat ve bahçecilik yapılır.

Dil : Arapça'dır. Arapların bir kısmı Hıristiyandır. 1918 de Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak bağımsız hükûmet hâline geldi. Hâlen Cumhurbaşkanı Hristiyan, Başvekil Müslümandır.

15 – *Malaya :*

Güneydoğu Asya'da bir yarımadadır.

Yüzölçümü : 131.923 Km. karedir.

Nüfusu : 6.815.000 olup bunun 3.500.000'i Müslümandır. Nisbet % 51 dir.

Hükûmet : 11 Vilâyetten müteşekkil bir birliktir. (Johor, Malaka bölgeleri)

Başkenti : Kualalampur'dur.

Arazi : Dağlarla kaplıdır. Ormanlar çoktur. Yağmurlar boldur. Havası mûtedildir. Ahali ziraatla, balık avcılığıyla geçinir. Dışarı kauçuk kereste, tütün satar.

Resmî Dil : İngilizcedir. Ahali mahallî lehçeyle konuşur. İslâmiyet buralara XII. Yüzyılda Arap ve Hindli Müslüman tâcirler vasıytasiyle girmiştir. Yerli Müslüman hâkimlerin idaresinde idiler. 1881 de İngiltere ile yapılan bir anlaşma ile istiklâllerini kaybedip İngiliz idaresine girdiler. 1957 de tekrar istiklâle kavuştular. Hâlihazırda hükümdar Sultan Abdurrahman Tungu'dur. Vekiller Hey'eti ve Parlamento vardır. 1963 de Malezya Birliği adı altında yeni bir hükûmet kuruldu. Buna Malaya, Singapur, Savarak, Bronei ve Kuzey Borneo katıldılar. Devletin resmi dini İslâmdır. Başkan Müslümandır.

16 – *Maldiv :*

Hind okyanusunda Seylanın güneyinde bulunan bir kısım adalar topluluğudur.

Yüzölçümü : 298 Km. karedir.

Nüfusu : 100.000 olup hepsi Müslümandır.

Başkenti : Male şehridir.

Arazi : 2.000 kadar Mercan adalarından ibarettir. Yağmurları boldur. Ahali ziraatle ve balıkçılıkla geçinir.

Resmî Dil : İngilizce ise de ahali mahallî lehçeyle konuşurlar. İalâmiyet buralara Hicretin 82 nci yılından itibaren Irak'dan gelen Müslüman tâcirler sâyesinde girmiştir.

Hükûmet : Sultanlıktır. Hâlen Muhammed Emin Ferid Sultandır.

17 - *Mali:*

Afrika'nın batısındadır.

Yüzölçümü : 1.195.000 Km. Kare.

Nüfusu : 4.300.000 olup Müslümanların adedi 2.193.000 dir. Nisbet % 60 dır.

Hükûmet : Federal birliktir, Cumhuriyettir.

Başkendi : Bamako şehridir.

Arazi : Çöllerden ibarettir, ahali ziraatle meşguldür.

Dil : Arapça ve Fransızca konuşulur. Yerli lehceler vardır. Küçük Vilâyetler birleşerek 1959 da Mâli Birliğini kurmuşlardır. Hükûmet Cumhuriyettir.

18 - *Mısır: Birleşik Arap Cumhuriyeti:*

Afrika'nın Kuzeyindedir.

Yüzölçümü : 995.300 Km. kare

Nüfusu : 25.400.000 dir. Bunun 23.200.000 müslüman olup nisbet % 92 dir.

Hükümet : Cumhuriyettir.

Başkenti : Kahire'dir.İskendireye, Tanta, Demenhur, Âsyot, Süveyş, Portsaid, İsmailiyye mühim şehirlerindendir.

Arazi : Nil Vâdisi gayet verimlidir. Yazlar sıcak, kışlar mûtedildir. Yağmurlar azdır. Ahali ziraatla meşguldür. Pamuğu gayet makbuldür. Süveyş Kanalı mühim gelir sağlar.

Dil : Arapçadır. İslâmiyet Hicretin 23 üncü yılında girmiştir. İslâm tarihinde çok mühim yer tutar. Bir çok kuvvetli hükümetler kurulmuştur. İslâm medeniyetine hizmetleri büyüktür. Ezher Camii meşhurdur. Yavuz Sultan Selim zamanındanberi Osmanlı İmparatorluğuna tâbi idi. Mehmet Ali, Osmanlılara karşı koyarak Hidivlik unvaniyle mümtaz bir eyâlet oldu. 1952 de Cumhuriyet ilân edildi.

19 - *Moritanya:*

Batı Afrika'dadır, Kuzeyinde Cezayir, Güneyinde Senegal, doğusunda Sudan ,Batısında Atlantik bulunur.

Yüzölçümü : 943.000 Km. kare

Nüfusu : 725.000 olup bunun 682.000'i Müslümandır., Nisbet % 94

Hükûmet Cumhuriyettir.

Başkenti : Novakşot'dır.

Arazi : Ziraata elverişlidir. Harice zamk satar.

Dil : Arapça ve Fransızca'dır. İslâmiyet I. Yüzyılda Fas'dan gelen Müslümanlar sâyesinde buraya girmiştir. Fas'a tâbi bir vilâyet iken Avrupalıların işgaline uğramıştır. 1958 de Fransa'dan ayrılarak İstiklâline kavuştu: Birleşmiş Milletlere üyedir.

20 – *Nijer:*

Afrikanın batı kesimine düşer.

Yüzölçümü : 1.279.000 Km. Kare.

Nüfusu : 2.555.000 olup Müslümanların sayısı 1.533.000 dir. Nisbet % 60 dır.

Başkendi : Niamey'dir.

Arazi : Nigar nehri kıyıları gayet mahsuldardır. Ahali ziraatle meşguldür, zamk ihracatı yapar.

Dil : Fransızca ve Arapça konuşulur. Halk yerli lehçelerle konuşur İslâmiyet Hicrî II. Yüzyılda buralara gelen Müslüman misafirler sayesinde girmiştir. 1958 de Fransız sömürgesi olmaktan kurtulup istiklâlini kazandı.

21 – *Nijerya:*

Batı Afrika'da Nijer Nehrinin aşağı kesimindedir.

Yüzölçümü : 922.113 Km. kare.

Nüfusu : 40.000.000 olup Müslümanlar 22.600.000 dir. Nisbet % 65 dir.

Hükûmet : Müstakil Birliktir.

Başkenti : Lagos'tır.

Arazi : Dağlıktır. Halk ziraatla geçinir. Hindistan cevizi, pamuk yetişir.

Resmî Dil : İngilizcedir. Halk yerli lehçeyle konuşur. Arapça da bilenler vardır. İslâmiyet buraya Hicrî IV ve V Yüzyıllarda Arap göçmenler vasıtasiyle girmiştir. Ancak yerli kabîleler Müslümanlığı XIII. Yüzyılın başında kabul etmişlerdir. Müslüman çoğunluğu Kuzey kesiminde yaşarlar ki, reisleri Hacı Sır Ahmed Bilo'dur.

Nijerya 1960 yılında İngiliz sömürgesi olmaktan çıkıp istiklâline kavuştu. Başvekili Ebû Bekir Bilo'dur.

22 – *Pakistan:*

Asya'nın Güney kesimine düşer.
Yüzölçümü : 1.014.024 Km. kare.
Nüfusu : 93.801.556 olup Müslümanlar 86.526.551 dir. Nisbet % 88 dir.
Hükûmet : Cumhuriyettir.
Başkenti : Karaşi'dir. Lâhor, Şaver, Haydarâbâd, büyük şehirlerindendir.
Arazi : Kuzey kesimleri dağlık, orta kesimleri ovalıktır. Yeryer yeşil ormanlara rastlanır. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Ahali ziraatle meşguldür. Pamuk, çay, yün, deri satar.
Resmî Dil : İngilizcedir[33]. Ordu ve Pengal dilleri halkın dilidir. İslâmiyet buralara Hicrî 60–70 yıllarında girmiştir. 1848 de İngiliz hâkimiyetine girdiler. 1947 de Hindistan'dan ayrılarak müstakil Pakistan Devleti kuruldu. Muhammed Cinnah'ın ve Şair İkbal'in Pakistan Devletinin kuruluşuna hizmetleri büyük olmuştur. General Muhammed Eyup Han Cumhurbaşkanıdır. Parlamento vardır.

23 – *Senegal:*

Afrika'nın Batı kesimine düşer.
Yüzölçümü : 197.161.Km. karedir.
Nüfusu : 3.432.000 olup Müslümanların adedi 3.059.000 dir. Nisbet % 90 dır.
Hükûmet : Cumhuriyettir.
Başkendi Dakar'dır.
Arazi : Kuzey kesimleri alçaktır, hava sıcak ve rutubetlidir. Ahali ziraatla meşguldür. Mısır, pirinç, patates, buğday, pamuk yetişir.
Resmî Dil : Fransızca'dır. Halk yerli dilleri konuşur. İngilizce ve İspanyolca da kullanılır. Senegal yerli hâkimlerin idaresinde iken XV. Yüzyılda Portekizliler burada ticaret merkezleri kurdu, sonra 1626 da Fransızlar girip yerleşti. 1958 de Fransız sömürgesi olmaktan çıkıp müstakil devlet oldu. Cumhurbaşkanı Hristiyandır.

24 – *Sierra Leone*: (Seralyon)

Afrika'nın Batı sahillerindedir.
Yüzölçümü : 80.000 Km. kare
Nüfusu : 2.200.000 olup bunun 1. 250.000 Müslümandır. Nisbet % 56

33) Nüfusca en büyük olan bir islâm devletinde resmî dilin İngilizce olması hazin değil mi?

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkenti : Freetown'dır·

Arazi : Yarımadalardan müteşekkil olup yağmurları boldur. Halk ziraatla meşguldür. Demir, elmas, kahve, kakao ihraç eder.

Resmî Dil : İngilizcedir. Halk mahallî lehçelerle konuşur. İslâmiyet buraya Hicrî XIII. Yüzyılda girdi. Gelen işçiler İslâmı yaydı. İngilizler burayı 1787 de işgal etmişlerdir. 1961 de istiklâlini aldı, Birleşmiş Milletlere üye oldu.

25 – *Somali*:

Afrikanın doğusunda Aden Körfezi yanındadır.

Yüzölçümü : 535.000 Km. kare.

Nüfusu : 1.330.000.bunun 1.317.000 Müslümandır. Nisbet % 99

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkenti : Mogadişo'dır.

Havası fazla sıcaktır. Yazın sâhil boyunda yağmurlar boldur. Halk ziraatla meşguldür. Harice muz, şeker, pamuk satar.

Dil : Somalice ve Arapça konuşulur. İslâmiyet Hicretin I. Yüzyılında Arap tâcirler vasıtasiyle girmiştir. Sömürgecilik devrinde Somali İngiliz Fransız ve İtalyanlar arasında üç bölgeye bölünmüştü. 1960 yılında üç bölge birleşerek istiklalini kazandı.

26 – *Sudan*:

Afrika'nın kuzey kesimine düşer. Mısır, Kızıldeniz, Habeş, Kenye ve Uganda ile çevrilmiştir.

Yüzölçümü : 2.611.000 Km. kare.

Nüfusu : 11.390.000 olup bunun 10.100.000'i Müslümandır. Nisbet % 82 dir.

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkenti : Hartum şehridir. Ummuderman da meşhurdur.

Arazi : Nil kıyıları çok münbittir. Çöl ve ormanlık kesimleri vardır.

Resmî Dil : Arapça'dır, mahallî lehçeler vardır. İslâmiyet buraya Mısırın fethini müteakip Mısır'dan girmiştir. Asırlar boyunca İslâm Devletlerine tâbi olmuştur. İngilizler işgal etmişti. 1956 da müstakil Cumhuriyet oldu.

27 – *Suriye:*

Asya'nın batısında: Türkiye, Irak, İsrail, Lübnan ve Ürdün arasında bulunur.

Yüzölçümü : 170.637 Km. kare.

Nüfusu : 4.420.550 olup bunun 4. 018.000'i Müslümandır. Nisbet % 80 dir.

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkenti : Şam'dır. Haleb, Humus, Hamah, Lazkiye büyük şehirlerindendir.

Arazi : Büyük kısmı çöl olup, münbit kesimleri vardır. Halk ziraatla ve hayvancılıkla geçinir. Petrol, tuz, fosfat çıkar.

Dil : Arapça'dır. İslâmiyet Asr-ı Saadette girmiştir. Emevîlerin hükûmet merkezî Şam'dı. Şam İslâm medeniyetinde kültür merkezi olmuştur. Burada bir çok hükûmetler kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğundan 1918 de ayrıldı. Fransız işgalinde kaldı. II. Cihan Harbinden sonra müstakil oldu. Mısırla birleşti, 1961 de ayrıldı. Cumhuriyettir. 1949 ile 1962 arasında 9 defa ihtilâl olmuştur.

28 – *Suudî Arabistan:*

Arabistan Yarımadasının ortasındadır.

Yüzölçümü : 1.445.000 Km. kare.

Nüfusu : 8.500.000 olup bunun 8.450.000'i Müslümandır. Nisbet % 99 dur.

Hükûmet : Kırallıktır.

Başkenti : Riyad'dır. Mekke, Medine, İslâmın iki mübarek şehridir.

Arazi : Çöllerden ibarettir, bazı vâhalar bulunur. Büyük nehir yoktur. Hava sıcaktır. Halk eskiden beri ticaretle ve hayvancılıkla geçinir. Hac mevsimi alış veriş canlanır. Bugün memleketin başlıca gelir kaynağı petroldur. Melik İbn-i Suud Kıraldır.

29 – *Ürdün:*

Suriye, Suudi Arabistan, İsrail arasında bulunur.

Yüzölçümü : 108.000 Km. kare

Nüfusu 2.010.000 olup bunun 1.736.000 'i Müslümandır. Nisbet % 90 dır.

Başkenti : Amman'dır. Kudüs, Beyt'üllahm, Halilürrahman tarihî şehirlerdendir.

Hükûmet : Kırallıktır.

Arazi : Çoraktır. Küçük nehirler vardır. Halk ziraatla, bağcılık ve bahçecilikle geçinir. Fosfat çıkar.

Dil : Arapça'dır. İslâmiyet Hicretin 15 inci yılında girmiştir. 1916 da Şerif Hüseyin'in ayaklanmasına kadar Osmanlı İmparatorluğuna tabi'di. Şerif Hüseyin'in Oğlu Abdullahın başkanlığında İngiliz himâyesinde bir Emirlik hâline getirildi, sonra Kırallık oldu. Hâlen Melik Hüseyin Kıraldır.

30 - *Tunus:*

Afrikanın Kuzeyinde Libya ile Cezayir arasındadır.

Yüzölçümü : 125.000 Km. kare.

Nüfusu : 3.965.000 olup bunun 3.383.900'ü Müslümandır. Nisbet % 90

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkendi : Tunus şehridir.

Arazi : Kuzey kesimleri mahsuldardır. Yağmur azdır, hava sıcaktır. Halk ziraatla, balıkçılıkla geçinir. Fosfat, demir, bakır, çinko çıkar.

Dil : Arapça'dır. İslâmiyet buraya III. Halife Osman zamanında girmiştir. İlk İslâm Üniversitesi burada kurulmuştur. Cami-i Zeytune İslâm ilimleri kaynağı olmuştur. Uzun müddet Osmanlı İmparatorluğuna dahil idi. Sonra Fransız işgaline uğradı. 1956 da Fransa'dan ayrılarak müstakil Cumhuriyet oldu. Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'dır. (Bu Rakîbe).

31 - *Türkiye:*

Asya ve Avrupa kıt'alarında arazisi olan bir Devlettir.

Yüzölçümü 776.979 Km. kare.

Nüfusu : 30.000.000 olup bunun 29.500.000'i Müslümandır. Nisbet % 98 dir.

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkenti : Ankara'dır. İstanbul, Edirne, İzmir, Bursa, Eskişehir, Konya, Adana, İskenderun, Erzurum mühim şehirlerindendir

Arazi : Yüksek dağlar, münbit ovalar vardır. Halk ziraatla, hayvan bakıcılıkla meşguldür. Harice kuru mevye, tütün, deri, yün, tiftik, gümüş, kömür, halı ve ipek satar.

Dil : Türkçe'dir. Osmanlı İmparatorluğu tarihin en büyük bir devleti halinde uzun zaman yaşadı. Türkler İslâma büyük hizmetler ettiler. I. Cihan harbinden sonra memlekete düşmanlar saldırdı. Atatürk'ün

başkanlığında kurtuluş savaşı kazanıldı. 1923 de Cumhuriyet kuruldu. Cemâl Gürsel Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü Başvekildir.

32 - *Yemen:*

Arabistan Yarımadasının Güney kesimine düşer.

Yüzölçümü : 120.000 Km. kare.

Nüfusu : 5.510.000 olup bunun 5.500.000 Müslümandır. Nisbet % 99

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkenti : San'a'dır.

Arazi : Dağlıktır. 12.336 kadem yüksek tepeler vardır. Halk ziraatla, çobanlıkla geçinir. Harice deri ve kahve satar.

Dil : Arapça'dır. İslâmiyet buraya Hz. Peygamber zamanında girmiştir. Yemen, Osmanlı İmparatorluğuna tâbi'di. 1918 de ayrıldı. Zeydiye Mezhebindedirler. Krallarına imam denirdi. 1962 yılı Eylülünde imamlığa son verildi. Cumhuriyet ilân olundu.

33 - *Zengibar:*

Afrika'nın doğusundadır. Tanganika sahilleri açıklarında Hind Okyanusunda bir adadır.

Yüzölçümü : 2.720 Km. tutan iki adadır.

Nüfusu : 307.100 olup bunun 300.000 Müslümandır. Nisbet % 99 dur.

Hükûmet : Cumhuriyettir.

Başkenti : Zengibar şehridir.

Arazi : Zengibar adasiyle Pemba adasından ibaret olup bu iki ada ovalık ve çok verimlidir. Halk ziraatla, bahçecilikle geçinir. Hindistan cevizi çok yetişir, karanfil, kakao, şeker boldur.

Dil : Mahallî lehçeler vardır. Arapça da konuşulur.

19 uncu Yüzyıla kadar Zengibar Sultanlığının Afrika Doğusunda toprakları vardı, onun için eski eserlerde Zengibar'da haricilerin nüfusu çok gösterilmiştir. 1890 da Zengibar Arap Sultanlığı İngiliz himâyesine girdi. Sultan Adada nüfuzunu muhafaza etti. Afrika'daki toprakları ise Kenye himayesinde kaldı.

Abdullah b. Halifenin oğlu Çemşîd Zengibar Sultanı iken 1964 de yapılan ihtilâl ile Cumhuriyet ilân olundu. Zengibar'daki Müslümanlar Haricî Mezhebindedirler. Müstakil fıkıhları vardır. Şâfiîliğe biraz yakındırlar.

1888 de Brüksel'de toplanan köleliği ilga kongresine Türkiye, İran, gibi İslâm Devletleri ile Zengibar Sultanı da İslâm sıfatiyle delege gönderdi. Köleleği kaldırma hususunda titizlik gösterilmesini istemiştir.

(EKLER)

Cetveller

MÜSTAKİL İSLÂM DEVLETLERİ (33 adet)

(390 **Milyon**)

Sıra No:	Adı	Km	U. Nüfusu	Müslüman-	Nisbet	Başkenti
1	Afganistan	650.000	14.000.000	13.800.000	% 99	Kâbil
2	Arnavutluk	27.538	1.452.000	1.016.000	% 69	Tiran
3	Cezayir	2.380.864	11.000.000	10.000.000	% 90	Cezair
4	Çad	1.247.000	2.600.000	1.435.000	% 60	Fort Lamy
5	Dahomey	115.700	1.735.000	982.000	% 58	Porto Novo
6	Endonezya	1.904.000	90.000.000	86.400.000	% 90	Cakarta
7	Fas	446.000	11.625.000	11.070.000	% 95	Rabat
8	Guinea	310.000	2.800.000	1.881.000	% 60	Konakry
9	Irak	452.000	6.638.100	6.156.000	% 94	Bağdad
10	İran	1.621.866	20.644.820	19.300.600	% 98	Tahran
11	Kamerun	465.000	3.187.000	1.685.000	% 55	Yaunda
12	Küveyt	51.800	300.000	300.000	% 99	Küveyt
13	Libya	1.759.540	1.300.00	1.278.000	% 99	Bingazi
14	Lübnan	10.170	1.450.000	828.000	% 57	Beyrut
15	Maldiv (ada)	298	100.000	100.000	%100	Male
16	Malezya	131.923	6.815.000	3.700.000	% 51	Kuala Lumpur
17	Mali	1.400.000	4.300.000	2.193.000	% 60	Bamako
18	Mısır	995.300	25.400.000	23.200.000	% 92	Kahire
19	Moritanya	943.000	725.000	683.000	% 94	Novakchot
20	Nijer	1.279.000	2.555.000	1.533.000	% 60	Niamey
21	Nijerya	922.113	40.000.000	22.600.000	% 56	Lagos
22	Pakistan	1.014.024	93.801.550	84.526.000	% 88	Karaşi
23	Senegal	197.161	3.432.000	3.059.000	% 60	Dakar
24	Sierra Leone	80.000	2.200.200	1.250.000	% 56	Freetown
25	Somali	650.000	1.330.000	1.317.000	% 99	Mogadişu
26	Sudan	2.611.000	11.390.000	10.100.000	% 82	Hartum
27	Suriye	170.637	4.420.550	4.018.000	% 80	Şam
28	Suudî Arabistan	1.544.000	8.500.000	8.450.000	% 99	Riyad
29	Ürdün	108.000	2.010.000	1.736.000	% 99	Amman
30	Tunus	125.000	3.965.000	3.383.900	% 90	Tunus
31	Türkiye	776.979	30.000.000	29.500.000	% 98	Ankara
32	Yemen	195.000	5.510.000	5.500.000	% 99	San'a
33	Zengibar	2.720	307.110	307.100	% 99	Zengibar

II

Müslümanlar Çoğunlukta Oldukları Halde Ecnebi
İdaresinde Bulunan Yerler (20 kadardır)
(30 milyon)

Sıra No:	Adı	Umum nufus	Müslümanlar	Nisbet	Bağlı olduğu dev.
1	Aden (Sömürge)	171.000	131.000	% 80	İngiliz Sömürgesi
2	A d e n	656.000	651.000	% 99	" İdaresi
3	Azerbaycan	4.283.000	3.345.000	% 81	S. Birliğine dahil
4	Bahreyn	126.000	124.500	% 99	Şeyhliktir. İgniltere'ye t.
5	Borneo (Kuzey)	380.000	286.000	% 75	"
6	Brunei	570.000	438.000	% 76	"
7	Gambia	273.000	230.000	% 84	"
8	Eritre	1.204.000	639.000	% 53	Habaşe tabi
9	Katar	30.000	30.000	% 100	İngiltere'ye t.
10	Kazakistan	6.458.000	4.350.000	% 68	S. Birliğine dahil
11	Keşmir	4.700.000	4.214.000	% 91	Hind
12	Kırgızistan	1.805.000	1.613.000	% 92	S. Birliğine dahil
13	Maskat	7.000	7.000	% 100	İngiltereye tâbi
14	Saravak	651.000	455.200	% 78	"
15	Sinkiang D. Türkistan	6.000.000	5.800.000	% 82	Milliyetçi Çin
16	Tacikistan	1.850.000	1.790.000	% 92	S. Birliğine dahil
17	Türkmenistan	1.418.000	1.290.000	% 90	" "
18	Özbekistan	6.273.100	6.000.000	% 88	" "
19	Umman	1.050.000	1.050.000	% 100	İngiltere'ye tâbi
20	Yeni Gine	1.804.790	1.025.000	% 65	

III

Müslümanların Azınlık Halinde Yaşadıkları Yerler

130 milyon

Sıra No:	A d ı	Umum Nüfus	Müslümanlar	Nisbet
1	Arjantin	17.887.000	250.000	% 1.4 (Güney Amerika dahil)
2	Basutoland	563.800	147.300	% 19
3	Birmanya (Burma)	18.668.000	1.975.000	% 11
4	Bulgaristan	7.022.000	1.000.000	% 10
5	Ç i n	640.000.000	50.400.000	% 11
6	Ermenistan	1.347.000	164.000	% 12
7	Finlandiya	4.532.500	2.000	% 0.9
8	Filipin	19.234.000	2.105.000	% 11
9	Fiji Adası	261.000	138.500	% 39 Avusturalyanın doğusu
10	Filistin: İsrail	2.050.000	120.000	% 6
11	Gürcistan	3.722.000	842.000	% 19
12	G. Afrika B.	14.418.000	130.000	% 0.9
13	Habeşistan	18.000.000	8.100.000	% 41
14	Hindistan	376.750.000	45.000.000	% 12
15	Hong-Kong	2.650.000	6.600	%0.25
16	Japonya	91.000.000	135.000	%0.16
17	Cambodya	5.040.000	54.000	% 1
18	Kıbrıs	500.000	120.000	% 23
19	Kenya	6.150.000	1.160.000	% 19
20	Liberya	2.800.000	700.000	% 30
21	Macaristan	9.200.000	30.000	%0.6
22	Madagaskar	5.174.500	1.135.000	% 22
23	Malta	314.000	24.060	% 11
24	Martuas	596.600	140.000	% 22
25	Moldavya	2.850.000	81.000	% 3
26	Mozambık	5.732.000	730.000	% 12
27	Nepal	8.473.000	235.000	%3.8
28	Nyoslanda	2.350.000	46.000	% 2 (Avustralya)
29	Polonya	29.500.000	20.000	% 0.1
30	Rodesia	8.480.000	1.566.000	% 22
31	Romanya	17.489.000	200.000	% 2
32	Rusya (Avrupa kesimi)		7.200.000	% 6
33	Seylan	8.589.000	688.000	% 8
34	Singapur	1.550.000	701.530	% 45
35	Tanganika	7.943.000	2.600.000	% 30
36	Tayland (Siyam)	22.811.700	2.350.000	% 11
37	Trinidad Adası	664.700	145.000	% 19
38	Teymur (Portekiz)	463.000	148.000	% 32
39	Uganda	5.678.900	1.358.000	% 22
40	Ukrayna	41.000.000	1.275.000	% 0.6
41	Vietnam	12.000.000	2.424.000	% 7
42	Yugoslavya	18.180.000	2.530.000	% 11
43	Yunanistan		200.000	%

IV

Nüfusu 150.000 den Çok Olan İslam Ülkeleri

Sıra No:	Adı	Umum Nüfus	Müslümanlar	Nisbet
1	Endonezya	95.000.000	86.000.000	% 90
2	Pakistan	92.000.000	84.000.000	% 90
3	Çin	640.000.000	60.000.000	% 11
4	Hindistan	376.000.000	45.000.000	% 13
5	Türkiye	30.000.000	29.500.000	% 98
6	Rusya	212.000.000	(35) 29.000.000	% 13
7	Mısır	25.000.000	23.200.000	% 92
8	Nijerya	40.000.000	22.500.000	% 56
9	İran	20.644.000	19.300.000	% 98
10	Afganistan	14.000.000	13.800.000	% 99
11	Fas	11.600.000	11.070.000	% 95
12	Cezayir	11.000.000	10.000.000	% 90
13	Sudan	11.390.000	10.000.000	% 82
14	Suudi Arabistan	8.500.000	8.500.000	% 99
15	Habeşistan	18.000.000	8.100.000	% 41
16	Irak	6.638.000	6.156.000	% 94
17	Yemen	5.510.000	5.500.000	% 99
18	Suriye	4.420.000	4.180.000	% 80
19	Malaya (malazya)	6.815.000	3.700.000	% 51
20	Tunus	3.965.000	3.384.000	% 90
21	Azarbaycan	4.283.000	3.345.000	% 81
22	Senegal	3.432.000	3.059.000	% 60
23	Tanganika	7.945.000	2.600.000	% 20
24	Siyam (Tayland)	22.817.000	2.250.000	% 11
25	Vietnam	12.180.000	2.330.000	% 18
26	Yugoslayva	18.180.000	2.530.000	% 12
27	Filipinler	19.234.000	2.105.000	% 11
28	Birmanya	18.968.000	1.975.000	% 11
29	Ürdün	1.820.000	1.736.000	% 95
30	Mali	4.300.000	2.192.000	% 60
31	Kameron	3.187.000	1.685.000	% 55
32	Guinea	2.800.000	1.581.000	% 60
33	Rodesia	6.480.00.	1.566.000	% 22
34	Uganda	5.679.000	1.533.000	% 22
35	Nijer	2.555.000	1.533.000	% 60
36	Fildişi Sahili	3.000.000	1.500.000	% 50
37	Çad	2.600.000	1.435.000	% 60
38	Somali	1.330.000	1.317.000	% 99
39	İspanya Merakeşi	1.400.000	1.300.000	% 93

40	Ukrayna	41.000.000	1.275.000	% 2
41	Sierra Leone	2.200.000	1.250.000	% 56
42	Libya	1.300.000	1.278.000	% 96
43	Madagaskar	5.174.000	1.135.000	% 22
44	Kenya	6.150.000	1.160.000	% 18
45	Umman ve civarı	1.050.000	1.050.000	%100
46	Yeni Gine	1.804.000	1.025.000	% 56
47	Arnavudluk	1.452.000	1.016.000	% 69
48	Bulgaristan	7.220.000	1.000.000	% 11
49	Dahomy	1.735.000	982.000	% 58
50	Lübnan	1.450.000	828.000	% 57
51	Mozambık	5.732.000	730.000	% 12
52	Singapur	1.550.000	700.000	% 45
53	Liberya	2.500.000	700.000	% 30
54	Seylan	8.589.900	688.000	% 6
55	Moritanya	725.000	683.000	% 94
56	Aden	656.000	651.000	% 99
57	Eritre	1.204.000	65.000	% 60
58	Yukarı Volta		500.000	%
59	Seravak	651.000	455.000	% 78
60	Bronei	570.000	438.000	% 75
61	Zengibar	300.000	300.000	% 99
62	Kuzey Borneo	380.000	286.000	% 75
63	Nepal	8.473.000	250.000	%3.8
64	Arjantin	17.880.000	250.000	% 1.4
65	Gambiya	273.000	230.000	% 84
66	Küveyt	300.000	300.000	%100
67	Gana		215.000	
68	Romanya	17.480.000	200.000	
69	Yunanistan		200.000	
70	Filistin		180.000	

V

Asyada'ki Müslümanlar ve Mezhepleri

(400.000.000 Civarında)

Türkiye	Cumhuriyet	29.500.000	Ekseriyeti Hanefî, Şarkta bir miktarŞâfiî ve Şiî var. Antakya ve Mersin'de biraz Nusayrî var.
İran	Krallık	19.300.000	Caferî Mezhebi Resmî Mezhebdir. Birkaç milyon Sünnî ve biraz Bahaî var.
Afganistan	"	13.000.000	Resmî mezhep Hanefîdir. Bir milyon Şiî var. Ulemâ ve şeyhler siyasette rol oynar.
Pakistan	Cumhuriyet	84.400.000	Ekserisi Hanefidir, bir mikdar Şâfiî var, Şiî, Vahhâbî, Kadyanî de vardır. Ganj'da İsmailîler bulunur.
Hindistan	"	45.000.000	Haydardarâbâd, Pencab, Bombay, Madras Bengal, Asam vilâyetlerinde çok miktarda Müslüman vardır. Keşmir ve Güceât'da Şiî bulunur. Lâhur Ahmedîlerin merkezidir.
Irak	"	6.000.000	Hanefî, Şâfiî çoktur. Şiaının merkezi Necef'ül Eşreftir. Yezidilerce şeyh Adî türbesi mukaddestir. Cenubda Sâbiîler, Dyâlî'de Bahâîler vardır.
Suriye	"	4.000.000	2.5 milyon Sünnî, Hanefî, Şâfiî ve Malikî var. 13 bin Şiî, 30 bin İsmaili var. (Hamah ve Lazkiye'de); Humus, Hamah ve Lazkiye'de 330 bin Nusayrî, 96 bin Dürzî, Haleb ve Cezîre'de 3 bin Yezîdî var. (Merkezleri Musuldur) Bir mikdar Bahâî vardır. (Merkezleri Akkâ'dır)
Lübnan	"	800.000	250 bin Sünnî, 220 bin Şiî, 80 bin Dürzî, bir miktar Nusayrî vardır.
Filistin	"	180.000	Şâfiî, Hanbelî, Şiî, ve Bahâî var. (Akkada) Bir milyon muhacir dışardadır.
Ürdün	Krallık	1.700.000	Sünnî, Şiî ve Bahâî vardır. Sünnîler Şâfiî ve Hanbelîdir. Kudüs'de ve Halîlürrahmanda Hanefî vardır. 50 bin Hıristiyan Arap vardır. Burada Türkler zamanında iskân edilmiş Çerkesler vardır.
Suudî Arabistan	Krallık	8.000.000	Vahhâbî Mezhebi hâkimdir. Dört mezhebîn sâlikleri bulunur.
Yemen	Cumhuriyet	5.500.000	2.5 milyon Zeydî, 2 milyon Şâfiî vardır. Bir miktar İsmaîlî ve Harici bulunur.

Güney Ve Doğu Arabistandaki Emirlikler:

Küveyt	Şeyhlik	300.000	Mezhebleri Mâlikîdir. 28 bin Şiî vardır.
Bahreyn	"	130.000	70 bin Mâliki, biraz Hanbelî var. 50 bin Şiî vardır.
Katar	"	25.000	Mezhepleri Hanbelî ve Mâlikîdir. 500 kadar Şiî vardır.
Sahil'ül-Sulh		80.000	
Maskat Sultanlığı ve Umman İmamlığı		550.000	Haricî Mezhebi Hâkimdir. Az miktarda Şâfiî, Hanbelî ve Şiî bulunur. Halk Arap, İranlı, Hindlidir. Bir miktar Çingene vardır.
Aden		680.000	Halk Arap, Hindli, Pakistanlı ve Somalilidir. Birinci Cihan Harbinde Türkler biurayı işgal etmişlerdir.
Lahç	Sultanlık		
Maldiv Adası		100.000	
Seylan Adası		688.000	Mezheb Şâfiîdir.

Uzak Doğu:

Nepal	250.000	
Burma (Birmanya)	1.000.000	Müslümanlığı buralara Müslüman Tâcirler getirdi. 1287 de Müslüman Tatarlar Çin'den buraya saldırdılar. Ondan sonra Müslümanlık yayıldı. Şâfiî, Hanefî ve biraz da Vahhâbî vardır. 1948 de Devlet olarak tanındı.
Siyam (Tayland)	2.300.000	Şâfiîler çoktur. Müslümanlık buraya tâcirler sâyesinde girmiştir.
Vietnam	2.300.000	
Malaya Birliği	3.700.000	Mezhep Şâfiidir. İslâmiyet buralara 13. yüzyılda girmiştir.
Singapur	700.000	

Endonezya (30 bin adadan müteşekkil bir Cumhuriyettir).

Sumatra	14.000.000	Sünnidir. Ekseriyet Şâfiidir, Hanefiler ve Vahhâbîler de vardır. Tarikatlar pek yaygındır. İslâmiyet buralara 14 cü Yüzyılda girmiştir.
Cava	54.000.000	Cava ve Sumatra Müslümanları hutbede Osmanlı Sultanı Halife'nin adını anarlardı. Holandalı müsteşrik S. Hurgronie bunun yasak edilmesini Hükümetten istemişti. (Hazır'ül-Âlem-i İslâmî c. 1. s. 343)
Borneo	3.000.000	
Timur, Yeni Gine ve başka adalar	15.000.000	
	86.000.000	
Saravak	450.000	
Filipinler	2.000.000	Mezhebleri Şâfiidir.
Formoza	14.000	

Japonya	130.000	Çoğu Türk, Tatar, Hindli göçmenlerdir. Abdurreşid İbrahim Tokyo Camiî imamı idi. Kurban Ali, İslâm Cemiyeti Reisi idi. 1935 de Kobe'de, 1937 de Tokyo'da cami yapıldı. Hutbe Arapça ve Türkçe okunur (Abdurreşid İbrahim ilk olarak 1907 de Harpinde Türkçe hutbe okutmuştur. Alem–i İslâmın C. I. S. 147 de şöyle diyor: "Büyük misafirimiz Abdurreşid Efendiden rica edeceğiz, bize bugün teberruken Türk lisânında bir hutbe okuyarak Cumamızı kıldırsınlar, Bizim için ömrümüz oldukça hâtıramızdan çıkmaz bir yadigâr olur." 1911 de Silistre'de 1921 de Kazan'da Türkçe hutbeler okunurdu. Türkiyede de bazı hatibler Türkçe okumağa başlamışlardı. 1927 den itibaren Diyanet İşlerinin emriyle Türkçe okunmaktadır). 1926 da Kur'an Japonca'ya çevrildi. 1938 ve 1950 de yeni tercemeler yapıldı. Türkler bir ara Japonya'da İslâmı yaymağa çalıştılar.
Hindiçini	300.000	
Çin	50–60	Milyon arasındadır. Kuzey bölgede Müslümanlar çoktur. Hepsi Hanefîdirler.
Rusya'da	35.000.000	Çoğu Hanefîdir. Bir miktar Şâfiî ve Sünni vardır. Kafkaslardan, Kırım'dan tut da Mançurya'ya kadar Rusya'nın muhtelif bölgelerinde 35 milyon kadar Türk–Müslüman yaşamaktadır. Bunların Asya kısmında olanlarının nüfus mikdarı şöyledir:
Tataristan:	2.500.000	
Başkurdistan:	1.500.000	
Kazakistan:	6.000.000	Elmaata merkezidir. İslâmiyet buraya 1330 da girmiştir.
Türkmenistan:	2.000.000	Aşkâbâd merkezdir. Bahâîler vardır.
Özbekistan	6.000.000	Taşkend dinî merkezdir.
Tâcikistan	1.700.000	Bir mikdar İsmailî vardır.
Kırgızıstan	1.613.0000	
Sibirya	2.000.000	
Azerbaycan	3.345.000	Burada Şiî Türkler çoktur. Sünnîler de vardır. Bakü dinî merkezdir. (Kafkaslarda ve İranda 6 milyon kadar Şiî Türk bulunur. Türklerin çoğu Sünnîdir.)
Dağıstan	1.500.000	Sünnî ve Şiî olanlar vardır. İslâmiyet buraya 9. yüzyılda girdi. Altınordu İslâmı yaydı. Nakşibendî Şeyh Şâmil Ruslarla yıllarca mücadele yaptı. 1864–1878 de yarım milyon Kafkaslı Türkiye'ye göçtü.
Gürcistan	500.000	Sünnîler Hanefidir. Şiî de vardır.

Ermenistan	200.000	Bunlar Âzerî Türk'üdür ve Şiîdirler.
Kırım, Kazan, Ukrayna:		Buralarda da Müslüman Türkler yaşamaktadırlar. II. Cihan Harbinden sonra Kırım Türkleri yerlerinden sürgün edilmiş, bir kısmı mülteci olarak harice kaçmıştır.

VI

Afrikada'ki Müslümanlar

(110 milyon kadar)

Mısır	Cumhuriyet	23.200.000	Çoğu Şâfiîfir, Hanefî, Mâlikî ve Hanbeli ler de vardır. İsmailî, Kadyânî, Bahâî de vardır.
Sudan	Cumhuriyet	10.100.000	Şâfiî ve Mâlikîdirler. Sudan'a ve Afrika'ya Müslümanlığı tâcirler yaydılar.
Libya	Krallık	1.287.000	Mâlikîdirler. Senûsî tarikatı yaygındır.
Tunus	Cumhuriyet	3.383.900	Çoğu Mâliîkidir. Hanefîler, Haricîler de vardır.
Cezayir	"	10.000.000	Mâlikîdirler. Araplar, Berberiler ve Türkler vardır.
Fas	Krallık	11.070.000	Çoğu Mâlikidirler. (Berberî, Arap)
Moritanya	Cumhuriyet	683.000	
Mali	"	2.193.000	Buraları Fransız Batı Afrikası adiyle,
Senegal	"	3.059.000	çeşitli bölgelere ayrılmıştır. Bunlar birer
Gambiya	"	230.000	birer bağımsızlıklarını almaktadırlar.
Guinea		1.581.000	Ticânî ve Kâadiri tarikatları çok yaygın-
Sierra Leone		1.250.000	dır. Şeyhlerin nüfuzu büyüktür. Mezhep-
Liberya		700.000	leri ekseriyetle Mâlikîdirler.. Şiî ve Ka-
Fildişi Sahili		1.500.000	diyaniler de bulunur.
Yukarı Volta		500.000	
Dahomy		982.000	
Nijerya		22.600.000	
Nijer		1.533.000	
Çad		1.435.000	
Kameron		1.685.000	
Kongo		147.300	
Rodesia		1.566.000	
Mozambık		730.000	
Madagaskar		1.135.000	
Zengibar		300.000	Resmî Mezheb Haricîdir. Şâfiî, İsmâilî olanlar vardır.
Tanganika		2.600.000	Şâfiî, Haricî
Uganda		1.358.000	İsmailîler vardır.
Kenya		1.160.000	Ahmedîler bulunur.
Somali		1.317.000	Şâfiî, İsmailîler var.
Habeş		8.100.000	Çoğu Şâfiîdir, Hanefî ve Mâlikî olanlar da var.
Eritre		639.000	Şâfiî ve Hanefî Mezhebindedirler.

ÖZET

1 – Bağımsız İslâm Devletleri	:	390	Milyon.
2 – Çoğunluk halında yabancı idaresinde yaşayanlar	:	30	"
3 – Azınlık halinde yaşayanlar	:	130	"
		550	"

VII

Mezheplere ve Milletlere göre nüfus miktarı

550 milyon müslüman nüfusu Birleşmiş milletlerin beşeri istatistik indeksine göre şu şekilde sıralanabilir.

Arap ve Araplaşmış olanlar	70	Milyon
İranlı ve İranlılaşmış olanlar	30	"
Türkler	80	"
Pakistan ve Hindistan İslâmları	130	"
Çinli müslümanlar	50	"
Endonezya ve Hindi-Çini Müslümanları	100	"
Somali, Afrika sahilleri, Habeş İslâmları	70	"
Balkanlardaki Müslümanlar	5	"
Dünyanın muhtelif yerlerinde dağınık İslâmlar	15	"
Yekûn	550	M. Müslüman

İslâm dünyası mezhepler bakımından Sünnî ve Şiî olarak şöylece bölünmüş gözüküyorlar:

1 – Hanefîler (Umumiyetle Türkler ve Pakistan'lılar)	260	Milyon
2 – Şâfiîler (Mısır, Endonezya, Yemen, Hind V.S.)	157	"
3 – Mâlikîler (Magrip, Sudan vs.)	87	"
4 – Hanbelîler (Suudî Arabistan. Bahreyn, Aden vs.)	9	"
Sünnîler toplamı	510	Milyon
Şiîler (İran, Kafkas, Tacikistan, Lübnan)	35	Milyon
Diğer Mezhepler	5	"
U. Toplam	550	„

Hayat Ansiklopedisi Sünnilerden başka islâm mezheplerinin sayısını şöyle gösteriyor:

B. Şiîler:	35.469.000
a – Zeydiler (mutedil)	2.641.000
b – Caferiler (orta)	28.475.000
c – İsmailîler (müfrit)	3.737.000
d – Aleviler (müfrit)	616.000
C. Hariciler :	756.000
D. Ahmediler :	108.000
E. Dürziler :	282.000
F. Bahailer :	870.000
G. Yezidiler :	4.000
H. Sabatailer :	27.000

Hayat Ansiklopedisi, C. II., s. 965, 1961, İstanbul.)

Dr. R. A. K., Türk Kültürü'nün 1963 Mart sayısında Türklerin yaşadıkları yerler ve Sayıları adlı yazısında şu listeyi veriyor:

I. Türklerin Umumi sayısı 95.500.000

II. Türklerin yaşadıkları memleketlere göre sayısı

1 – Türkiye	26.000.000	9 – İran	8.250.000
2 – Yunanistan	500.000	10 – Irak	950.000
3 – Yugoslavya	1.400.000	11 – Kıbrıs	120.000
4 – Bulgaristan	1.000.000	12 – Suriye	450.000
5 – Romanya	480.000	13 – Hindistan	5.000.000
6 – Sovyetler Birliği	32.000.000	14 – Pakistan	2.000.000
7 – Çin	12.750.000	15 – Diğer memleketler	250.000
8 – Afganistan	4.350.000	Toplam	95.500.000

III. Türklerin sahalara göre sayısı

1. Anadolu Türkleri 30.730.000
   - a. Türkiye 26.000.000
   - b. Yunanistan 500.000
   - c. Yugoslavya 1.400.000
   - ç. Bulgaristan 1.000.000
   - d. Romanya 160.000
   - e. Irak 950.000
   - f. Suriye 450.000
   - g. Kıbrıs 120.000
   - h. Diğer memleketler 150.000

2. Kırım Türkleri 860.000
   - a. Sovyetler Birliği 540.000
   - b. Romanya 320.000

3. Azerî Türkleri 8.700.000
   - a. Sovyetler Birliği 3.700.000
   - b. İran 5.000.000

4. Şimâli Kafkasya 410.000
   - a. Sovyetler Birliği 410.000

5. Şimâl Türkleri 8.590.000
   - a. Sovyetler Birliği 8.590.000

6. Çuvaşlar 1.800.000
   - a. Sovyetler Birliği 1.800.000

7. Kazaklar 7.940.000
   - a. Sovyetler Birliği 6.708.000
   - b. (Çin D. Türkistan) 1.240.000

8. Kırgızlar 2. 240.000
   - a. Sovyetler Birliği 1.490.000
   - b. Çin (D. Türkistan) 750.000

9. Özbekler 10.250.000
   - a. Sovyetler Birliği 6.550.000
   - b. Afganistan 3.000.000
   - c. Çin (D. Türkistan) 700.000

10. Türkmenler 5.950.000
    - a. Sovyetler Birliği 1.361.000
    - b. İran 3.250.000
    - c. Afganistan 1.350.000

11. Doğu Türkleri 10.200.000
    - a. Çin (D. Türkistan) 10.000.000
    - b. Sovyetler Birliği 200.000

12. Altay Türkleri 390.000
    - a. Sovyetler Birliği 270.000
    - b. Moğolistan 120.000

13. Yakutlar 350.000
    - a. Sovyetler Birliği 350.000

14. Muhtelif birlikler 7.200.000
    - a. Hindistan 5.000.000
    - b. Pakistan 2.000.000
    - c. Diğer Memleketler 200.000

95.500.000

L. Stoddart, *Yeni Alem-i İslâm,* Ali Rıza Seyfi tercemesi, İstanbul 1338, Bu eserin Arapça tercemesi Hâdıru'l Âlemi-l-İslâmî adıyla bir çok ilâvelerle 4 cild olarak basılmıştır.

Abdürreşid İbrahim: *Alem-i İslâm* İstanbul 1328

H. W. Hazard: *İslâm Dünyası Atlası* (1950 deki Arapça tercemesi) Kahire 1950

J. Sauvaget, *İslâm Dünyası Kısa Kronolojisi* S. K. Yetkin ve F. R. Unat tercemesi Ankara 1963

Halil Edhem: *Düvel-i İslâmiyye* İstanbul 1927

Sır W. Arnold: *İntişar-ı İslâm Tarihi,* Halil Halid tercemesi, İstanbul 1343

Corci Zeydan, *Medeniyyet-i İslâmiyye Tarihi,* Zeki Magamiz terce. İstanbul 1328/1330

Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi,* N. Çağatay terc. Ankara 1954

M. Fuad Köprülü: *Türk Tarih-i Dinîsi* İstanbul 1341

Hayderizade İbrahim: *Mezahib ve Turuk-ı İslâmiye Tarihi* İstanbul 1335

İ. Hakkı İzmirli: *Yeni İlm-i Kelam,* İstanbul 1339/1341

Abdurrahman Zeki, *El-Muslimun fil-Alem'il -Yevm* Kahire 1958

Abas Mahmud Akkâd, *El-İslâm fil-Karn'il Işrin* " 1960

Abdülkadir Hâşimi: *El-Muslimun fi-Muhtelifil-Aktâr* Karaşi, 1962

Muhammed Behiy: *El-Fikrul-İslâmiyyi'l Hadis* Kahire 1959

M. Ferid Vecdi: *El-Medeniyyetü vel-İslâm* Kahire 1904

Muhammed Yusuf Musa, *Tarih'ul Fıkhı'l -İslâmi* "

Muhammed Hudari: *Tarih'ul- Teşri'il-İslâmi* " 1930

Afif A. Tabbara: *Ruhud- Din'il -İslâmi* Beyrut 1955

Ali Hafifi *El-Firak fil -İslâm*

M. İsaf Neşaşibi: *El-İslâm'üs - Sahih* Kudüs 1354

Salih Makbeli *El-Alem'üş-Şâmih* Kahire 1328

El-Hilâl, (arapça dergi, *Fevkalâde sayı*) *El-Arab vel-İslâm* " 1939

F.R.J. Verhoeven: *İslâm* London 1962

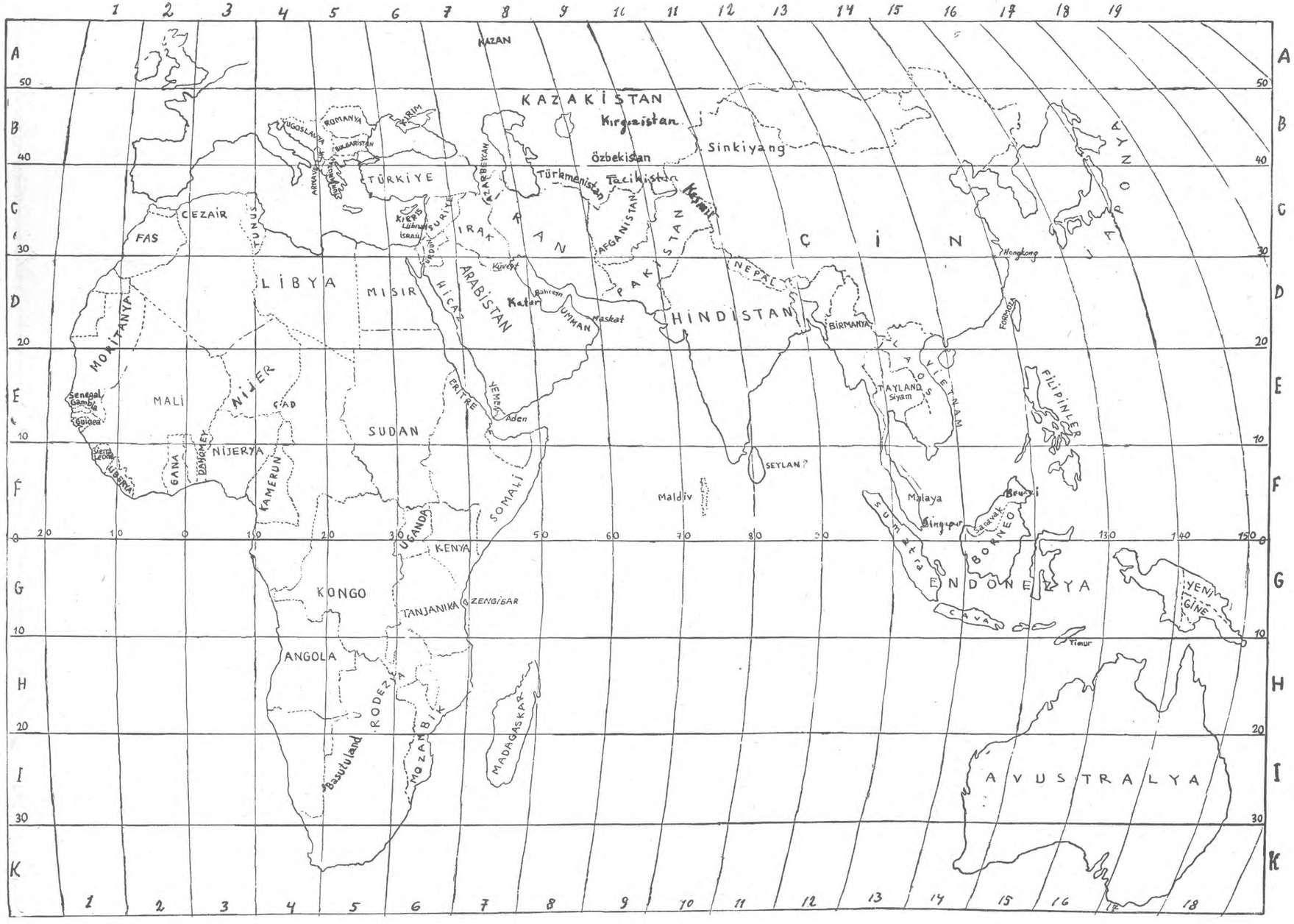
Gibb... *The Modern Trends in İslâm*

İslâm Ansiklopedisi
Shorter Encyclopaedia of İslam
Muhtelif yıllıklar ve dergiler.

HARİTADA GÖSTERİLEN İSLÂM ÜLKELERİ

Aden	: E 7	Mali	: E 2
Afganistan	: C 9	Maldiv	: F 10
Arnavutluk	: B 4/5	Maskat	: D 8
Azerbaycan	: C 7	Mısır	: D 5/6
Bahreyn	: D 8	Moritanya	: D/E 1/2
Basutoland	: I 5	Mozambik	: H/I 6
Birmanya	: D 12	Nepal	: D 11
Borneo	: F/G 14	Nijer	: E 3/4
Bronei	: F 14	Nijerya	: E/F 3
Bulgaristan	: B 5	Pakistan	: C/D 9/10
Cezayir	: C 3	Rodesia	: H 5
Çad	: E 4/5	Romanya	: B 5
Çin	: B/D 11/14	Saravak	: F 14
Dahomey	: F 3	Senegal	: E 1
Endonezya	: F/G 12/15	Seylân	: F 11
Eritre	: E 6/7	Sierra Leona	: F 1
Fas	: C/D 2	Singapur	: F 13
Filipin	: E 15	Sin Kiyang	: B 11
Formaza	: D 15	Siyam (Tayland)	: E 13
Gambiya	: E 1	Somali	: F 7
Gana	: F 2	Sudan	: E/F 5/6
Guinea	: E 1	Suriye	: C 6
Hindistan	: D/E 10/11	Suudî Arabistan	: D 6/7
Hong-Kong	: C 15	Tanganika	: G 6
Irak	: C 7	Timur ad.	: G 15
İran	: C/D 7/8	Tunus	: C 3/4
Japonya	: C 16	Kazakistan	: B 8/9
Kameron	: F 4	Türkmenistan	: C 8/9
Katar	: D 8	Özbekistan	: B 9/10
Kazan	: A 8	Tacikistan	: C 9
Kenya	: F/G 6	Kırgızistan	: B 9/10
Keşmir	: C 10	Türkiye	: B/C 5/7
Kıbrıs	: C 6	Ürdün	: C 6
Kırım	: B 6	Uganda	: F/G 6
Kongo	: G 4/5	Umman	: D 8
Küveyt	: D 7	Vietnam	: E 13
Libya	: D 4/5	Yemen	: E 7
Liberya	: F 1/2	Yugoslavya	: B 4/5
Lübnan	: C 6	Yunanistan	: C 5
Madagaskar	: H/I 7	Zengibar	: G 6
Malaya	: F 13		

Açıklama : Harita üzerinde aradığımız ülkeyi kolayca bulabilmek için, yan tarafa harfler, üst ve alt tarafa da rakamlar sıralanmıştır. Aradığımız ülke adının önündeki harf ve rakam bulundukları enlem ve boylam dâirelerini gösterir. aradığımız yer, bunların birbiriyle kesiştikleri dört köşe içinde bulunmaktadır.

Fiyatı: 8 Lira